

Univerzitet u Novom Pazaru

PRAVNE TEME

**Časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru**

Godina 9, Broj 18

Novi Pazar, decembar 2021. godine

PRAVNE TEME

Časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru

Izdavač: **Univerzitet u Novom Pazaru**
Za izdavača: **Suad Bećirović**, rektor

Redakcija: **Samra Dečković**, glavni i odgovorni urednik
Jasmina Nikšić, zamenik glavnog i odgovornog urednika
Dženis Šaćirović, sekretar redakcije

Uređivački odbor: **Velimir Rakočević**, Pravni fakultet Podgorica, Univerziteta Crne Gore
Zoran Pavlović, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Univerziteta Privredna akademija Novi Sad
Mile Matijević, Fakultet pravnih nauka, Univerziteta za poslovne studije, Banja Luka
Miodrag Simović, Pravni fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci
Nevzet Veladžić, Pravni fakultet, Univerziteta u Bihaću
Hajdú József, Univerziteta u Segedinu Pravni fakultet
Lars Petter Soltvedt, University College of Southeast Norway
Dragan Jovašević, Pravni fakultet, Univerziteta u Nišu
Ljubinko Mitrović, Panevropski univerzitet Apeiron u Banja Luci
Laura Maria Stănilă, Pravni fakultet, Zapadni Univerzitet u Temišvaru
Gál István Lászlo, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju
Habi Nikolett, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju
Nótári Tamás, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte
Antalóczy Péter, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte
Rejhan R. Kurtović, Univerzitet u Novom Pazaru
Aleksandar R. Ivanović, Univerzitet u Novom Pazaru
Iv Rokaj, Pravni fakultet, Univerzitet u Tirani
Aleksandar B. Ivanović, Univerzitet u Novom Pazaru
Dragan Mitrović, Pravni fakultet PIM Univerziteta u Lukavici
Vasko Stemeovski, Međunarodni slavjanski Univerzitet Gavriilo
Romanovič Deržavin, Sv. Nikole i Bitola
Ljiljana Dapčević-Marković, Univerzitet u Novom Pazaru
Faton Shabani, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu
Dragan Arlov, Univerzitet u Novom Pazaru Radmilo

Izdavački savjet: **Danijela Despotović**, Pravni fakultet Univerziteta Slobomir Popović;
Amela Lukač-Zoranić, Univerzitet u Novom Pazaru
Sefer Međedović, Univerzitet u Novom Pazaru
Miodrag Jović, Univerzitet u Novom Pazaru
Nebojša Teofilović, Univerzitet u Novom Pazaru
Suad Hamzabegović, Pravni fakultet, Univerziteta u Bihaću
Zlate Dimovski, Univerzitet „Sveti Kliment Ohridski“
Petar Vejić, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci
Hana Korać, Pravni fakultet u Kiseljaku, Univerzitet u Travniku
Suad Bećirović, Univerzitet u Novom Pazaru
Drinóczy Tímea, Univerzitet u Pečuju, Pravni fakultet
Vladimir Simović, Fakultet za bezbjednost i zaštitu Nezavisnog Univerziteta u Banjoj Luci
Marina Simović, Fakultetu pravnih nauka Univerziteta „Apeiron“ u Banjoj Luci
Enver Međedović, Univerzitet u Novom Pazaru

Lektor: **Jelena Lekić**, Univerzitet u Novom Pazaru

Prevod na engleski: **Maida Bećirović-Alić**, Univerzitet u Novom Pazaru

Korice: **Denis Kučević**, Univerzitet u Novom Pazaru

Tiraž: 300 primjeraka

Štampa: GrafiColor, Kraljevo

Termin izlazaka: Polugodišnje –dva puta godišnje

ISSN: 2334-8100
e- ISSN: 2560-4813

Adresa redakcije: Univerzitet u Novom Pazaru
Ul. Dimitrija Tucovića bb
36300 Novi Pazar
Telefon: +381 20 315 346
E-mail: d.prava@uninp.edu.rs

Sajt časopisa: <http://pt.uninp.edu.rs/>

- Bibliografska baza:
- Repozitorijum NBS
 - Kobson - Spisak časopisa iz Srbije dostupnih u elektronskoj formi
 - Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
 - M53 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2019
 - M54 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2020
 - M53 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2021

PRAVNE TEME
Časopis Departmana za pravne nauke
Internacionalnog Univerziteta u Novom Pazaru

UVODNA REČ UREDNIKA

Poštovani čitaoci,

predstavljamo Vam osamnaesti broj časopisa „Pravne teme“, koji sadrži 7 članaka i 1 prikaz knjige. Pored radova asistenata i studenata postdiplomskih studija Departmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru i u ovom broju nastojali smo da imamo radove autora iz čitavog regiona Zapadnog Balkana. Posebno nas raduje činjenica da imamo znatan broj autora čiji se radovi po prvi put objavljuju u časopisu „Pravne teme“. Šarenolike teme zastupljene su u najnovijem broju izdanja, tako da su se autori radova u osamnaestom broju bavili sledećim pitanjima: evolutivnim

tendencijama razvoja uprave, preventivnom ulogom policije u suzbijanju kriminaliteta, pravom na pravično suđenje u građanskim postupcima, pravno-političkim sistemom SAD, procesnim tokom dokazivanja, narkomanije kao oblika ugrožavanja javne bezbednosti, prikazom knjige „Levijatan“. Očekujemo da će autori iz čitavog regiona nastaviti da konkurišu sa svojim radovima za naš časopis, i na taj način potvrditi da je vizija i misija našeg časopisa prepoznata od strane autora sa ovih prostora. Kako bi sa praksom obrađivanja aktuelnih tema iz oblasti prava i kriminalističko-bezbednosnih nauka nastavili i u narednim izdanjima časopisa „Pravne teme“ koristimo priliku da pozovemo sve zainteresovane da u budućem periodu šalju svoje radove Redakciji časopisa

S poštovanjem,
Samra Dečković

Novi Pazar, 30.12.2021. godine

Sadržaj / Contents

EVOLUTIVNE TENDENCIJE RAZVOJA UPRAVE I NJENOG MENADŽMENTA, S POSEBNIM OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU	1
Fuad Purišević Sanjin Omanović Armin Kržalić	
EVOLUTIONARY TRENDS IN THE ADMINISTRATIVE DEVELOPMENT AND ITS MANAGEMENT, WITH SPECIAL REFERENCE TO BOSNIA AND HERZEGOVINA	2
PREVENTIVNA ULOGA POLICIJE U SUZBIJANJU KRIMINALITETA - IZAZOVI I MOGUĆNOSTI	18
Sadmir Karović Dženis Šaćirović	
PREVENTIVE ROLE OF THE POLICE IN COMBATING CRIME - CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	18
RESOLUTION OF BUSINESS DISPUTES THROUGH MEDIATION	28
Faton Shabani	
REŠAVANJE POSLOVNIH SPOROVA POSREDOVANJEM	28
THE RIGHT TO A FAIR TRIAL IN CIVIL PROCEEDINGS UNDER THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS WITH SPECIAL REFERENCE TO THE RIGHT TO A TRIAL WITHIN A REASONABLE TIME	40
Doc. dr Maida Bećirović-Alić Nejla Bilalović	
PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE U GRAĐANSKIM POSTUPCIMA PO EVROPSKOJ KONVENCIJI O LJUDSKIM PRAVIMA SA POSEBNIM OSVRTOM NA PRAVO NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU.....	40
PRAVNO-POLITIČKI SISTEM SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA U KONTEKSTU POLITIČKE DEMOKRATIJE I DRUŠTVENE ODGOVORNOSTI	51
Edin Šaćirović Dženis Šaćirović	
LEGAL AND POLITICAL SYSTEM OF THE UNITED STATES OF AMERICA IN THE CONTEXT OF POLITICAL DEMOCRACY AND SOCIAL RESPONSIBILITY.....	51

NARKOMANIJA KAO OBLIK UGROŽAVANJA JAVNE BEZBEDNOSTI U NOVOM PAZARU.....	78
Sanjin Mašović	
DRUG ADDICTION AS A FORM OF THREAT TO THE PUBLIC SECURITY IN NOVI PAZAR	78
POJAM I PROCESNI TOK DOKAZIVANJA	92
Mirela D. Ikić	
THE CONCEPT AND THE PROCEDURAL FLOW OF EVIDENCE	92
PRIKAZ KNJIGE „LEVIJATAN ILI MATERIJA, OBLIK I VLAST DRŽAVE CRKVENE I GRAĐANSKE“AUTORA TOMASA HOBBSA	110
Jelena Rakić	
REVIEW OF THE BOOK "LEVIATAN OR MATTER, FORM AND AUTHORITY OF THE CHURCH AND CIVIL STATE" BY THOMAS HOBBS	110
SPISAK RECENZENATA ČASOPISA PRAVNE TEME	114
LIST OF RECONCILIENTS OF THE JOURNAL LEGAL TOPICS.....	114
TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA.....	115

NAUČNI ČLANCI

SCIENTIFIC ARTICLES

EVOLUTIVNE TENDENCIJE RAZVOJA UPRAVE I NJENOG MENADŽMENTA, S POSEBNIM OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU

Prof. dr Fuad Purišević

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu
fpurisevic@fkn.unsa.ba

Prof. dr Sanjin Omanović

Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu
s.omanovic@pfsa.unsa.ba

Prof. dr Armin Kržalić

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu
armin.krzalic@gmail.com

Apstrakt

Umjesto da tendencije razvoja uprave imaju progresivnu ulogu, upravni sistemi u Bosni i Hercegovini su svedeni na birokratizirani “aparati” poslušnih djelatnika-činovnika. Dok bi djelatnici upravne funkcije trebali da budu stručni, kompetentni, politički neutralni i nepristrasni kadrovi, oni su nerijetko jedino ili u najvećoj mjeri, samo podobni i poslušni izvršioци naloga svojih, rekli bi, politikantskih mecena.

Uz sve ovo, stanje se još dodatno drammatizira zbog turbulentnog političkog i socijalnog stanja u državi Bosni i Hercegovini. U ovom ambijentu, dok država bude imala veliki broj politikantskih oligarha za svoje predvodnike (koji po broju, strukturi, ekonomskoj i finansijskoj moći predstavljaju dovoljan-kritični faktor za vladanje narodima kao nacionalnim korpusima), bez naznake za profiliranjem progresivne i osavremenjene politike na objektiviziranim i stvarnim demokratskim principima, budućnost ove zemlje i budućnost njenih građana, pa i etnija, će biti stalno na svojevrsnim destruktivnim kušnjama.

S obzirom da se poslovi izvršne i upravne djelatnosti u našoj zemlji, u pravilu, tretiraju kao inherentni poslovi, na ovaj način se upravnoj vlasti u značajnoj mjeri oduzimaju ingerencije da postane faktor osavremenjivanja pravnog, političkog i prosperitetnog razvoja sistema zemlje. Izvršna vlasti je primarno politička vlast, zbog čega je njena sadržina obilježena dominantno političkim momentima, dok se upravna vlast manifestuje dominantno i primarno kao pravna vlast, zbog čega je ona, u odnosu na sve druge vlasti, u najčešćem i najneposrednijem kontaktu sa svojim građanima preko koje isti ostvaruju pripadajuća prava ili im uprava nameće obaveze, a država ostvaruje svoj suverenitet.

Ključne reči: disfunkcionalna uprava; diferencijacija resora; efektivno smanjenje prinude; profesionalizacija uprave; informatizacija uprave

EVOLUTIONARY TRENDS IN THE ADMINISTRATIVE DEVELOPMENT AND ITS MANAGEMENT, WITH SPECIAL REFERENCE TO BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract

Instead of the tendencies that administrative development has a progressive role, the administrative systems in Bosnia and Herzegovina have been reduced to a bureaucratized “apparatus” of obedient employees-clerks. While employees of the administrative functions should be professional, competent, politically neutral and impartial, they are often or to the greatest extent, only suitable and obedient executors of the orders of theirs, we would say, political patrons. In addition to all this, the situation is further dramatized due to the turbulent political and social situation in the state of Bosnia and Herzegovina. In this environment, as long as the state has a large number of political oligarchs for its leaders (which in number, structure, economic and financial power represent a sufficient-critical factor for governing the nations as national corps), without any indication for profiling progressive and modernized politics on objectified and real democratic principles, the future of this country and the future of its citizens, as well as the ethnic groups, will be constantly subjected to various destructive temptation.

Considering that executive and administrative activities in our country, as a rule, are treated as inherent jobs, in this way the administrative government is significantly deprived of the authority to become a factor in modernizing the legal, political and prosperous development of the country's system. Executive power is primarily political power, which is why its content is marked by predominantly political moments, while administrative power is manifested predominantly and primarily as legal power, which is why it is, compared to all other authorities, in the most frequent and direct contact with its citizens, through which they exercise their respective rights or the administration imposes obligations on them, and the state exercises its sovereignty.

Keywords: dysfunctional governance; portfolio differentiation; effective coercive reduction; professionalization of governance; computerization of governance.

UVOD

Historijski promatrano, upravu su u njenom početnom razdoblju predstavljale naoružane grupe ljudi. Ukoliko državu promatramo kao organizaciju sa monopolom za fizičku prisilu, onda je nju jednostavno nezamislivo promatrati bez uprave, kao što je i postojanje uprave besmisleno bez države.

U svom početnom razdoblju, uprava je bila sredstvo vladara za nametanje podanicima njihove volje. Principijelno, sve do 19. stoljeća, istupajući sa pozicije sile, uprava je podanicima nametala ponašanja štiteći na taj način vladara. Za razliku od sudstva koje je nedvojbeno bilo vezano za pravo, takva veza između uprave i prava nije postojala. Tek početkom 19. stoljeća dolazi do podvođenja uprave pod pravo i to u periodu formiranja pravne države. S obzirom da je država, osim vršenja vlasti, počela da obavlja i društveno korisne poslove, ona je zjapila za pravnom formom, kao što ju je imalo i sudstvo. Praktično, država već tada počinje da organizuje javne službe za obavljanje opće korisnih poslova, kao što je: obrazovanje, zanatska djelatnost, zdravstvena zaštita, rješavanje pitanja saobraćajnica i slično.

Općenito, razvoj uprave se promatra kroz tri njene razvojne faze:

- (1) period zaštite stečenih prava podanika, odnosno period staleške države,
- (2) period apsolutističko-policijske države i
- (3) period pravne države.

(1) Prvi period razvoja uprave karakterizira podjela vlasti između vladara, s jedne strane, te crkvenih i zemljoposjedničkih velikodostojnika, s druge strane. Vladar, kao apsolutni suveren, prema podanicima je imao samo jedno ograničenje, a ticalo se nemogućnosti zadiranja u stečena prava podanika. Iz navedenih razloga, ovaj period razvoja uprave smo i nazvali periodom zaštite stečenih prava podanika, odnosno periodom staleške države.

(2) U drugom periodu razvoja uprave, vladar svoju apsolutističku vlast nad podanicima ostvaruje uz pomoć državnih službenika, odnosno policijskih organa. Podanici nemaju pravne zaštite, odnosno, preciznije rečeno, nemaju nikakve zaštite. Zbog toga je čuveni pravnik Laza M. Kostić govorio da “oštećeni pojedinac može samo sazivati milost vladarevu, a ne može nikako upirati na svoje pravo”.¹ I u ovom periodu razvoja uprave, vladar putem policijskih organa jedino nije mogao zadirati u stečena prava podanika, odnosno u njihovu imovinu. (Kostić, 1933:12)

(3) Treći period razvoja uprave predstavlja podvođenje uprave pod pravo, zbog čega ovaj period nazivamo periodom pravne države. To je period kada uprava, do tada kao neograničena volja vladara, sada postaje državni organ i počinje da realizuje volju zakonodavca, a ne vladara.

Ovaj period je u razvoju savremene uprave najznačajniji period u njenoj historiji. Naime, uprava je mogla da preduzima samo one radnje na koje je zakonom bila ovlaštena, što znači da više nije bilo samovolje, odnosno neograničene vlasti vladara. U ovom periodu pojedinac se po prvi puta može pozvati na opći propis u cilju zaštite svojih prava, odnosno na ovaj način po prvi puta biva tretiran sa statusom građanina. Zahvaljujući ovim određujućim činjenicama, ovaj period označavamo kao period stvaranja upravnog prava, kao nove grane prava.

Tada, a i danas (de lege lata i de lege ferenda) stvaranja pravne države, odnosno njenog institucionaliziranja, bez zakonskog statusa njenih građana, jednostavno je nemoguća misija. Ovu činjenicu posebno treba isticati u kontekstu države Bosna i Hercegovine, u kojoj se i dalje po svaku cijenu favorizuju nacionalne etnije, a pojam građanin je, ili pojam drugog reda ili je potpuno marginaliziran. Ovom prilikom, a u cilju situiranja građanina, bez namjere da se zadire i u prava nacionalnih kolektiviteta,

¹ Laza M. Kostić je bio profesor upravnog prava na Pravnom fakultetu u Subotici i predstavljao je jednog od naših najznačajnijih pravnih djelatnika. Bio je suvereni poznavalac njemačke i francuske pravne škole, s tim da je više preferirao njemačku pravnu školu. Pisao je jasno, razumljivo i precizno, a pri tome nije zanemario ni teorijski pristup materiji kojom se bavio. Mnogi kasniji autori su njegova djela preuzimali, pa čak i bez neophodnog korektnog citiranja. To je bio slučaj sa Nikolom Stjepanovićem, za koga se može reći da je djela Laze M. Kostića čak i plagirao u kasnijim izdanjima svojih knjiga. Započeto plagiranje je posebno karakteristično u periodu kada je Stevan Lilić izvršio tzv. ažuriranje knjige Nikole Stjepanovića, prikazujući sebe kao koautora sa Lazom M. Kostićem. (Vidjeti: Dragan Milkov, *Upravno pravo I (uvodna i organizaciona pitanja)*, Pravni fakultet Novi Sad, Novi Sad, 2012, str. 38).

ističemo da savremena uprava koja je podvrgnuta pravu ili bi morala biti, treba da vodi računa ekskluzivno o pravima i obavezama pojedinca-građanina u odnosu na upravu-vlast, uz omogućavanje prava građanima da se uvijek mogu pozvati na zakonsku primjenu norme.

Još u vrijeme stvaranja pravne države (treći perid razvoja uprave), čim je građanima bilo omogućeno da se u svako vrijeme mogu pozvati na odgovarajući propis u cilju zaštite svojih prava i obaveza, to se vrijeme zato označava kao period formalnog sticanja prava na žalbu. Ovim činom prestaju građani da od vladara traže milost po pitanju pripadajućih prava, obaveza i pravnih interesa.

Prvi opći pravni akti kojima je reguliran rad uprave, pojavili su se krajem drugog perioda razvoja uprave, a početak svog procvata uprava doživljava u vrijeme prosvijećenog apsolutizma, kada se stvaraju opće norme koje se odnose na rad uprave.

Puni procvat uprava je doživjela rušenjem feudalizma i uvođenjem kapitalizma, odnosno stvaranjem pravne države. Od tada, uprava u punom smislu te riječi postaje izvršilac prava, a ne volje vladara.

To je perid u kome ekonomski jaka buržoazija stvara većinu u parlamentu i ovladava zakonodavnom vlašću, dok uprava i dalje ostaje u rukama feudalaca. Da bi se izbjegla samovolja koju je provodio monarh u ime feudalaca, buržoazija je zagovarala princip zakonitosti rada svih, pa i uprave. Zakonitost rada je i u ovom periodu odigrala ključnu ulogu u zaštiti prava građana od eventualne samovolje uprave. Time je isključena cjelishodnost monarha u vladanju, s obzirom da i on postaje vezan zakonom u svom radu.

Nukleus upravnog prava nalazimo najprije u Francuskoj, za koju se smatra da je zemlja u kojoj je vremenom izdefiniрана nauka upravnog prava. Francuska je zato bila i prva zemlja u svijetu u kojoj su doneseni posebni propisi za rad uprave, te je na taj način prestala primjena općih pravnih propisa koji su se i dalje nastavili primjenjivati na druge organe u društvu, ali ne i na rad uprave. Zahvaljujući stvaranju upravnog prava u Francuskoj, ta je činjenica bila od presudnog značaja i za razvoj upravnog prava u Njemačkoj i Austriji, ali i drugim kontinentalnim zemljama.

Razvoj uprave u germanskom pravu se neposredno odrazio i na njen razvoj u Bosni i Hercegovini. In certain historical moments, the crucial influence on the geopolitical position of Serbia comes from the outer factors which we are familiar within the terms of geopolitical concept of the superpowers: atlanticism, eurAsianism, (middle) continentalism and neo-ottomanism.

Atlanticism relates with the Anglo-Saxon geopolitical school, led by the United States with the United Kingdom. Eurasianism is a product of the Russian geopolitical school, while (mid-European) continentalism is a product of the German geopolitical school.

Neo-ottomanism appears as a new geopolitical concept of Turkey, whose influence is of regional character, but its influence is important for us for two reasons. First, it could be an ally of other geopolitical concept. From the historical perspective, it is mostly important that neo-ottomanism aligns with the Anglo-Saxon atlanticism. From the strategic angle, it might be most effective for the neo-ottomanism to create a pact with the German continentalism by creating a powerful geopolitical block, stretching from the Mediterranean to the Atlantic. While the geographical perspective

entails the most natural factors, one of which is the alignment to eurasianism because Turkey is a Eurasian country. Second, the influence of neo-ottomanism is evident on the Balkans, because the Balkan Muslims expect a high presence of Turkey.

Serbia cannot influence these four geopolitical concepts. Instead, it must adapt to it. Therefore, these concepts are classified as "outer" factors of the geopolitical position of Serbia. Understanding the geopolitical concepts of the great super powers, their inter-conflicts or the consent in certain historical periods, as well as the presumptions of which foreign strategies can derive from these concepts is one of the key actors of geopolitical positions of the small countries. It is necessary to adapt the inner factors, so that the use is on a maximum level while the damage is on the minimum.

TENDENCIJE U RAZVOJU UPRAVE I NJENE REPERKUSIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Razvoj uprave, od njenog nastanka, pa do danas, prate različite tendencije u radu, od kojih se ističu slijedeće:

1. Pojava novih organa, odnosno rast uprave,
2. Diferencijacija upravnih resora,
3. Smanjivanje efektivne primjene prinude,
4. Profesionalizacija uprave na principima stručnosti, kompetentnosti, nepristrasnosti i političke neutralnosti i
5. Informatizacija uprave. (Purišević, 2021:64-77)

POJAVA NOVIH ORGANA, ODNOSNO RAST UPRAVE

Novi organizacioni oblici uprave i njen rast su opravdane pojave, ukoliko su zasnovane na objektivnim potrebama, kao što je porast postojećih ili pojava novih zadataka uprave i urbanizacija društvenih zajednica. Ono što je danas dosta česta pojava, a što se ne bi smjelo nikako dešavati, to je neprestan rast uprave do koga dolazi formiranjem novih organa koji obavljaju istu vrstu poslova, ali sa novoprmljenim djelatnicima, s tim da prethodni uposlenici ostaju radno aktivni, ali se ni raniji organizacioni oblici uprave ne gase. Ovo je školski primjer disfunkcionalne uprave, nažalost ne rijetke pojave u Bosni i Hercegovini u svim njenim političko-teritorijalnim jedinicama.²

DIFERENCIJACIJA UPRAVNIH RESORA

Diferencijacija upravnih resora je pojava koja započinje još od perioda kada je uprava, kao jedinstvena vlast, vršila sve poslove za određenu zajednicu. Kako

² Vidi više: Fuad Purišević: *Opće upravno prvo, Tom Drugi (Teritorijalna organizacija uprave i radni/slужbenički odnosi kadrova u upravi u Bosni i Hercegovini)*, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu, 2021.

diferencijacija uprave prati razvoj ukupnih društvenih odnosa, zato ona traje i danas, ali će sigurno biti prisutna i u budućnosti.

Prva diferencijacija uprave započinje sa pet resora, koji ni danas nisu ništa manje aktuelni, a tiču se: unutarnjih, kao i spoljnjih poslova, odbrane, finansija i pravosuđa.

Posljedica razvoja novih upravnih resora je objektivno poimanje i sadržinsko prakticanje pojma kulture. Ovaj proces će zasigurno biti nastavljen i u budućnosti jer je materija upravnog prava podložna stalnom prilagođavanju novim društvenim potrebama u čijem fokusu je građanin sa svojim ovlaštenjima i dužnostima, s jedne strane, te zaštita usavršenog ili novoformiranog javnog ili općeg interesa.

Jedan od iznimno važnih ciljeva upravne funkcije, jeste razvijanje kulture. Danas je značenje kulture, po našem mišljenju, neopravdano i pogrešno reducirano. Pojam kulture bi morao da supsumira sve društveno korisne djelatnosti, kao što su npr.: obrazovanje, nauka, zdravstvo, socijalna zaštita, informiranje, zaštita životne sredine, privredne djelatnosti i slično. Ovakav pristup javnom dobru bi sigurno doprinio neuporedivo bržem razvoju društvene zajednice u cijelosti koji bi bio zasnovan na objektivnim parametrima, te bi kao takav bio podoban za istinsku zadovoljštinu njenih građana.

SMANJIVANJE EFEKTIVNE PRIMJENE PRINUDE

Smanjenje efektivne primjene prinude, kao treće tendencije u radu uprave, ne znači nipošto i nestanak sredstava prinude kojima uprava raspolaže, već samo smanjenje njene efektivne primjene prema građanima. Razlog smanjenja prinude leži u činjenici da građani sve više dobrovoljno izvršavaju svoje obaveze koje je uprava ranije ostvarivala prinudom, kao što je vakcinacija stanovništva ili obavezno školovanje.

Ista je situacija i sa naplatom poreza, koja je nekada realizirana samo uz upotrebu sile od strane uprave, što danas više nije slučaj, jer je to sada jedna prosta računaska operacija.

Uz navedeno, razvojem društva se sve više profiliraju nove upravne službe, kao što je npr. informiranje, čija djelatnost uopće ne zavisi od primjene prinude. (Milkov, 2012:21-26)

PROFESIONALIZACIJA UPRAVE NA PRINCIPIMA STRUČNOSTI, KOMPETENTNOSTI, NEPRISTRASNOSTI I POLITIČKE NEUTRALNOSTI

Naredna, veoma važna, tendencija u radu uprave je profesionalizacija uprave na principima stručnosti, kompetentnosti, nepristrasnosti i političke neutralnosti. Ovo pitanje je jedno od najesencijalnijih u svim društvenim sistemima, a posebno u zemljama u razvoju, među koje spada i naša zemlja. Etatizam, kao društvena pojava, svojstven je posebno zemljama u tranziciji. On je sa sobom donio birokratizaciju političkih partija, a posljedica toga je promjena objektivno postavljenih ciljeva uprave, a to je opće ili javno dobro. U takvim političkim i socijalnim procesima,

nerijetko i dramatično turbulentnim, bez prevelike kontemplacije, čini nam se da je takva birokratizirana politika neposredan uzročnik "povampirenja ili izrođavanja" uprave. (Pusić, 1971:79-87)

Iz navedenih razloga, upravi se danas često pristupa kao nečemu što je prolazno, tako da promjene na vlasti u višepartijskom sistemu, a mi smo nažalost dobar egzemplar za to, dovode i do promjene profesionalnog službeničkog aparata, što je ortodoksni nonsens.

Kada je u pitanju naša zemlja, koja ima izuzetno složeno društveno uređenje sa elementima (semi)parlamentarizma i (semi)prezidencijalizma, što je nedovoljno definirano i precizirano, sa mnogim temeljnim pravima i slobodama njenih građana koja su anahrono regulirana, onda je prostor za djelovanje birokratizirane politike, odnosno za stvaranje upravnog sistema kome je zadaća da takvu politiku održi na vlasti, izuzetno širok.

Uvjerili smo se da u ovakvom ambijentu, političke partije koje osvoje vlast, postavljaju državne djelatnike po partijskoj lojalnosti, a ne stručnosti i kompetentnosti službeničkog kadra. Filozofija „uhljebljenja“ u javnoj službi, koja je rezultat mentalnog stanja društvenog sistema, konačno mora prestati.

Javna služba se ne može više promatrati kao političko i lično pokroviteljstvo, a još manje kao prilika za korupciju i zloupotrebu položaja i ovlasti. Jednostavno, po vulgarnom shvatanju američkog sistema plijena (spoils system), političke partije vrijeme svoga vladanja ovdje primarno vide kao priliku za osobno sticanje materijalne i druge koristi, a ne za obezbjeđenje i zadovoljenje općeg ili javnog dobra njenih građana.

Nedorečen pravni sistem Bosne i Hercegovine, sa poprilično čestim retrogradnim razmišljanjima i postupcima ovdašnjih vlastodržaca, neće moći obezbjediti bolji politički, pravni, ekonomski i socijalni ambijent za življenje, a ni spriječiti zabrinjavajući egzodus svojih građana diljem svijeta. Zbog toga se građani i nacionalne etnije Bosne i Hercegovine nalaze u vrzinom začaranom krugu.

Zar ne bi trebao biti zadatak vladajućih političkih partija, pa u konačnici i svih njenih građana i naroda, da se oživotvori postojeći sistem, ma koliko on bio složen. Da država (koju bi trebalo institucionalno ojačati), zajedno sa entitetima, kantonima, gradovima, općinama i Brčko Distriktom, stvori uslove da sve političko-teritorijalne jedinice budu podjednako zdrave, kako bi svako u precizno i objektivno utvrđenim granicama svoje ingerencije opće korisno gospodario tim prostorom kao dobar domaćin. Istovremeno, svi zajedno bi trebali biti međusobno povezani u saradnji spajajući neovisnosti, te biti spremni da jedni drugima pomognemo u cilju zajedničkog boljitka i nasušno potrebnog početka ozdravljenja ove države.

Samo boljitak može stvoriti uslove za suštinsku izmjenu političkog sistema zemlje u cilju njegove efikasnosti, racionalnosti, učinkovitosti i efektivanosti. Tek tada će se svi građani ove naše države osjećati i ponašati kao svoji na svome. Bez ovoga, naša zemlja će i dalje nastaviti stagnirati i nazadovati u profesionalizaciji javne uprave, odnosno njenoj reformi. Onda će to značiti da reforme javne uprave i dalje neće biti, već će se dešavati male promjene koje odgovaraju samo pozicionoj vlasti. Reformisati upravu može samo konzistentan službenički aparat koji je stručan, kompetentan, nepristrasan i politički neutralan, neovisno od toga koja partija/e su na

vlasti. Naravno, kao i svugdje u svijetu, samo strogi vrh upravne strukture će i dalje ostati pod ingerencijom politike, odnosno, biće zavisan od političkih promjena.

Ukoliko bosanskohercegovačka uprava ne bude imala profesionalan službenički kadar, a što sada nije slučaj, uprava neće moći u zemlji postati neophodan generator društvenog razvoja. Pretpostavka postojanja profesionalnog službeničkog kadra je postojanje logičkog službeničkog sistema zasnovanog na razvrstavanju službenika po radnim mjestima prema unaprijed utvrđenim kriterijima. Ovakvo razvrstavanje službenika je ujedno i osnov za njihovo nagrađivanje i okvir za njihovo napredovanje u službi. Prema tome, bez sistema klasifikacije, te platnog i sistema napredovanja, nema ni službeničkog sistema, a to znači ni profesionalizacije uprave.

Napominjemo, učinkovitost izvršne, odnosno upravne vlasti je najbolji i najpouzdaniji pokazatelj efikasnosti jednog društvenog sistema u cijelosti. Dakle, radikalna zaokret u odnosu na postojeće kadrovanje u svim političko-teritorijalnim jedinicama u Bosni i Hercegovini je neophodno napraviti, u protivnom, migracije bosanskohercegovačkih građana, sa ciljem da se u zemljama Evrope i ostatka svijeta nastane stalno ili na duže vrijeme, neupitne su, uz mogućnost dodatnog intenziviranja.

Birokratskoj vlasti, kao što je nerijetko bosanskohercegovačka na svim političko-teritorijalnim nivoima vlasti, uprava je glavni oslonac. Uprava je dio jednog političkog sistema, jer njena: organiziranost, djelatnost i kontrola, predstavljaju dio tog sistema. U svakom političkom sistemu poseban značaj ima izvršna vlast koja raspolaže sa svim prerogativima države i zato uvijek postoji realna mogućnost da izvršna vlast ugrožava prava i slobode građana.

Iz ovih razloga bi bilo potrebno uspostaviti distinkciju između izvršne i upravne vlasti. Izvršna vlast bi trebala da bude nosilac vlasti, a upravna vlast izvršilac prava.

Uz navedeno, jedan od najvećih problema ove zemlje predstavlja nedostatak, odnosno neangažovanost profesionalnog, stručnog i kompetentnog kadra, a često je prisutan u svim privrednim i društvenim resorima. Zašto?

Da bi smo dobili potpun i praktično upotrebljiv odgovor na ovo pitanje, trebalo bi krenuti od upravne funkcije i njenog cilja, a to je razvijanje kulture koja bi, po nama, trebala da znači obavljanje svih društveno korisnih poslova, a ne kao što je slučaj danas, kada je njeno značenje pretjerano reducirano, odnosno ograničeno. Modernu nauku o javnoj upravi obilježava njeno menadžerisanje (upravljanje).

Javnu upravu treba osavremeniti, ali u cilju njene konkurentnosti i djelotvornosti, ali i značajnije precizirati njenu odgovornost spram javnosti. Vrijednosti javne uprave se moraju kontinuirano i permanentno negovati. Vrijednosne karakteristike javne uprave, zajedno sa proaktivnim djelovanjem službenika kao zasebnim segmentom kulture, trebale bi da profiliraju tri vrijednosne dimenzije organizacijske kulture: pravnu, političku i ekonomsku.

Što se tiče ovih vrijednosti organizacijske kulture javne uprave, ekonomska vrijednost bi se mogla simplificirati kao efikasnost, ekonomičnost i efektivnost u organiziranju i funkcioniranju javne uprave.

Na isti način, za političku vrijednost javne uprave bi mogli kazati da je ona oslonjena na demokratske principe savremenog društva, od kojih posebno ističemo odgovornost izabranih političkih zvaničnika i državnih službenika svojim građanima

uz snošenje posljedica svoje odgovornosti, a sve u cilju ukupnog napretka i prosperiteta društva u cijelosti.

Zato, zagovaranje i insistiranje na izbornosti profesionalnih službenika u našoj zemlji, zapravo znači sredstvo u rukama vlastodržaca kojim oni sprječavaju debirokratizaciju i demokratizaciju, posebno državne uprave. Kada je u pitanju izbornost u upravi, ona se odnosi na izbornost političkih funkcionera koji općim političkim smjernicama prenose volju vladajuće političke strukture i vrše politički nadzor uprave u ime i za korist te iste vladajuće političke strukture. Dakle, izbornost u savremenoj upravi ne može da dovede u pitanje profesionalizam službeničkog kadra, kao nosioca osnovne i stručne djelatnosti savremene uprave u svijetu, pa i u Bosni i Hercegovini.

Da bi se održao profesionalizam službeničkog kadra i primjereno potrebna izbornost političkih funkcionera svi su oni dužni polagati račune institucijama i svojim građanima, odnosno društvenoj zajednici u cijelosti, a ovi su istovremno ovlašteni da to od njih traže. S aspekta vrijednosti u javnoj upravi, u političke vrijednosti bi mogli uvrstiti još i legitimitet i društvenu pravednost. Što se tiče državne vlasti općenito, prema stavu političke sociologije, svaka je vlast legitimna, izuzev uzurpatorske, diktatorske i tiranijske.

Na kraju, pravne vrijednosti, od kojih posebno ističemo: legalitet (zakonitost), zaštitu građana, odnosno ljudskih prava i sloboda, postupanje u skladu sa dobrim poslovnim običajima i pravna odgovornost uprave, fundamentalni su pravni principi pozicioniranja i utemeljenja javne uprave u javnom pravu, a što za posljedicu ima pravnu sigurnost i pravnu izvijesnost građana, tako željno kod nas iščekivane. Ovim izazovima, u cilju stvaranja legalne kulture s pravnim vrijednostima može odgovoriti jedino profesionalno-proaktivan službenički kadar, a nikako birokratski, kao što je to nerijetko sada u našoj zemlji. Status i stav bosanskohercegovačkih službenika, već nepunih dvadesetpet godina, u svojoj suštini je autoritarno-kancelarijsko-reaktivan i pod zaštitom je vladajuće političke "elite". (Koprić, 1999:97-137)

Simplificirano, svaki oblik vlasti, pa i upravna vlast, u ovom slučaju, nije koordinirana sa zakonodavnim organima, jer se vlast ne oslanja na državnu moć-silu, već na političke autoritete, zbog čega postoji opasnost da preraste u autokratsku vlast. Upravo zbog ove potanje konstatacije, čini nam se da bi bosanskohercegovački građani, civilno društvo, lokalna zajednica, naučni radnici, savjesni profesionalni službenici i ostali zagovornici dobrog upravljanja i modernizacije uprave, konačno trebali tražiti više od promjena, jer je učinak reforme uprave, kako kažu predstavnici međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini, neznatan. (Lilić, 1994:337-346)

Uz navedeno, treba posebno naglasiti, na svim političko-teritorijalnim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini, još uvijek ne postoje upravne reforme, već su u pitanju male promjene koje perpetuiraju vlast od Dejtonskog ustava i odgovaraju samo vladajućim političkim strukturama, jer ih, između ostalog i na ovaj način održavaju na vlasti, bilo pozicionoj ili opozicionoj. I ovo je bosanskohercegovački izum i svojevstan kuriozitet.

Sve ovo ukazuje na konsocijacijsko društveno-političko uređenje koje omogućava istim političkim partijama da se smjenjuju na vlasti, u pravilu, sa sličnim

ili istovjetnim “rezultatima rada”, kao tribalisti.³ Za ostvarivanje prosperitetnih ciljeva u državi, uz novu upravnu paradigmu sa jasno preciziranim načinom ostvarivanja tih ciljeva i vrijednosti, ne možemo se osloniti i očekivati rezultate od zagovornika postojećeg modela javne uprave (tradicionalisti), a niti na zagovornike ekstremno radikalnih rezova. Nama u Bosni i Hercegovini treba prvo globalizacija u bosanskohercegovačkoj državnoj zajednici, a mogli bi je ostvariti agregiranjem, jer smo, nažalost, po ovom pitanju trenutno u državnoj globalizaciji.

INFORMATIZACIJA UPRAVE

Naposljetku, posljednja navedena tendencija razvoja uprave je njena informatizacija. U 20. i na početku 21. stoljeća, u svim zemljama, a posebno u razvijenim zemljama svijeta, došlo je do naglog skoka po pitanju napretka informatičkih tehnologija (računari nevjerovatnih mogućnosti, automatizacija, robotizacija i telekomunikacije).

Informatizacija je u organizacijskom smislu olakšala povezivanje organizacija i aktivnosti javne uprave na mikro i makro planu. Osim ovog boljitka, informatizacija je sa sobom donijela i napredak po pitanju osavremenjivanja rukovanja i upravljanja podacima. Ovaj posao je na ovaj način postao znatno brži, a istovremeno se povećao obim komunikacija u javnoj upravi.

Prema tome, u uslovima informatičke revolucije savremena-moderna javna uprava treba da obezbjedi informatičku podlogu za obezbjeđenje kvalitetnog sistema evidencije fizičkih lica-građana i pravnih lica. Kako je javna uprava vezana za zakon, to se onda prava navedenih subjekata, a posebno građana, mogu ograničiti samo pravnim propisima, uz efikasnu zaštitu ličnih podataka i prava privatnosti.

Uz sve navedeno, informatički sistem treba da posluži javnoj upravi kao efikasno sredstvo za brzo i tačno utvrđivanje kvantiteta i kvaliteta rada javne uprave u odnosu na stvarno ostvarene rezultate, a sve u cilju identifikacije i otklanjanja ograničenja u radu javne uprave.

Ono što treba da nas brine, kad je u pitanju ova tendencija javne uprave u Bosni i Hercegovini, jeste značajno zaostajanje u ovoj aktivnosti za ostatkom svijeta. Bojimo se da će dostignuti nivo informatičke tehnologije u svijetu biti teško nadoknaditi, jer je evidentno značajno zaostajanje.

Drugim riječima, biće teško uhvatiti priključak za svijetom, jer ovi nedostaci multipliciraju nove, s obzirom da se pojam informatizacije geometrijskom progresijom proširuje. (Pusić, 2002:106)

³ Tribalizam predstavlja plemenski način organiziranja i plemenski način života u zajednici, oličen kod nas u nacionalnim etnijama.

SOCIOLOŠKE, PRAVNE I POLITIČKE SPOZNAJE U SLUŽBI OČUVANJA, ODRŽAVANJA I UNAPRJEĐENJA USTAVNIH PRINCIPA, KAO DETERMINANTI PRAVNOG I POLITIČKOG SISTEMA U BOSNE I HERCEGOVINE

Novu upravnu paradigmu mogu dati samo erudite pomoću objektivno potrebnih rezova, a kod kojih će jedino mjerilo vrijednosti biti zadovoljan građanin, odnosno ostvarivanje njihovih interesa ma gdje prebivali u državi Bosni i Hercegovini. (Koprić, 2016: 3-12)

Neprijeporne pretpostavke za situiranje te nove upravne paradigme, treba da su zasnovane na principima Univerzalne deklaracije o pravima čovjeka, Međunarodnim paktima o građanskim i političkim pravima, odnosno ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, kao i na poštivanju ljudskih prava pripadnika nacionalnih etnija. Ove pretpostavke bi trebale nužno da budu istovremeno i naše opredjeljenje za suverenitet, teritorijalni integritet i političku nezavisnost Bosne i Hercegovine, polazeći od poštivanja ljudskog - građanskog dostojanstva, slobode i jednakosti, uz puno poštivanje principa Povelje Ujedinjenih nacija i principa međunarodnog prava.

S ovim u vezi, čini nam se potrebnim i neophodnim ukazati i na činjenicu konstitutivnosti naroda i nacija, odnosno građana, a proklamiraju ih ustavi entiteta u našoj zemlji. Ustav Bosne i Hercegovine proklamira supremaciju države nad entitetima, odnosno državnog Ustava nad entitetskim ustavima. Ustav BiH ne poznaje sintagmu „konstitutivni narodi“, već njegove odredbe neprijeporno i u kontinuitetu tretiraju samo „konstituente“ države, a što supstancijalno ima potpuno različito značenje. Naime, kako se nacionalnost veže isključivo za državu, to znači da su njene nacionalne etnije, sa potpuno jednakim pravima, pripadnice jedne državne zajednice kao cjeline, a koju zapravo čine svi njeni građani, kao bosanskohercegovački državljani. Nacionalna pripadnost je biološke prirode ili naravi jer je, u pravilu, određena porijeklom.

Građanska pripadnost je društvene prirode ili naravi i to svojstvo imaju svi građani kao državljani konkretne države, odnosno u našem slučaju Bosne i Hercegovine. Građani Bosne i Hercegovine su istovremeno pripadnici nacionalnih etnija ili su građani koji se ne svrstavaju u nacionalne etnije. Dakle, građani su društvena bića i kao takva ne mogu imati supremaciju nad nacionalnom etnijom, ali ne mogu njoj biti nikad ni podanički podređeni.

Zato, u središtu aktivnosti rada izvršne i upravne vlasti treba da bude pojedinac-građanin. S ovim u vezi naglašavamo da je definiranje i promoviranje statusa građanina najznačajnija etapa u razvoju moderne uprave.

Iskrena i istinita politika donosi dobro, a rezultat toga je lojalno takmičenje građana, a time i nacionalnih etnija. Takvo takmičenje ima za posledicu promoviranje dobra i istine za sve državljane – građane, neovisno od toga da li su ili nisu pripadnici određene nacionalne etnije. Na ovaj način se neposredno spriječava: strah, ljutnja, zavist, pohlepa, mržnja, zloba i laž, a što je sada, na svim političko-teritorijalnim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini, gotovo potpuna stvarnost i svakodnevica naših političkih oligarha.

I pored ovih iznesenih konstatacija, cijenimo potrebnim ukazati na to, šta de iure i de facto znači konstitutivnost naroda, ostalih i građana na cijelom prostoru države Bosne i Hercegovine, s posebnim osvrtom na konstitutivnost naroda.

Konstitutivan je onaj narod koji zajedno sa drugim narodima ili nacijama dijeli zajedničku teritoriju (užu i/ili širu) i na kojoj svi narodi ili nacije imaju jednaka prava. Zbog ovoga, ni jedna država na svijetu, osim Bosne i Hercegovine, nema konstitutivne narode. Nema to ni Bosna i Hercegovina de iure, ali zato ovu sintagmu de facto rabe bosanskohercegovački nacionalni tribalisti, što ih decenijama održava na vlasti, a državu čini potpuno nefunkcionalnom i neprosperitetnom.

Da bi smo efektivno ujednačili prava svih naroda ili nacija, to možemo činiti samo objektivnim ujednačavanjem na osnovu stvarnih efektivnih vrijednosti pojedinačnih-individualnih građanskih prava državljana jedne zemlje. Shodno članu I/7. a) Ustava BiH, svi su državljani BiH, oba entiteta, samim tim i državljani BiH. Kako državljanstvo mogu steći samo građani, to znači da su svi građani BiH, oba entiteta, samim tim i građani države Bosne i Hercegovine čija su prava i obaveze pojedinačno objektivno mjerljiva.

Kolektivna prava su samo apstraktno mjerljiva, te je učinak ovakve mjerljivosti paušalan i zasnovan na prosjeku u kome je značajan broj individualnih prava, više ili manje, u marginaliziranom statusu.

Drugim riječima, kolektivna prava naroda su najčešće odraz subjektivnih mjerila vladajućih političkih partija i njihovih lidera kao značajnog sredstva za održavanje tribalističko-političke pozicione vlasti.

Što se tiče naroda, odnosno nacionalnih etnija, oni ne mogu biti suvereni, jer je suverenost isključivo i ekskluzivno vezana za državu. U Preambuli Ustava BiH se konstatuje da se Ustav donosi zbog opredjeljenja za suverenitet, teritorijalni integritet i političku nezavisnost BiH u skladu sa međunarodnim pravom. To znači da Ustav države precizira isključivo suverenitet države, a nikako suverenitet naroda, koji zapravo i ne postoji.

S ovim u vezi, nacionalni oligarsi u Bosni i Hercegovini u pejorativnom značenju rabe i pojam unitarne države. Šta zapravo predstavlja unitarna država? Unitarna država u svom pravom i izvornom značenju predstavlja jedinstvenu, suverenu, teritorijalno integritiranu i politički nezavisnu državu. Zbog toga posebno ističemo i naglašavamo da je ogromna većina država u svijetu organizirana upravo na unitarnim principima. To znači da jedinstvena suverena država nipošto ne zabranjuje njenu optimalnu decentralizaciju, kao ni njenu optimalnu centralizaciju koja je potrebna za nesmetano funkcioniranje institucija države, kao međunarodno-pravnog subjekta.

Unatoč ovim iznesenim stvarnim i istinskim vrijednostima i unitarne države, neophodno je nedvojbeno ukazati na činjenicu da, iako Ustav BiH nigdje izričito ne spominje pojam federalizam, kao što to u ostalom ne čini ni Ustav Sjedinjenih Američkih Država, to nikako ne znači da je državno uređenje Bosne i Hercegovine unitarno. Bosna i Hercegovina je po svom Ustavu neprijeporno normirana kao federalna država. Naime, na više mjesta se ističe da je BiH: država, demokratska država, navodi se njen suverenitet, teritorijalni integritet, politička nezavisnost i međunarodni subjektivitet. Navedeno nas nedvojbeno i nesumnjivo poučava da Ustav

BiH normira federalnu strukturu, a što je sadržano i u Mišljenju Venecijanske radne grupe o kompatibilnosti ustava entiteta sa Ustavom BiH, gdje se ističe da Ustav države BiH predviđa federalnu strukturu vlasti, uz navođenje argumenata koji upućuju na takav zaključak. (Purišević, 2010:20)

S druge strane, postojeća politička vlast demokratiju u Bosni i Hercegovini shvaća na način da vodeće nacionalne političke partije njome održavaju, skrbe i profiliraju jedan narod. Naravno, stvarnost je potpuno drugačija, jer demokratija pretpostavlja situirane narode, a ne da narodi i njihov status tobože zavisi od „brižnosti i samilosti“ vladajućih političkih partija i njihovih etno-nacionalnih vođa.

Narodi su legitimna politička osnova i nezaobilazan su element države kao zajednice ravnopravnih državljana-građana. Na ovaj način nipošto ne prestaju vrijednosti i osobine koje u sadržajnom smislu određuju etničku skupinu.

Kod svakog pojedinog građanina Bosne i Hercegovine koji se osjeća pripadnikom određenog naroda kao etnije, upravo se na tim vrijednostima i temelji njihova osobnost, a istovremeno i dostojanstvena pripadnost kolektivitetu tog etnosa/naroda kome pojedinac, kao državljanin-građanin pripada.

Sva državna vlast potiče od njegovih naroda, kao ravnopravnih državljana-građana. S ovim u vezi, ističemo da koncepcija građanina unutar savremenog javnoga prava briše razliku između građanina i državljana, odnosno stavlja se znak podudarnosti između ova dva pojma. Uživanje građanskih prava koja pripadaju ravnopravno svim građanima jedne državne zajednice, utemeljeno je na njihovom državljanstvu, zbog čega se takva prava i jamče ustavom.

Upravo se po ovome građanska prava razlikuju od ljudskih prava koja pripadaju svim ljudima i koja neizostavno ne moraju imati i zagarantovanu zakonsku zaštitu. Unatoč navedenom, treba konstatovati da su građanska prava, zajedno sa ljudskim i političkim pravima, esencija ljudskih prava općenito. (Pravni leksikon, 2007:382)

U ovom kontekstu treba promatrati i značaj profesionalnog kadra u upravi, posebno u situaciji kad znamo da mnoge norme u upravnom pravu sadrže terminološke nepreciznosti ili nejasne i nedovoljno razjašnjene pojmove.

Zbog ovoga, jedno od najznačajnijih pitanja je, kako i na koji način u konkretnim situacijama zaštititi opći i pojedinačni interes?

Kako je naš službenički kadar nerijetko neprofesionalan, on se nažalost upravo i na takav način i odnosi prema fizičkim i pravnim licima kada im se oni obrate u cilju zaštite njihovih pripadajućih prava i interesa. Nerijetko, rješenja koja nudi ovakav službenički kadar predstavlja samo teorijski i praktični galimatijas.

Sigurno je da je objektivno potrebno pozicioniranje uprave veoma težak i izazovan posao i za najstručniji i najkompetentniji utilitarni kadar, posebno u ovim našim, dodatno politikantski dramatziranim, te otežanim političkim i socijalnim procesima. O kakvoj bi se onda stručnosti politički lojalnog sinekura kadra u našoj zemlji uopće i moglo govoriti?

Zato, bez kompetentnog poduzimanja stvarno potrebnih rezova, opće korisnog pozicioniranja uprave neće ni biti, tako da će onda biti bezpredmetno i razmišljati, a kamoli zagovarati respozivne aktivnosti uprave.

ZAKLJUČNO POIMANJE O UPRAVI, S POSEBNIM OSVRTOM NA STANJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Dakle, uprava treba da bude nosilac djelatnosti koje su trenutno i pro futuro potrebne društvenoj zajednici. Ovim izazovima uprava odgovara kao instrument vlasti, ali i u funkciji uprave kao službe. Moderna javna uprava, kao javna služba, treba da je na usluzi građanima. Na ovaj način odnos građana prema upravi biva još složeniji sa abivalentnim karakteristikama.

Ono što posebno predstavlja problem kod koncepta pravne, odnosno socijalne države svih zemalja u tranziciji, pa tako i Bosne i Hercegovine, jeste kontinuirana i nesmanjena birokratizacija partijsko-političkih struktura.

Reformu javne uprave, koja je prijeko potrebna, onemogućava prodiranje političara u upravu, čime se onemogućava preuzimanje upravne vlasti od strane profesionalnog, kompetentnog, politički neutralnog i nepristrasnog upravnog kadra. S ovim u vezi, pitamo se, kako je moguće da manjina upravlja većinom, a nerijetko i manipuliše njome, iako su objektivno nadmoćniji oni nad kojima se vlada? Između ostalog, veoma značajan faktor za ovakvo stanje predstavljaju masovni mediji kojima je u cijelosti ovladala manjina, kao poziciona vlast. Ta manjina u svojim rukama ima potpunu kontrolu nad ovom polugom vladanja, jer ih zapravo kontrolirani masovni mediji i podržavaju u njihovom naumu. Prema tome, javno mnjenje opredmećeno u masovnim medijima, izuzetno je bitan faktor za vladanje, neovisno od toga da li je u pitanju nejdespotskiji ili najdemokratskiji sistem vladanja.

Kroz historiju su se etablirala tri koncepta shvatanja izvršne vlasti o broju i sadržini državnih funkcija: dualistički ili bipartitni, trijalistički i kvadrilistički.

Prema najstarijem konceptu, dualističkom, postojale su dvije vlasti (zakonodavna i upravna), po kome je uprava upodobljena sudstvu jer im je zajednička uloga bila ista, a to je izvršenje zakona.

Trijalistički koncept, razdvajajući upravu od sudstva, te uz zakonodavnu vlast dovodi do trodiobe državnih djelatnosti.

Danas je, moglo bi se ustvrditi, preovladavajući koncept diobe državnih funkcija, i po našem mišljenju, kvadrilistički. S obzirom na stanje u zemlji, ovaj koncept diobe državnih funkcija bi bio najprimjereniji u Bosni i Hercegovini. Po ovom konceptu se izvršna funkcija dijeli na političko-izvršnu i upravnu, iz čega se zaključuje da danas postoje četiri državne vlasti:

- zakonodavna,
- sudska,
- političko-izvršna, odnosno izvršna i
- upravna.

Zašto je esencijalno pristupljeno divergenciji izvršne vlasti? Izvršna vlast se primarno bavi formuliranjem politike, odnosno donošenjem najvažnijih političkih odluka, ostvarivanjem općih načela pravičnosti, aktivnostima na oblikovanju budućnosti društva i slično. Uvažavajući izrečenu konstataciju, možemo kazati da izvršna vlasti ima primarno političku odgovornost, kao jedan od oblika pravne odgovornosti, kojoj inače podliježu nosioci javnih funkcija.

Dakle, osim krivične, građanske, prekršajne i disciplinske, peti oblik pravne odgovornosti predstavlja politička odgovornost.

U skladu sa navedenim, izvršna vlast se vremenom udvojila, kao:

- opće izvršenje, političko-izvršna vlast kao njen nosilac, i
- posebno izvršenje, upravnu vlast kao izvršilac prava, kojim država ostvaruje svoj suverenitet (organi uprave, upravne organizacije i institucije kojima je povjereno vršenje javnih ovlaštenja).

Imajući sve naprijed navedeno u vidu, nažalost, moramo konstatovati da bi postdejtonski razvoj izvršne i upravne vlasti u Bosni i Hercegovini trebalo označiti kao period u kome političke/politikantske partije i njihove vođe/autarsi, vladajući na načelima tribalizma, predstavljaju suštinsko oličenje izvršne i upravne vlasti koja djeluje najčešće na principu cjelishodnosti, a što bi neodložno i što prije trebalo mijenjati. Bosni i Hercegovini je, posebno u upravnoj vlasti, potreban meritokratski kadar, a ne egalitaristički, što je trenutno, nažalost, veoma čest slučaj.

LITERATURE

1. Koprić I. 1999. Organizacijska kultura u javnoj upravi, Hrvatska javna uprava, br. 1.
2. Koprić I. 2016. Reforme javne uprave u Hrvatskoj: ni bolni rezovi, ni postupne promjene – nužna je nova upravna paradigma, Političke analize, broj. 26.
3. Kostić L. 1933. Administrativno pravo Kraljevine Jugoslavije I, Beograd.
4. Lilić S. 1994. Izvršna vlast i uprava u parlamentarnom i predsjedničkom sistemu podjele vlasti (sa posebnim osvrtom na ustavni sistem Jugoslavije), Arhiv za pravne i društvene nauke, broj 2.
5. Milkov D. 2012. Upravno pravo I (uvodna i organizaciona pitanja), Pravni fakultet Univerziteta
6. u Novom Sadu, Novi Sad.
7. Purišević F. 2021. Opće upravno prvo, Tom Prvi (Pojmovno određenje uprave i nosioci upravnefunkcije), Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.
8. Purišević F. 2021. Opće upravno prvo, Tom Drugi (Teritorijalna organizacija uprave i radni/sluzbenički odnosi kadrova u upravi u Bosni i Hercegovini), Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.
9. Purišević F. 2010. Boračka prava u Bosni i Hercegovini i državama okruženja, JP NIO Službeni list BiH, Sarajevo.
10. Pusić E. 1971. Problemi upravljanja, Hrestomatija političke znanosti, „Naprijed“, Zagreb.
11. Pusić E. 2002. Nauka o upravi, „Školska knjiga“, Zagreb.
12. Pravni leksikon 2007. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.

RESUME

Therefore, the administration should be the bearer of activities that are currently and pro futuro needed by the social community. The administration responds to these challenges as an instrument of government, but also in the function of the

administration as a service. Modern public administration, as a public service, should be at the service of the citizens. In this way, the attitude of citizens towards the administration becomes even more complex with ambivalent characteristics.

What is especially a problem with the concept of legal, i.e., social state of all countries in transition, including Bosnia and Herzegovina, is the continuous and undiminished bureaucratization of party-political structures.

Public administration reform, which is sorely needed, prevents politicians from infiltrating the administration, thus preventing the takeover of administrative power by professional, competent, politically neutral and impartial administrative staff. In this regard, we wonder, how is it possible that the minority governs the majority, and often manipulates it, even though those who are ruled over are objectively superior? Among other things, a very important factor for this situation is the mass media, which is completely dominated by the minority, as a positional government. This minority has complete control over this lever of government, because in fact the controlled mass media support them in their intention. Therefore, public opinion materialized in the mass media is an extremely important factor for governance, regardless of whether it is the most despotic or the most democratic system of government.

Throughout history, three concepts of the executive's understanding of the number and content of state functions have been established: dualistic or bipartite, trialistic and quadrialistic.

According to the oldest concept, dualistic, there were two authorities (legislative and administrative), according to which the administration was likened to the judiciary because their common role was the same, and that is the execution of the law.

The trialistic concept separates the administration from the judiciary, and along with the legislature leads to the division of state activities.

Today, it could be argued, the prevailing concept of the division of state functions is, in our opinion, quadrilateral. Given the situation in the country, this concept of division of state functions would be most appropriate in Bosnia and Herzegovina. According to this concept, the executive function is divided into political-executive and administrative, from which it can be concluded that today there are four state authorities:

- legislative,
- judicial,
- political-executive, i.e., executive and
- administrative.

Why is the divergence of the executive essentially approached? The executive power is primarily concerned with formulating policy, i.e., making the most important political decisions, realizing the general principles of justice, activities on shaping the future of society and the like. Considering the stated statement, we can say that the executive has primarily political responsibility, as one of the forms of legal responsibility, to which holders of public office are otherwise subject.

Thus, in addition to criminal, civil, misdemeanor and disciplinary, the fifth form of legal responsibility is the political responsibility.

In accordance with the above, the executive branch has doubled over time, as:

- general execution, political-executive power as its holder, and
- special execution, administrative power as an executor of rights, by which the state exercises its sovereignty (administrative bodies, administrative organizations and institutions entrusted with the exercise of public authority).

Having all the above in mind, unfortunately, we must state that the post-Dayton development of the executive and administrative power in Bosnia and Herzegovina should be marked as a period in which political / political parties and their leaders / authors, ruling on the principles of tribalism, represent the essential embodiment of executive and administrative government that acts most often on the principle of expediency, which should be changed immediately and as soon as possible. Bosnia and Herzegovina, especially in the administrative government, needs a meritocratic staff, not an egalitarian one, which is, unfortunately, a very common case at the moment.

PREVENTIVNA ULOGA POLICIJE U SUZBIJANJU KRIMINALITETA - IZAZOVI I MOGUĆNOSTI

Sadmir Karović

Pravni fakultet, Univerzitet u Travniku
Državna agencija za istrage i zaštitu, BIH
karovic.s@hotmail.com

Dženis Šaćirović

Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
dzenis.sacirovic@uninp.edu.rs

Abstract

U ovom radu autori su posebnu pažnju usmjerili na preventivnu ulogu policije na planu suzbijanja kriminaliteta. Policija, odnosno ovlaštena službena lica imaju izuzetno važnu otkrivačku, istražnu i dokaznu ulogu u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, od koje zavise i ukupni rezultati rada krivičnog pravosuđa u vezi energične i efikasne borbe protiv kriminaliteta, a posebno specifičnih oblika organiziranog kriminaliteta. Primarna obaveza ili funkcija policije, odnosno ovlaštenih službenih lica je otkrivanje postojanja krivičnih djela kao neophodan uvjet za utvrđivanje dokaznog standarda osnova sumnje kao i pokretanje i sprovođenje istrage od strane tužioca. Policija je po prirodi poslova i zadataka iz nadležnosti, prva u realnoj mogućnosti da prikupi inicijalna saznanja koja se odnose na postojanje određenog krivičnog djela iz čega proizilazi da je otkrivanje krivičnih djela (otkrivačka funkcija) njena primarna ili glavna djelatnost. Demokratizacijom i humanizacijom društva, policija se pojavljuje kao izuzetno važan preventivni faktor u kontekstu obezbjeđenja bezbjednog okruženja i prevencije kriminaliteta, ali i drugih sociopataloških pojava u društvu.

Keywords: *Policija, ovlaštena službena lica, prevencija kriminaliteta, krivično djelo.*

PREVENTIVE ROLE OF THE POLICE IN COMBATING CRIME - CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Abstract

In this paper, the authors give a special attention to the preventive role of the police in the field of crime prevention. The police, i.e., the authorized officials have an extremely important detective, investigative and evidential role in the criminal procedure of Bosnia and Herzegovina, on which the overall results of the criminal justice system in connection with energetic and efficient fight against crime, especially specific forms of organized crime depend. The primary obligation or function of the police, i.e., the authorized officials is to detect the existence of criminal offenses as a necessary condition for determining the standard of proof of the basis of suspicion, as well as to initiate and conduct an investigation by the prosecutor. By the nature of its tasks and responsibilities, the police are the first in the real possibility to collect initial information related to the existence of a certain criminal offense, which means that the detection of criminal offenses (detection function) is its primary or main activity. With the democratization and humanization of the society, the police appear as an extremely important preventive factor in the context of providing a safe environment and crime prevention, but also other socio-pathological phenomena in society.

Ključne reči: Police, authorized officials, crime prevention, crime.

OTKRIVAČKA FUNKCIJA POLICIJE U SAVREMENIM USLOVIMA - IZAZOVI I MOGUĆNOSTI

Postoji suglasnost da je sprječavanje i otkrivanje kriminaliteta primarna ili osnovna djelatnost policije, iako to nije jedina funkcija, odnosno djelatnost policije, posebno uzimajući u obzir da je zakonodavac reformom krivičnog procesnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini iz 2003. godine ¹ propisao veoma značajnu ulogu policije u istrazi na planu prikupljanja dokaza, odnosno, sprovođenja općih dokaznih radnji i posebnih istražnih radnji. Jedan od sporednih, no sa stajališta vođenja postupka, posebno u njegovom prethodnom dijelu, odnosno istrazi, slobodno možemo kazati esencijalnih subjekata krivičnog postupka u Bosni i Hercegovini jesu i ovlaštene službene osobe (Halilović, 2019:123). Provedbeni ili izvršni segment realizacije općih dokaznih radnji i posebnih istražnih radnji je povjeren na izvršenje, odnosno praktičnu realizaciju ovlaštenim službenim licima, pod nadzorom postupajućeg, odnosno nadležnog tužioca. Uvažavajući veoma važnu ulogu policije u vezi sprovođenja istražnih i dokaznih aktivnosti u istrazi, ali i dinamiku poslova i zadataka koji se prije svega odnose na realiziranje zahtjeva i naredbi tužilaštva i suda postavlja se pitanje da li ta prezauletost znatno utječe na slabiju otkrivačku funkciju policije. Odgovor na ovo pitanje je potvrđan, što znači da policija praktično zbog (pre)zauzetosti, obima i složenosti istražnih i dokaznih aktivnosti u istrazi, nema dovoljno vremena da se posvijeti svojim izvornim ili redovnim poslovima i zadacima, a to je sprječavanje i otkrivanje kriminaliteta. Devet zlatnih pitanja kriminalistike obuhvaćaju kako objektivnu, tako i subjektivnu stranu krivičnog djela (Šaćirović, 2021:30). Ovlaštena službena lica objektivno nemaju mogućnost da potrebnu pažnju, vrijeme i svoje aktivnosti prilagode otkrivačkim potrebama u vezi prikupljanja inicijalnih ili početnih saznanja koja ukazuju na postojanje određenog krivičnog djela.

Pokretanje i sprovođenje istrage od strane nadležnog tužioca zavisi upravo od prikupljenih inicijalnih ili početnih saznanja koja ukazuju na postojanje dokaznog standarda osnovi sumnje da je izvršeno određeno krivično djelo. Stupanjem na snagu važećih Zakona o krivičnom postupku iz 2003. godine na svim nivoima u Bosni i Hercegovini, zakonodavac je u vezi pokretanja i sprovođenja istrage propisao niži stepen sumnje nego što je to bilo propisano ranije, važećim sudskim modelom

¹ Uvažavajući veoma kompleksnu ustavnopravnu strukturu Bosne i Hercegovine (državni nivo, entitetski nivo – Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska, Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine), na sva četiri nivo vlasti su usvojeni zakoni o krivičnom postupku: Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine - Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/5, 46/06,76/06, 29/07, 32/07, 53/07,76/07,15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13 i 65/18; Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske - Službeni glasnik Republike Srpske br. 53/12, 91/17 i 66//18; Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine - Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 35/03, 56/03-ispr., 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14 i 74/20; Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine - Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine br. 10/03, 48/04, 06/05, 12/07, 14/07, 21/07, 27/14 i 3/19.

istrage. Kao što je poznato, u ranijem sudskom modelu istrage koji je bio prisutan odnosno važeći u krivičnom procesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine do 2003. godine za pokretanje i sprovođenje istrage je bilo potrebno zadovoljiti viši stepen sumnje, odnosno dokazni standard - osnovanu sumnju.

Međutim, kada razmatramo ulogu i važnost policije, odnosno ovlaštenih službenih lica, prva asocijacija se odnosi na sprječavanje i otkrivanje krivičnih djela cijeneći prirodu, vrstu i izvorne nadležnosti policije koja svojim prisustvom na terenu prije svega ima preventivnu komponentu. Ona su dužna da samostalno i aktivno rade na pravovremenom saznavanju za krivične događaje, odnosno krivična djela i njihove izvršioce (otkrivanje *ad rem ad personam*) (N. Simović, V. Simović i M. Govedarica, 2021:21). Ovlaštena službena lica obavljajući svoje redovne poslove i zadatke iz nadležnosti na planu sprječavanja i otkrivanja kriminaliteta, održavanja javnog reda i mira, kontrole saobraćaja ali i sprovođenja nekih drugi aktivnosti na terenu imaju realnu mogućnost da prepoznaju određena rizična ponašanja od strane pojedinaca te neposredno prepoznaju ili identifikuju postojanje određenog prekršaja ili krivičnog djela. Također, djelovanje policije nije moguće promatrati izdvojeno u odnosu na djelovanje i međuagencijsku partnersku saradnju sa drugim subjektima, odnosno agencijama i organima za sprovođenje zakona. Proaktivan koncept rada policije u savremenim demokratskim uslovima podrazumijeva ili tačnije obavezuju veoma blisku saradnju policije sa drugim subjektima, organima, agencijama za sprovođenje zakona ali i svim građanima kao partnerima koji imaju veoma važnu preventivnu uogu u vezi blagovremenog prijavljivanja postojanja krivičnih djela. Uspješno otkrivanje postojanja krivičnih djela je nemoguće u današnjim specifičnim uvjetima promatrati bez suradnje i partnerskog odnosa policije sa građanima kao aktivnim sudionicima svih društvenih procesa koji čine našu svakodnevnicu.

U tom smislu, ne smijemo zaboraviti navesti kompleksnu ustavnopravnu strukturu države Bosne i Hercegovine koja neposredno determinira organizaciju i sistem funkcioniranja policije. Polazeći da „rascjepljenos“ policijskog sistema u Bosni i Hercegovini koja proizilazi iz postojeće kompleksne ustavnopravne strukture države, policijska suradnja na svim nivoima se nameće kao neminovnost, odnosno imperativ u vezi blagovremenog, efikasnog i zakonitog postupanja policije ali i svih drugih subjekata na planu otkrivanja i dokazivanja krivičnih djela. Kriminalitet kao složen pravni i društveni fenomen u suvremenim uvjetima zahtjeva adekvatne i srazmjerne institucionalne odgovore i rješenja koji se odnose na otkrivanje i dokazivanje krivičnih djela gdje policija ima prvorazrednu ulogu i značaj.

U razvijenim zemljama svijeta se krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina dvadesetog vijeka, počinju primjenjivati novi pristupi u organizaciji kriminalističke djelatnosti u cilju efikasnijeg suprotstavljanja pojavi suvremenih odlika kriminalnog ispoljavanja. Novi uvjeti nastanka i razvoja kriminaliteta su počeli zahtjevati i nove pristupe u njegovom sprječavanju i suzbijanju; postavljanje novih strateških ciljeva i oblika organizacije; uvođenja novih i efikasnijih metoda djelovanja; i redefiniranje policijske uloge u društvu (Dž. Šaćirović i H. Brulić, 2018:130).

STRUČNA OSPOSOBLJENOST OVLAŠTENIH SLUŽBENIH LICA KAO PRETPOSTAVKA EFIKASNOSTI

Usvajanjem i prihvatanjem tužilačko – policijskog koncepta u krivičnom procesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine², te proširenjem kataloga zakonom propisanih ovlaštenja policije, odnosno ovlaštenih službenih lica u vezi blagovremenog otkrivanja, istraživanja i dokazivanja postojanja krivičnih djela, ispoljila se i znatno veća opravdanost i svrsishodnost stručnog kontinuiranog usavršavanja tj. edukacije ovlaštenih službenih lica. Za razliku od Bosne i Hercegovine, gdje postoji jedinstvena tužilačka istraga, u susjednoj Srbiji postoji predistražni postupak koji prethodi istrazi. Komparacije radi, u susjednoj Srbiji predistražni postupak je prvi procesni stadijum, koji prethodi formalnoj istrazi javnog tužioca (Z.Stojanović, M. Škulić, V., 2018:223.). Zadatak predistražnog postupka jeste da rasvijetli krivični događaj do stepena sumnje koji omogućava donošenje adekvatne odluke o pokretanju ili nepokretanju krivičnog postupka (Bejatović, 2019:374). Ostvarenje svakog krivičnog djela nužno povređuje ili ugrožava neku pravom zaštićenu vrijednost (Vuković, 2021:2).

Pojavni oblici i trendovi kriminaliteta, naročito onih sa težom posljedicom kako za pojedinca tako i za cjelokupno društvo, zahtjevaju efikasnu reakciju policije i pravosuđa (Šaćirović, 2018:100). Suvremeni fenomenološki oblici kriminaliteta po svojoj kompleksnosti zahtjevaju adekvatnu stručnu osposobljenost ovlaštenih službenih lica koja podrazumijeva poznavanje određenih vještina i znanja iz različitih oblasti, kako bi bili u mogućnosti da blagovremeno prepoznaju i otkriju određena ponašanja koja su inkriminirana zakonom, odnosno propisana kao krivična djela. Kriminalisti, također, trebaju stalno imati u vidu da njihova osobna efektivna stanja znatno utječu na njihove procjene (Modly, 1999:38). U suvremenim uvjetima posebnu pažnju naučne i stručne javnosti zavrjeđuju specifični oblici organiziranog kriminaliteta i korupcije. Različiti fenomenološki oblici i modaliteti ispoljavanja krivičnih djela iz oblasti trgovine ljudima, visokotehnološkog kriminaliteta, ilegalne trgovine opojnom drogom, oružjem, terorizam, finansijskog i privrednog kriminaliteta i drugih specifičnih oblika kriminaliteta po svojoj prirodi, načinu operacionaliziranja kriminalnih aktivnosti i ciljeva, destruktivnom djelovanju i drugim specifičnostima zahtjevaju od ovlaštenih službenih lica poznavanje krivičnog materijalnog i procesnog prava, kriminalistike kao i drugih nauka iz krivičnog pravne naučne oblasti (viktinologija, kriminologija, politika suzbijanja kriminaliteta, prevencija kriminaliteta i dr.). Posljedice ispoljavanja naprijed navedenih određenih krivičnih djela nisu tako uočljive i prepoznatljive, tako da ovlaštena službena lica moraju biti educirana, kako da u određenim situacijama prepoznaju i identificiraju određena ponašanja koja ukazuju na postojanje određenog krivičnog djela npr. kako prepoznati žrtvu trgovine ljudima, krijumčarenja i dr. Kada su u pitanju krivična djela iz oblasti trgovine ljudima neophodno je naglasiti da se žrtve ovih krivičnih djela

² Detaljnije vidjeti: Sadmir Karović, Tužilački koncept istrage u krivičnoprocesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, Zbornik radova Fakulteta pravnih nauka broj 4, Sveučilište/Univerzitet Vitez, 2013, str.161-175.

prisiljavaju da izvršavaju različita krivična djela (imovinski delikti, ilegalna trgovina opojnom drogom i dr.), tako da se ista osoba pojavljuje u dvije različite uloge. Ovlaštena službena lica moraju u svakoj situaciji prepoznati određene indikatore ili pokazatelje koji ukazuju na različite oblike eksploatacije (seksualna, radna i drugi oblici eksploatacije), posebno kada se radi o maloljetnicima, odnosno djeci koja su uslijed teške i neizvjesne ekonomske situacije sve češće žrtve trgovine ljudima. Također, prisilne i ekonomske demografske promjene, neizvjesna ekonomska situacija (nezaposlenost, siromaštvo i dr.), psihološko stanje beznađa, socijalna, pravna i druga nesigurnost kao neki od etioloških faktora neposredno ili posredno utječu na mogućnost zloupotrebe ljudskih prava i sloboda pojedinaca, uključujući i maloljetnike, odnosno djecu.

U kontekstu suvremenih izazova na planu blagovremenog i efikasnog otkrivanja ali i dokazivanja krivičnih djela, neophodno je naglasiti i specifične oblike visokotehnološkog kriminaliteta koji je po svojoj prirodi, načinu ispoljavanja i drugim specifičnostima, od ovlaštenih službenih lica, pored znanja iz krivičnopravne naučne oblasti, zahtijevaju i poznavanje informacionih i komunikacionih tehnologija. Također, visokotehnološki kriminalitet je neposredno povezan i uslovljen i sa drugim oblicima kriminaliteta, tako da služi i kao platforma za operacionaliziranje drugih krivičnih djela. Svaka tehnološka inovacija može biti zloupotrijebljena, pa i u kriminalne svrhe (Pisarić, 2019:18). Zloupotreba različitih informacionih i komunikacionih tehnologija (posebno internet), omogućava jednostavniju, brže i efikasnije operacionaliziranje kriminalnih aktivnosti i realizaciju kriminalnih ciljeva. Izuzetno je kompleksno i zahtjevno blagovremeno otkriti krivična djela iz oblasti visokotehnološkog kriminaliteta. Zloupotreba prava djece veoma često se operacionalizira putem zloupotrebe interneta i različitih društvenih aplikacija (mreža), tako da se putem kreiranja lažnih profila uspostavljaju i ostvaruju kontakti sa djecom u cilju njihove eksploatacije i zloupotrebe njihovih prava (vrbovanje žrtvi trgovinom ljudima, pedofilija, pornografski sadržaji i dr.). Zloupotreba informacionih i komunikacionih tehnologija je povezana i sa krivičnim djelima terorizma, cijeneći da su ove tehnologije pogodne za širenje i promociju destruktivnih ideja i ciljeva (nasilje, agresivnost i dr.), vrbovanje mladih, ali i za određen oblike edukacije usmjerene na operacionaliziranje kriminalnih ciljeva (npr. kako napraviti i aktivirati eksplozivnu napravu i dr.). Također, visokotehnoški kriminalitet je povezan i sa krivičnim djelima iz oblasti zloupotrebe opojnih droga, tako da se zloupotrebom informacionih i komunikacijskih tehnologija vrši ilegalna prodaja i distribucija opojne droge.

Određeni teški oblici kriminaliteta stavljaju danas na probu i iskušenje čitavo krivično pravosuđe, pa i društvo u cjelini (Z. Stojanović, D. Kolarić, 2020:13). Uvažavajući naprijed navedeno, pred ovlaštena službena lica se postavlja izuzetno važan ali i kompleksan zadatak na planu blagovremenog otkrivanja navedenih krivičnih djela. Sistematsko traganje za osnovama sumnje je trajni zadatak ovlašćenih službenih lica (M. Simović, V. Simović, 2011:320). Otkrivanje postojanja navedenih krivičnih djela se znatno razlikuje od otkrivanja klasičnog ili tradicionalnog kriminaliteta (npr. krivična djela iz oblasti imovinskih delikata). Na planu blagovremenog otkrivanja suvremenih oblika kriminaliteta, sve više dolazi do izražaja potreba uspostavljanja suradničke mreže sa licima koja su bliska licima koja

izvršavaju navedena krivična djela. U praksi, to znači da ovlaštena službena lica mogu prikupiti određena saznanja u vezi postojanja ovih suvremenih oblika kriminaliteta isključivo putem uspostavljanja suradničkog odnosa sa licima koja su u prilici i objektivno mogu znati određene informacije i podatke o licima koja su involvirana u ilegalne aktivnosti, posebno kada se radi o specifičnim oblicima organiziranog kriminaliteta. Međutim, otkrivačku djelatnost u ovim situacijama čini kompleksnijom činjenica da su lica bliska licima koja su uključena u vršenje ovih krivičnih djela i sama na određen način uključena u određene ilegalne aktivnosti. Također, lica koja ustupaju određena saznanja o postojanju organiziranog kriminaliteta imaju određene motive i ciljeve, iz čega proizilazi da ovlaštena službena lica moraju imati poseban senzibilitet za prepoznavanje ličnih motiva, interesa osoba kao potencijalnih suradnika. U tom smislu, važno je akcentirati da lica koja imaju kvalitetna saznanja u vezi izvršenja određenih krivičnih djela zahtijevaju adekvatnu finansijsku nadokanu. Ovlaštena službena lica u tim situacijama moraju da djeluju krajnje profesionalno i odgovorno, cijeneći realne finansijske i druge mogućnosti, te da sve aktivnosti u vezi uspostavljanja suradničkog odnosa bude u skladu sa zakonom i internim aktima policijske agencije, kao što je propisno angažovanje saradnika, evidentiranje, vođenje, određivanje finansijske nadoknade, procjena korisnosti određenih saznanja, onosno informacija i podataka i dr.

PARTNERSKI ODNOS I SARADNJA POLICIJE SA GRAĐANIMA U LOKALNOJ ZAJEDNICI – KRITIČKI OSVRT

Demokratski koncept rada policije u suvremenim uvjetima je zasnovan na uspostavljanju partnerskog odnosa i suradnje policije sa građanima kao društveno odgovornim i savjesnim pojedincima. Adekvatnost ili neadekvatnost državne (re)akcije na kriminalitet između ostalog očituje se i operacionalizira u praktičnom smislu djelovanjem ovlaštenih službenih osoba koje je neposredno determinirano i uvjetovano zakonom, prijesvega odredbama Zakona o kazneno procesnom pravu kao *lex generalis*, te odredbama Zakona o policijskim službenicima kao *lex specialis*, ali i drugim zakonima koji se neposredno odnose na prirodu konkretne stvari koja je predmet profesionalnog zanimanja i postupanja (S.Karović, S.Orlić, 2020:113).

Animiranje građana kao potencijalnih partnera policije ali i drugih subjekata za sprovođenje zakona (tužilaštvo, policija, porezna uprava i dr.) u vezi sprječavanja i otkrivanja postojanja krivičnih djela (prijavlivanje krivičnih djela) putem različitih medjskih i drugih kampanja i mogućnosti, predstavlja jedan od vaćih i efikasnih načina prikupljanja inicijalnih ili početnih saznanja o postojanju određenih krivičnih djela. Građani su aktivni sudionici svih društvenih procesa i događaja, tako da su po prirodi stvari u realnoj ili izvjesnoj mogućnosti da uoće ili spoznaju korisna saznanja, odnosno informacije i podatke koji se odnose na pripremanje ili izvršenje određenog krivičnog djela. Međutim, građani najčešće surađuju sa policijom i drugim subjektima, odnosno agencijama za sprovođenje zakona u situacijama kada su lično oštećeni izvršenjem određenog krivičnog djela. Prijavlivanje krivičnog djela u ovim situacijama je interesno povezano sa ostvarivanjem određenih ličnih prava građana

(npr. nadoknada štete, ostvarivanje lične zaštite, poslovna konkurencija i dr.). Uspostavljanje partnerskog odnosa i suradnje policije sa građanima zasniva se na uzajamnom povjerenju, s obzirom na brojne potencijalne rizike koji proizilaze iz takvog odnosa i suradnje. Prije svega, građani moraju biti sigurni da se neće otkriti njihov identitet, odnosno zloupotrijebiti njihovo povjerenje u policiju kao i njihova društveno odgovorna i savjesna uloga na planu otkrivanja postojanja krivičnih djela. Zaštita identiteta građanina kao prijavitelja je veoma važan aspekt djelovanja ovlaštenih službenih lica, cijeneći da eventualno neprofesionalno postupanje ovlaštenih službenih lica u otkrivačkoj fazi u smislu otkrivanje identiteta prijavitelja neposredno ugrožava ličnu sigurnost prijavitelja, članova njegove porodice i dr. Otkrivanje specifičnih oblika organiziranog kriminaliteta je kompleksno iz razloga što su članovi grupe involvirani u operacionalizaciju kriminalnih aktivnosti bez obzira na njihovu ulogu, prije svega lojalni grupi, poštuju uspostavljenu hijerarhiju, disciplinovani i nedozvoljavaju pristup drugim licima.

Kada je u pitanju uloga i značaj građana u prijavljivanju postojanja krivičnih djela i njihova proaktivna otkrivačka uloga, međunarodne policijske snage u Bosni i Hercegovini u postratnom periodu su razvile i pratile implementaciju projekta „Rad policije u zajednici“ koji se prvenstveno zasnivao na suradnji policije sa građanima, partnerskom odnosu na bazi uspostavljenog dvosmjernog povjerenja, te preventivnoj ulozi građana na planu blagovremenog sprječavanja i otkrivanja krivičnih djela u određenoj lokalnoj zajednici. U tom smislu, taj projekat podrazumijeva, odnosno obavezuje na blisku suradnju lokalnih policijskih snaga sa lokalnim stanovništvom u vezi razmjene informacija o svim važnim bezbjedonosno-interesantnim događajima (imovinski delikti, krvni i seksualni delikti, kontrola saobraćaja i dr.).

Međutim, demokratski koncept rada po svojoj suštini i prirodi nije jedinstven i unificiran u svim državama, a to znači da je način operacionaliziranja i praktičnog funkcioniranja prilagođen realnim potrebama i specifičnostima u određenoj lokalnoj zajednici, cijeneći aktualne uvjete, probleme, geografski položaj i druge karakteristike. Svaki model policijskog djelovanja nužno ovisi o aktualnom društveno – politikom kontekstu, ali i o svom povijesnom naslijeđu, stoga je stupanj razvoja policije povezan i s dostignutom demokratizacijom u društvu (D. Vitez, I. Balgač, 2016:4). Komponenta humanosti se prepoznaje i artikulira u cjelokupnom postupanju policije i drugih subjekata za provođenje zakona. Jedna od važnih karakteristika demokratskog koncepta rada policije u suvremeni uvjetima jeste poštivanje osnovnih ljudskih prava i sloboda svakog pojedinca bez obzira na njegovu nacionalnu etničku, vjersku ili rasnu pripadnost, kao i ograničenje primjene represivnih sredstava policije prilikom obavljanja poslova i zadataka iz svoje nadležnosti. Animizitetu građana prema policiji u najvećoj mjeri doprinose sami policijski službenici svojim postupanjem, poglavito ako neovlaštenim postupcima krše temeljna ljudska prava i slobode građana (M. Pušelji, M. Jelenski, 2007:7). Otežavajuća okolnost koja u ovim situacijama utječe na stvaranje nepovjerenja prema policiji ali i drugim subjektima za sprovođenje zakona u vezi partnerskog odnosa i suradnje na planu prijavljivanja krivičnih djela jeste da se određeni oblici zloupotrebe pojedinaca u policiji (npr. koruptivna ponašanja), uglavnom generaliziraju, te se tako u općoj javnosti stvara jedna pogrešna opća slika i utisak da su svi u policiji korumpirani ili skloni vršenju

raznih oblika zloupotrebe povjerenih ovlaštenja. Naime, općepoznato je da ni jedan kolektiv pa ni policija nije imuna na razne oblike zloupotrebe od strane određenih pojedinaca ali takvi pojedinci snose individualnu krivicu, tako da je apsurdno govoriti o bilo kakvoj kolektivnoj krivici i generaliziranju.

ZAKLJUČAK

Postoji suglasnost u naučnoj i stručnoj javnosti da je otkrivačka funkcija, odnosno otkrivanje postojanja krivičnih djela primarna ili glavna aktivnost policije, odnosno ovlaštenih službenih lica. Po prirodi poslova i zadataka iz nadležnosti, policija ima realnu mogućnost da prva prikupi inicijalna saznanja koja ukazuju na postojanje određenog krivičnog djela (neposredno ili posredno). Zakonodavac je usvajanjem i propisivanjem tužilačkog koncepta istrage, policiji, odnosno ovlaštenim službenim licima povjerio na izvršenje veoma značajne otkrivačke, istražne i dokazne aktivnosti. Uvažavajući koncept istrage, pravnu prirodu i druge specifičnosti krivičnog postupka u Bosni i Hercegovini, policija je sporedni procesni subjekat koji ima izuzetno proaktivnu ulogu u istrazi, pa se zbog toga ovaj koncept istrage veoma često naziva i tužilačko – policijski koncept istrage. U fazi istrage policija preduzima opće radnje dokazivanja ali i posebne istražne radnje, pod nadzorom nadležnog tužioca koji ima rukovodnu ulogu. Međutim, zbog obimnih, raznovrsnih i složenih poslova i zadataka policije, odnosno ovlaštenih službenih lica u istrazi pod rukovodnom i nadzornom ulogom postupajućeg ili nadležnog tužioca, sasvim opravdano se postavlja pitanje da li policija može adekvatno izvršavati svoju primarnu ulogu i zadaću, a to je kako smo već apostrofirali - otkrivanje postojanja krivičnih djela. Također, pred policiju ali sve druge organe i subjekte za provođenje zakona se postavljaju brojni izazovi, cijeneći prije svega prisutnost novih fenomenoloških oblika kriminaliteta kao pošasti suvremenog doba (razni oblici visokotehnološkog/sajber kriminaliteta, trgovina ljudima, zloupotreba opojnih droga, terorizam, novi modaliteti finansijskog i privrednog kriminaliteta i dr.).

LITERATURE

1. Dražen Vitez, Iva Balgač, Menadžment u javnoj upravi - modeli rada i izazovi upravljanja policijom, *Policija i sigurnost*, Godina 25, broj 1, Zagreb, 2016.
2. Duško Modly, *Metodika uviđaja*, Fakultet kriminalističkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, 1999.
3. Dženis Šaćirović, Haris Brulić, *Teorijska razmatranja o pojavi i funkciji kriminalističko-obavještajnog rada*, Univerzitetska misao, Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, 2019.
4. Dženis Šaćirović, *Kriminalističko - obavještajni rad*, Matica Bošnjaka – Društvo za kulturu, znanost i umjetnost Sandžaka, Novi Pazar, 2021.
5. Dženis Šaćirović, *Teorijsko određenje, funkcija i organizacija kriminalističko-obavještajnog rada*, *Pravne teme*, Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, 2018.

6. Haris Halilović, Krivično procesno pravo, Knjiga prva: Uvod i temeljni pojmovi, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu, 2019.
7. Igor Vuković, Krivično pravo, Opšti dio, Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2021.
8. Mato Pušelj, Milivoj Jelenski, Policijski sustavi- realizacije policijske funkcije kroz ustroj, Policijska i sigurnost, Godina 16, broj 1-2, Zagreb, 2007.
9. Milana Pisarić, Elektronski dokazi u krivičnom postupku, Pravni fakultet, Novi Sad, 2019.
10. Miodrag N. Simović, Vladimir M. Simović, Krivično procesno pravo, četvrto izdanje (izmijenjeno i dopunjeno), Pravni fakultet, PIM univerziteta u Lukavici, Banja Luka, 2011.
11. Miodrag N. Simović, Vladimir M. Simović, Mladenka Govedarica, Krivično procesno pravo II (Krivično procesno pravo - posebni dio) Peto izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, 2021.
12. Sadržaj Karović, Suad Orlić, Otkrivačka, istražna i dokazna uloga ovlaštenih službenih osoba u kaznenom postupku Bosne i Hercegovine, Policijska i sigurnost, godina 29. (2020), broj 1 - 2, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija, Zagreb, 2020.
13. Sadržaj Karović, Tužilački koncept istrage u krivičnoprocesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, Zbornik radova Fakulteta pravnih nauka broj 4, Sveučilište/Univerzitet Vitez, 2013.
14. Stanko Bejatović, Krivično procesno pravo, Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, JP Službeni glasnik, Beograd, 2019.
15. Zoran Stojanović, Dragana Kolarić, Krivičnopravno suzbijanje organiziranog kriminaliteta, terorizma i korupcije, Drugo izmijenjeno izdanje, Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2020.
16. Zoran Stojanović, Milan Škulić, Veljko Delibašić, Osnovi krivičnog prava, Krivično procesno pravo, Krivični postupak kroz praktičnu primjenu, Knjiga II, JP Službeni glasnik, Beograd, 2018.

RESUME

There is a consensus in the scientific and professional public that the detective function, i.e., the detection of the existence of criminal offenses, is the primary or main activity of the police, ie authorized officials. Due to the nature of the work and tasks within its competence, the police have a real opportunity to be the first to gather initial information that indicates the existence of a certain criminal offense (directly or indirectly). By adopting and prescribing the prosecutorial concept of the investigation, the legislator entrusted the police, i.e., the authorized officials, with the execution of very important discovery, investigative and evidentiary activities. Respecting the concept of investigation, legal nature and other specifics of criminal procedure in Bosnia and Herzegovina, the police is a secondary procedural entity that

has an extremely proactive role in the investigation, so this concept of investigation is often called prosecutorial - police concept of investigation. In the investigation phase, the police undertake general evidentiary actions, but also special investigative actions, under the supervision of the competent prosecutor who has a leading role. However, due to the extensive, diverse and complex tasks and duties of the police, i.e., authorized officials in the investigation under the managerial and supervisory role of the acting or competent prosecutor, the question justifiably arises whether the police can adequately perform their primary role and task. We have already emphasized - the discovery of the existence of criminal offenses. Also, the police and all other law enforcement agencies face numerous challenges, appreciating the presence of new phenomenological forms of crime as a scourge of modern times (various forms of high-tech / cyber crime, human trafficking, drug abuse, terrorism, new modalities of financial and economic crime, etc.).

RESOLUTION OF BUSINESS DISPUTES THROUGH MEDIATION

Faton Shabani

Faculty of Law, University of Tetova

Tetovo, Republic of North Macedonia

faton.shabani@unite.edu.mk

Abstract

Mediation, emerging strongly as an alternative method of dispute resolution (with the help of neutral third party), has made litigation today not to be treated as the only option for dispute resolution between businesses (B2B) or businesses and consumers (B2C). When it comes to business disputes, small and medium-sized enterprises (SMEs) have several reasons to consider mediation to resolve their differences. First of all, mediation turns out to be a less costly alternative, more efficient in reaching a solution, and can take place at any time. This is also contributed by the fact that it is business disputes that achieve the highest percentage of mediation success. Despite the fact that mediation internationally has already been seriously established in the area of dispute resolution, especially of business nature, in the Republic of North Macedonia, the legal framework and implementation in practice is at the forefront. In order to promote and stimulate the use of mediation, in the list of measures, the local legislator has also provided for a legal provision according to which, in business disputes for monetary claims the value of which does not exceed 1.000.000 denars, the parties are obliged, before filing a lawsuit in court, to try to resolve the dispute through mediation. This and other measures taken today have provided statistical data that prove that mediation is a respectable alternative to litigation when it comes to business disputes in our country.

Keywords: business disputes, SMEs, mediation, Republic of North Macedonia.

REŠAVANJE POSLOVNIH SPOROVA POSREDOVANJEM

Apstrakt

Posredovanje, koje se snažno pojavljuje kao alternativni metod rešavanja sporova (uz pomoć neutralne treće strane), učinilo je da se sudski spor danas ne tretira kao jedina opcija za rešavanje sporova između preduzeća (B2B) ili preduzeća i potrošača (B2C). Kada su u pitanju poslovni sporovi, mala i srednja preduzeća (MSP) imaju nekoliko razloga da razmotre medijaciju kako bi rešili svoje nesuglasice. Pre svega, ispostavlja se da je medijacija jeftinija alternativa, efikasnija u postizanju rešenja i može se održati u bilo kom trenutku. Tome doprinosi i činjenica da upravo poslovni sporovi postižu najveći procenat uspešnosti medijacije. I pored činjenice da je međunarodna medijacija već ozbiljno uspostavljena u oblasti rešavanja sporova, posebno poslovne prirode, u Republici Severnoj Makedoniji, pravni okvir i primena u praksi prednjače. U cilju promovisanja i stimulisanja primene medijacije, u spisku mera, lokalni zakonodavac je predvideo i zakonsku odredbu prema kojoj se u poslovnim sporovima za novčana potraživanja čija vrednost ne prelazi 1.000.000 denara, stranke su dužne da pre podnošenja tužbe sudu pokušaju da spor reše posredovanjem. Ova i druge mere koje su danas preduzete dale su statističke podatke koji dokazuju da je medijacija respektabilna alternativa parnicama kada su u pitanju poslovni sporovi u našoj zemlji.

Ključne reči: poslovni sporovi, MSP, medijacija, Republika Severna Makedonija.

INTRODUCTION

Alternative dispute resolution (ADR) is not a new phenomenon for dispute resolution, on the contrary, it was present even before the litigation was developed. Historically, the view has prevailed that the disputing parties are directly involved in the dispute and that it is in their interest to settle the dispute [Fazlia & Shabani, 24]. Small and medium sized enterprises (SMEs) can be involved in business-to-business disputes with customers, suppliers and/or partners. When these disputes cannot be solved by bilateral negotiations, the SMEs may consider judicial litigation. Unfortunately SMEs, and especially small enterprises, are deterred from starting legal action by the duration and the cost of these procedures [EIM Final Report, 5]. In cases of cross-border disputes different languages and cultures are extra barriers discouraging SMEs from going to court. And, should the counterpart in a dispute be a large enterprise, this counterpart is likely to have more expensive and experienced legal assistance. Furthermore, judicial litigation often ruins relationships. Altogether, judicial litigation is often no real option for SMEs. The ADR might be an interesting alternative for SMEs for solving business-to-business disputes, since many of the disadvantages of judicial litigation do not apply, or apply to a lesser extent, in alternative dispute resolution [EIM Final Report, 5].

Mediation as one of the most discussed alternative ways of resolving disputes is in fact a structured negotiation process where the parties in a dispute voluntarily meet to discuss their dispute with the help of an independent and accredited mediator. By voluntarily participating in the mediation process, fear and anxiety of the parties are greatly reduced. During mediation parties are encouraged to identify and explore options to resolve their dispute. The mediator is a neutral observer who is not emotionally related either to disputing parties or to the subject matter and can get through to the heart of the matter in order to open up discussions as to how to resolve the dispute. For this reason, the mediator cannot make a decision regarding the outcome and supports the parties to reach their own agreement. One of the most distinguishing features of mediation, compared to other processes, is that it tends to involve the disputing parties directly in the resolution of their disputes. Above all, the growing interest in mediation reflected the idea of democratizing the judiciary and removing the problems of the community from the exclusive control of the courts, lawyers and other 'experts'. In the vast majority of forms of mediation, disputing parties sit at the negotiating table with or without their attorneys, and participate fully in developing a solution to their problems [Frenkel & Stark, 8]. Rather than resort to litigation where there is a clear winner and a clear loser, the mediator strives to guide the disputing parties to work toward a resolution that is agreeable to everyone. In this way, the mediator evens out the playing field and everyone walks away a winner in some respect. When mediation is successful, the parties leave the process feeling validated and satisfied.

THE LEGAL FRAMEWORK OF MEDIATION WITHIN THE EUROPEAN UNION

Over the past 40 years, there has been a significant growth in and use of alternative forms of dispute resolution throughout Europe. In addition to national developments, there have been developments at the European level. The absence of uniformity in legislation across the EU can be discerned regarding the ADR, in particular when it comes to mediation. After all, each Member State has a different need for ADR processes. Existing national-level regulations are mainly based on the historical characteristic that most B2B disputes are domestic. Hence, these frameworks fail to fully address the increasing levels of crossborder B2B. The full existence of an ADR Single Market in the EU is therefore hindered by fragmented practices and regulations across Member States. Despite the attempts to transpose the EU Mediation Directive, the situation between Member States with regard to mediation is still widely variable. Cross-border arbitration legislation, on the contrary, is already well-established, and has not been significantly updated (for example to cover cross-border e-commerce) in a range of Member States. There are currently three main ADR instruments in force in the EU (the ADR instruments). These include:

- Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters ('Mediation Directive');
- Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC ('Directive on Consumer ADR');
- Regulation (EU) No 524/2013 of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on online dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC ('Regulation on Consumer ODR').

Their aims are to 'contribute to the proper functioning of the internal market' and to ensure access to 'simple, efficient, fast and lowcost' ways of resolving disputes. They aim at limited harmonisation and leave much choice for Member States. In addition to official promotion of ADR, there has been a growth in private sector promotion of the ADR through, for instance, contractual clauses in consumer or business contracts that specify that any disputes arising under the contract must be resolved via a relevant form of ADR e.g., a form of mandatory ODR mechanism or arbitration scheme [Statement of ELI, 6].

MEASURES TAKEN BY THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA TO ESTABLISH MEDIATION AS A SUCCESSFUL ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION

Despite the existence of separate legislation on mediation (Law on Mediation, 2006) and the establishment of the Mediation Chamber, the use of mediation in our country's practice, however, continued to be insignificant. In fact, in the justification provided by the Ministry of Justice for the need to adopt the new law on mediation, it provided data from the Registry of Evidence of Mediation Procedures, which provide evidence that the total number of mediations registered as of June 2013 was only 22, despite the existence of 156 mediators registered at that time. In order to improve this situation regarding the use of mediation, several steps were taken, the most important being: the adoption of the new Law on Mediation, and then the amendment of the Law on Contentious Procedure. Thus, with the amendment of the Law on Contentious Procedure in 2015, it was provided that: "In business disputes for monetary claims the value of which does not exceed 1.000.000 denars, the parties are obliged, before filing a lawsuit in court, to try to resolve the dispute through mediation" (Article 461). This implies that, despite the fact that the EU and most of the states have chosen to initially opt for a voluntary approach to mediation, North Macedonia, in order to promote the use of mediation, has recently introduced mandatory mediation in cases of certain monetary disputes.

The next important step was the establishment of the Mediation Center within the Association of Chambers of Commerce of North Macedonia in 2019. This center was opened following the example of European countries, where there are mediation centers within the chambers to promote the principle of access to justice for all, as well as to meet international standards. The Center aims to regularly organize lectures, presentations, workshops and trainings for business community representatives who wish to apply mediation as a dispute resolution procedure. Moreover, the Center is intended to represent official place where the mediator will introduce the representatives of the public and private sectors, as well as the citizens with the mediation.

Finally, the signing of the United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation by North Macedonia is an important step. The Convention was signed on August 7, 2019 in Singapore. So far, agreements resolving international trade disputes that were reached through mediation have no safeguards and guarantees for cross-border enforcement. The Convention, known as the Singapore Mediation Convention, will provide for enforcement and compliance with mediation agreements, providing companies and international investors with greater legal certainty that will increase international trade. 46 states signed it. In accordance with Article 14 (1), the Convention shall enter into force six months after the deposit of the third instrument of ratification, acceptance, approval or accession.

MEDIATION IN BUSINESS DISPUTES

The dynamics of the businesses, the trend of intensive reduction of the costs, the increase of the efficiency, the technological benefits with a possibility of instant transfer of information and the mobility in all segments of life impose the need to surpass the traditional court proceedings and to look for new ways for efficient dispute and conflict settlement by initiating procedures with efficient modes of settlement, and mediation is one of them. While most disputes can be resolved fairly quickly and quietly, occasionally disputes escalate into something that needs intervention. In these cases, mediation can be helpful to resolve the issue. Business relations disputes are found to be more amenable to settlement through the mediation procedure, in particular disputes in the field of construction, industry property, copyrights, insurance, damage and banking, in which the parties are in long and continuous business cooperation. It is these disputes that reach the highest percentage of mediation success and, at the same time, reach the fastest possible resolution. Moreover, mediation can be used for a variety of purposes such as negotiating contracts, organizing a partnership, creating a new business, dismantling an existing business or resolving personnel disputes just to name a few. In business mediation, it is customary for all parties to meet briefly at the start of the process to share opening statements. Then the parties separate to different rooms in the same building, while the mediator 'shuttles' between them, carrying messages and offers. This separation helps to keep commercial and industrial confidentiality. When the parties have agreed all the substantive issues, they are brought together to finalise the details and sign the agreement [Liebermann, 182]. The neutral and safe environment that the mediator provides opens up the door to effective communication between the parties. A skilled mediator is trained to work through the emotionally charged atmosphere that often accompanies work related or business disputes. Often times, all that is required is a simple apology or slight change in company policy to make one or both disputing parties happy with the outcome. Turning to a more positive method of dispute resolution demonstrates that the business is interested in fostering good communication and values its employees as well as the eventual consumer. While litigation provokes hostilities, mediation is based upon the ideals of respect and cooperation. Business owners recognize how important it is to foster this kind of feeling in the workplace.

Given that the mediation procedure aims to be economical, efficient and expeditious, the Law on Mediation establishes clear timeframes from the commencing to the conclusion of the mediation procedure (Article 20(2)). Regarding the commencement: "Within 7 days of receiving the invitation for mediation, the invited party shall appear at a meeting with the mediator or at a joint meeting with the mediator and the party that made the mediation invitation." Whereas, the Law is also decisive regarding the termination of mediation: "The mediation procedure ends within 60 days from the day of the statement of initiation of the procedure, regardless of its outcome".

Business dispute resolution is also supported by the Company Law (Article 41), which stipulates that companies, being a community of private individuals, i.e., members or shareholders of the company may agree to initially attempt to resolve

disputes related to the company agreement or charter by settlement including mediation and negotiation. If, however, the disputes may not be resolved by means of settlement, members or shareholders may, if they so agree, resolve the disputes by means of arbitration. The legislator to prioritize and promote such dispute resolution opportunities by members and shareholders of business entities outside state courts has been determined so that, as far as possible, their disputes within the entity are resolved in good faith and in an extrajudicial manner by third-party help, all in the spirit of a market economy [Fazlia & Shabani, 319].

Finally, the Economic Chamber of North Macedonia supports mediation with the main objective to popularize this efficient mode of out-of-court dispute settlement. By popularizing the mediation, the insufficiently long and expensive court procedures will be reduced and the effectiveness in surpassing the conflicts in the stances of the parties will be surpassed by finding solutions acceptable for the both parties and their future cooperation since this procedure is credible, which is not the case with the highest part of the disputes conducted within a public court procedure. Hence, pursuant to the needs of the companies, the Economic Chamber, as the biggest and most numerous businesses association in the Republic of North Macedonia, starts to create and offer a new service in its portfolio of activities, i.e., introduces support for providing mediation services both for members and non-members.

As such, mediation in business disputes is characterized by various features, which can be summarized as follows:

- Confidentiality

It allows the parties to negotiate more freely and productively, without fear of publicity. This should give the parties the confidence that whatever is said and done along the mediation, whatever unsuccessful offers are made to settle and the achieved outcomes, none of it can be shared outside the mediation group unless agreed. Confidentiality often behooves the SMEs to keep conflicts private, as even a hint of trouble could tarnish a company's reputation.

- Voluntary

Mediation is voluntary. Except for the few cases where a law, a court or a regulatory authority has required the parties to mediate, the process is entirely voluntary, and parties can terminate the mediation at any time. As such, mediation provides an opportunity to put the litigation to one side and, for a day, allow commercial considerations rather than legal arguments and rights, to prevail. There is little to lose and much to gain in taking a case to mediation.

- Flexibility

Mediation is a process with well established protocols yet flexibility to adapt to the needs and personalities of the parties, their relationships and histories. It gives a business owner the flexibility to determine when meetings will take place. Instead of adhering to a court appointment - which could disrupt hours of operation - the parties may choose to meet at another time. In addition, parties in mediation can negotiate flexible outcomes (for example obtaining credit notes, performing works for no extra charge, and exploring new business opportunities to allow parties to preserve business relationships).

- Cost and time efficient

One of the main purposes of the mediation procedure is to enable the parties to the dispute to settle their dispute quickly, easily and with less expense. In many cases, mediation will save money because it can bypass court fees and associated costs. Additionally, methods such as mediation can move quickly because it can take place when the parties choose to move forward rather than based on a court's schedule.

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF BUSINESS MEDIATION

The analysis of the underlying features reveals a clear picture of the advantages and disadvantages of mediation in relation to other forms of dispute resolution, in particular with litigation, which is often known as the regular course of action legal protection, but at the same time the method of last resort [Fazlia & Shabani, 332]. Going through the court process often results in legal costs that outweigh the claim. As any small business owner knows, time and money are incredibly valuable. When a conflict arises, the cost of litigation can seem overwhelming. In fact, no one needs to point out to the managers of a commercial firm that they should manage corporate affairs so as to maximize the benefits accruing to the company's legally entitled constituencies - shareholders, employees, the public. However, while managers routinely take and implement business decisions with these duties in mind, they may not view the resolution of disputes as presenting such responsibilities - or opportunities [Stipanowich, 11]. However, when face-to-face negotiations fail, a growing number of business managers and business counsel are coming to recognize that they are obliged to consider new options besides unassisted negotiation on the one hand and third-party adjudication on the other [Stipanowich, 11]. Moreover, the cost to the reputation of a small business and the time to sort out dispute can cancel out any gains. Also the distress, inconvenience and financial pressure as a customer or supplier cannot be underestimated.

Academics, practitioners, business managers and counselors point to a number of reasons for the trend towards mediation, all of which involve realizing the potential advantages of mediation. These potential benefits vary mediation from arbitration or litigation, and often show mediation to be superior to unaided face-to-face negotiation as well. The non-exhaustive list of advantages includes:

- the consensual nature of the process,
- informality of the process,
- speed of dispute resolution (it can take up to 60 days, and may take up to several hours),
- lack of clarity of procedure,
- the conclusion, agreement or statement is recorded in the Ministry of Justice as resolved;
- relatively low costs,
- focusing primarily on the concerns and interests of the parties, rather than solely on their legal rights,
- encouraging the parties to identify what they actually want from the situation,
- encouraging the parties to change their solutions,

- direct involvement of the parties in the process,
- involvement of impartial and specialized third party – mediator,
- participation of the parties in reaching an agreement on a mutually acceptable solution,
- the freedom to put as many issues as possible at the negotiating table,
- the nature of the confidentiality of the process,
- freedom of choice for the mediator,
- the parties are more inclined to maintain and defend the solution reached by joint commitment rather than a solution imposed by one other party,
- the parties feel 'winning' with the solution achieved, unlike the solution imposed by the court, which generally makes one party feel the winner and the other loser,
- high success rate for mediators,
- focus on resolving the current situation, but keeping an eye on the future as well, especially in the case of relations that are notable for their ongoing flow.

Despite the aforementioned advantages that characterize the mediation process, however, there are also disadvantages, which are understood to be lower than the advantages. Among the most prominent disadvantages are:

- does not always result in a settlement agreement,
- lacks the procedural and constitutional protections,
- legal precedent cannot be set in mediation,
- has no formal discovery process.

Successful mediation can lay the groundwork for collaborative, non-confrontational problem solving and preserve relationships that are important to disputing parties. Given that mediation tends to accommodate the needs of each party and help parties formulate a workable solution, it turns out that this way of resolving disputes is more appropriate for SMEs. Therefore, when it comes to business dispute resolution, SMEs should first of all consider informal dialogue with the companies with whom they potentially have a dispute. If this is unsuccessful, a more formal approach should then be attempted, such as a joint settlement meeting (with legal advisors but without a mediator), or a mediation.

USE OF MEDIATION IN BUSINESS DISPUTES IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

The specification of the areas of application of mediation is made in Article 1(2) of the Law on Mediation: “Mediation applies in particular to property, family, labor, commercial, consumer, insurance, education, environmental, discrimination, and other disputes where mediation corresponds to the nature of the disputed relationship and can help to dismiss them”. In order to obtain an overview and statistics of the disputes that have been subject to the mediation procedure, the legislator in the Law on Mediation has foreseen an obligation for the mediator who leads the procedure to submit the procedure developed to the Ministry of Justice. The mediator reports both the agreement reached and the termination of mediation without

agreement reached (Article 21(2)). Cases of mediation procedures developed shall be recorded in the Registry for Identification of Mediation Procedures.

Evidence of the Registry in question provides data from 2016, the year from which the registration of mediation procedures started. Table 1. presents the data showing that out of the total number of cases treated in this study, i.e., 1930 cases, showing that in 2016 there were only 64 disputes, all based on business matters. In 2017 there were 92 business, 857 labor, 32 insurance and 1 property dispute. In 2018 there were 214 business, 66 labor, 12 insurance and 1 property dispute. In 2019 there were 197 business, 25 labor, 6 insurance and 3 property disputes. In 2020 there were 191 business, 113 labor, 24 insurance, 7 property, 2 family, 1 consumer, 1 criminal and 21 other disputes. These differences were statistically significant at sig=0.00.

Table 1 – Differences of all types of disputes from 2016 to 2020

Year	2016	Disputes	Business disputes	64	100,00%
			Labor disputes	0	0,00%
			Insurance disputes	0	0,00%
			Property disputes	0	0,00%
	2017	Disputes	Business disputes	92	9,37%
			Labor disputes	857	87,27%
			Insurance disputes	32	3,26%
			Property disputes	1	0,10%
	2018	Disputes	Business disputes	214	73,04%
			Labor disputes	66	22,53%
			Insurance disputes	12	4,10%
			Property disputes	1	0,34%
	2019	Disputes	Business disputes	197	85,28%
			Labor disputes	25	10,82%
			Insurance disputes	6	2,60%
			Property disputes	3	1,30%
	2020	Disputes	Business disputes	191	53,06%
			Labor disputes	113	31,39%
			Insurance disputes	24	6,67%
			Property disputes	7	1,94%
Family disputes			2	0,56%	
Consumer disputes			1	0,28%	
Criminal disputes			1	0,28%	
Other disputes			21	5,83%	

Source: Ministry of Justice (Republic of North Macedonia)

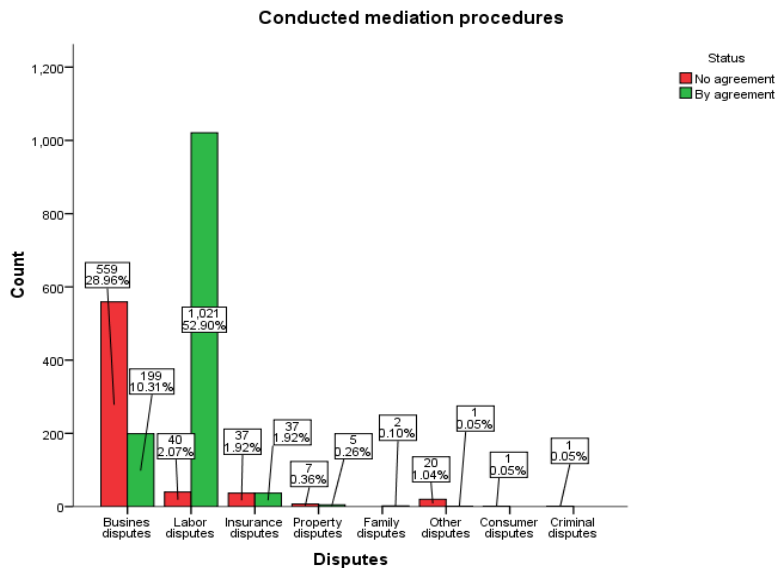

Chart 1 - Mediation procedures in business, labor, insurance, property, family, consumer, criminal and other disputes

CONCLUSION

When a dispute arises, small businesses may best be served through opting for alternative dispute resolution instead of litigation. A growing number of businesses are turning to mediation to resolve disputes quickly and effectively, safeguard themselves from legal risk and take control of their B2B relationships. How can mediation be the solution to disputes that you may encounter? During mediation, a process that both parties voluntarily agree to, a neutral person, the mediator, helps parties to negotiate a settlement of their dispute. The mediator is trained to guide the disputing parties to move beyond their positions in the dispute and prioritize their key interests. A skilled mediator can uncover these interests, and facilitate a possible settlement that provides the contractor an advance payment that incentivizes him to resume work immediately.

The principal characteristics of mediation are: it is a non-binding procedure controlled by the parties, it is a confidential procedure, it requires those who have authority to make decisions to be involved, and enables participants to determine the outcome. Consequently, mediation in practice has proven to have many advantages over litigation. Thus, mediation is quicker, less expensive, less formal, private and confidential, preserves relationships, greater flexibility and control, better results and greater compliance. However, despite the large number of advantages, there are few disadvantages to mediation: there are no guarantees, requires cooperation, has no formal discovery process.

Frequent use has of mediation led states and international organizations to take care of the legal framework of this institute. This has resulted in the adoption of the

United Nations Convention on Mediation (2018) at international level; the Mediation Directive (2008), Directive on Consumer ADR (2013), and Regulation on Consumer ODR (2013) at EU level; and at the national level, most states have adopted specific mediation laws, as is the case with Republic of North Macedonia (Law for mediation (2013)).

Statistics from the Ministry of Justice of the Republic of North Macedonia provide evidence that the applicability of mediation in business disputes has shown a steady increase, so that today business entities (primarily SMEs) increasingly choose to mediate entrusted with resolving their disputes. As a result, it can rightly be concluded that business disputes are more likely to be settled through mediation.

LITERATURA

1. Company Law, Official Gazette of Republic of North Macedonia, No. 28/2004, 84/2005, 25/2007, 87/2008, 42/2010, 48/2010, 24/2011, 166/2012, 70/2013, 119/2013, 187/2013, 38/2014, 41/2014, 138/2014, 88/2015, 192/2015, 06/2016, 61/2016, 64/2018, 120/2018.
2. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32008L0052> [11.09.2021].
3. Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0011> [14.09.2021].
4. Fazlia, Drita M., Faton Z. Shabani. (2019) Zgjdhja jashtëgjyqësore e kontesteve. Tetovë.
5. Fiadjoe, Albert. (2004) Alternative Dispute Resolution: A Developing World Perspective, London: Cavendish Publishing Limited.
6. Frenkel, Douglas N., James H. Stark. (2018) The Practice of Mediation (3rd edition). New York: Wolters Kluwer.
7. Law on Contentious Procedure, Official Gazette of Republic of North Macedonia, No. 79/2005, 110/2008, 83/2009, 116/2010, 124/2015.
8. Law on Mediation, Official Gazette of Republic of North Macedonia, No. 188/2013, 148/2015, 192/2015, 55/2016.
9. Liebermann, Marian (editor). (2000) Mediation in Context, London: Jessica Kingsley Publishers.
10. Moore, Christopher W. (2014) The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict (4th edition). San Francisco: Jossey-Bass.
11. Papa, Marta J. (2008) Business Mediation: A Better Way To Resolve Workplace Conflict, <https://www.mediate.com/articles/papaM1.cfm> [11.10.2021].
12. Regulation (EU) No 524/2013 of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on online dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0524> [11.10.2021].
13. Shabani, Faton Z. (2018) E drejta afariste ndërkombëtare. Tetovë: Universiteti i Tetovës.
14. SME access to Alternative Dispute Resolution systems (Final report), Rob van der Horst, Renate de Vree, Paul van der Zeijden (editors) (2006).
15. Statement of European Law Institute and of the European Network of Councils for the Judiciary: The Relationship between Formal and Informal Justice: the Courts and Alternative Dispute Resolution (2018).

16. Stipanowich, Thomas (2004). Why Businesses need Mediation, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2423097 [14.09.2021].
17. Study on the use of Alternative Dispute Resolution for Business to Business disputes in the European Union, ECORYS (2012).
18. United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation (2018).
19. <http://www.mchamber.mk/Default.aspx?mId=2&htmlid=788&lng=2> [20.10.2021].

REZIME

Alternativno rešavanje sporova je bolje rešenje za mala preduzeća, umesto sudskog spora. Sve veći broj preduzeća se okreće posredovanju kako bi brzo i efikasno rešili sporove, zaštitili se od pravnog rizika i preuzeli kontrolu nad svojim B2B odnosima. Kako medijacija može biti rešenje za sporove sa kojima se možete susresti? Tokom medijacije, procesa na koji obe strane dobrovoljno pristaju, neutralna osoba, posrednik, pomaže stranama da pregovaraju o rešavanju svog spora. Posrednik je obučen da usmerava strane u sporu da prevaziđu svoje pozicije u sporu i daju prioritet svojim ključnim interesima. Vješt posrednik može otkriti ove interese i olakšati moguće poravnanje koje izvođaču daje avansno plaćanje koje ga podstiče da odmah nastavi sa radom.

Glavne karakteristike medijacije su: neobavezujući postupak koji kontrolišu strane, poverljiv postupak, zahteva da budu uključeni oni koji imaju ovlašćenja da donose odluke i omogućava učesnicima da odrede ishod. Shodno tome, pokazalo se da medijacija u praksi ima mnoge prednosti u odnosu na parnicu. Dakle, medijacija je brža, jeftinija, manje formalna, privatna i poverljiva, čuva odnose, ima veću fleksibilnost i kontrolu, bolje rezultate i veću usklađenost. Međutim, uprkos velikom broju prednosti, postoji nekoliko nedostataka medijacije: nema garancija, zahteva saradnju, nema formalni proces otkrivanja.

Česta upotreba medijacije navela je države i međunarodne organizacije da vode računa o pravnom okviru ovog instituta. Ovo je rezultiralo usvajanjem Konvencije Ujedinjenih nacija o posredovanju (2018) na međunarodnom nivou; Direktiva o posredovanju (2008), Direktiva o ADR potrošačima (2013) i Uredba o ODR potrošačima (2013) na nivou EU; a na nacionalnom nivou većina država je usvojila posebne zakone o medijaciji, kao što je slučaj sa Republikom Severnom Makedonijom (Zakon o medijaciji (2013)).

Statistički podaci Ministarstva pravde Republike Severne Makedonije dokazuju da je primenljivost medijacije u poslovnim sporovima u stalnom porastu, jer se danas privredni subjekti (pre svega MSP) sve više opredeljuju za posredovanje prilikom rešavanja njihovih sporova. Kao rezultat toga, s pravom se može zaključiti da je veća verovatnoća da će se poslovni sporovi rešavati posredovanjem.

THE RIGHT TO A FAIR TRIAL IN CIVIL PROCEEDINGS UNDER THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS WITH SPECIAL REFERENCE TO THE RIGHT TO A TRIAL WITHIN A REASONABLE TIME

Doc. dr Maida Bećirović-Alić

Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru

maida.becirovic@uninp.edu.rs

Nejla Bilalović

Pravosudna akademija

nejla-np@hotmail.com

Abstract

The European Convention on Human Rights is one of the most important international human rights instruments which not only provides for the right to a trial within a reasonable time as one of the fundamental rights of every person in modern democracies but also creates obligations and realistic mechanisms for real realization and enjoyment. the right to a trial within a reasonable time. The European Convention on Human Rights and Obligations proclaims the right to a trial within a reasonable time. The authors try to present the provisions of the Convention that guarantee the right to a trial within a reasonable time, as well as the obligations for the High Contracting Parties to create legal mechanisms for the protection of prescribed rights.

Keywords: European Convention on Human Rights, right to a fair trial, right to a trial within a reasonable time

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE U GRAĐANSKIM POSTUPCIMA PO EVROPSKOJ KONVENCIJI O LJUDSKIM PRAVIMA SA POSEBNIM OSVRTOM NA PRAVO NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU

Apstrakt

Evropska konvencija o ljudskim pravima je jedan od najvažnijih međunarodnih akata iz oblasti ljudskih prava koja ne samo da predviđa pravo na suđenje u razumnom roku kao jedno od fundamentalnih prava svakog lica u savremenim demokratskim društvima već stvara i obaveze i realne mehanizme u cilju stvarnog ostvarivanja i uživanja prava na suđenje u razumnom roku. Evropska konvencija o ljudskim pravim i obavezama proklamuje pravo na suđenje u razumnom roku, odredba iz člana 6. Stav 1., propisuje suštinska pravila za obezbeđivanje pravičnosti u postupku donošenja sudskih odluka, gde se između ostalog propisuje da odluka bude doneta u razumnom roku. Autorke u radu nastoje da predstave propise Konvencije koje garantuju pravo na suđenje u razumnom roku kao i obaveze za Visoke strane ugovornice da stvore pravne mehanizme za zaštitu propisanih prava.

Ključne reči: Evropska konvencija o ljudskim pravima, pravo na pravično suđenje, pravo na suđenje u razumnom roku.

INTRODUCTION

As one of the fundamental rights of every person before a court, when deciding on his civil rights or obligations, prescribing the right to a fair trial, the European Convention on Human Rights and Obligations proclaims the right to a trial within a reasonable time, Article 6, paragraph 1, prescribes the essential rules for ensuring fairness in the court decision-making process, where, among other things, it prescribes that the decision be made within a reasonable time. This article of the Convention clearly shows the commitment of the Convention to protect the individual from excessively long proceedings and the lack of promptness of state bodies in all types and phases of proceedings. In addition to prescribing and guaranteeing this right, the Convention also provides for the obligation for the High Contracting Parties to create legal mechanisms for the protection of prescribed rights. Article 13 provides for the right to an effective remedy:

"Everyone whose rights and freedoms as set forth in this Convention are violated shall have an effective remedy before a national authority notwithstanding that the violation has been committed by persons acting in an official capacity (ECHR)."

This provision regulates legal remedies before national courts, but sometimes even that is not enough, so Article 19 of the Convention provides for the European Court of Human Rights where the Court will act in cases concerning the interpretation and application of the Convention in interstate disputes, submitted by persons, non-governmental organizations or groups of persons who allege that a right under the Convention or the protocols thereto has been violated.

The European Court of Human Rights has consistently stated that "[the] essence of the Convention is respect for human dignity and human freedoms." This is effectively reflected in the Court's efforts to protect the Convention by interpreting the Convention in a way that guarantees such rights as effective "guarantees". The right to the protection of reputation has become recognized as a "civil right" within the meaning of Article 6 § 1 of the Convention, which guarantees the right to a fair trial. As a result, proceedings relating to reputation must comply with the guarantees of fairness contained in that provision, and potential litigants wishing to prove their reputation may benefit from the right of access to a court. This is in line with the principle that, before being sentenced to serious loss of any kind, an individual has the right to a hearing (Spielmann, Cariolou, 2008:406).

In addition to the protective measures protected by the protection of reputation as a civil right within the meaning of Article 6, attacks on reputation attributed to criminal conduct take into account the presumption of innocence guaranteed by Article 6 § 2 of the Convention. No one who has not been properly and fairly convicted can be held liable for criminal conduct, and Article 6 § 2 guarantees protection against the imputation of criminal responsibility by the authorities or, for the recognition of positive obligations in certain circumstances, even by private parties. In that sense, to the extent that reputational attacks are attributed to criminal behavior to an individual or suspect who has not been convicted, they cannot be

accepted. However, the limits of such protection are quite naturally reached in the event of a conviction (Jebens, 2007:207).

Consequently, no one can complain of a breach of reputation "which is a foreseeable consequence of one's own actions, such as the commission of a criminal offense." Most importantly, however, the Court has consistently protected the reputation of the protection of freedom of expression. This is duly provided for by the express reference to the protection of reputation in the second paragraph of Article 10 of the Convention on the Right to Freedom of Speech. In this context, the Court has found that the protection of reputation may fall within the scope of the right protected by Article 8 of the Convention. The crucial issue in each case was to include the question of whether the domestic courts had properly balanced the requirements of the two relevant rights under the Convention.

To cite just one example, in *Chauvi and Others v.* which may come into conflict in this type of case, namely, on the one hand, the freedom of expression protected by Article 10 and, on the other, the right of persons attacked by the book to protect their reputation, a right protected by Article 8 of the Convention as part of the right to respect for private life". Over time, this has led to the introduction of cases in which applicants have relied on Article 8 to challenge attacks on their reputation by public authorities or private parties, including the natural media. It follows that the Court is faced with the dilemma of whether the scope of Article 8 covers the right to reputation in the sense raised by these applicants and, if so, when such a right can be considered infringed (Smet,2010:183).

The right to a fair trial is contained in the first paragraph of Art. 6. European Convention, which in the authentic translation into Serbian reads:

In order to determine their rights and obligations of a civil nature or in the case of an indictment for a criminal offense against him, everyone has the right to a legally established independent and impartial tribunal in his case. The verdict must be pronounced publicly, but the media and the public may be excluded from all or part of the debate necessary in a democratic society for reasons of morality, public order or national security, when they are in the interests of ethnicity or the private life of the parties so requires to the extent that, in the opinion of the court, it is unconditionally necessary in special circumstances in which the public could harm justice. This right has gradually developed and expanded through the case law of the European Court of Human Rights.

According to the current state of jurisprudence in Strasbourg, and taking into account the systematics from modern commentaries and doctrinal interpretations of the Convention, the following elements or aspects of the right to a fair trial can be listed:

- The right of access to court;
- The right to legal aid and advice;
- The right to procedural equality (equality of arms, "equality of arms");
- The right to a public and adversarial trial (public hearing);
- The right to a fair trial;
- Right to evidence - right to public pronouncement of verdicts;
- The right to a court established by law;

- The right to independence and impartiality in the trial (impartiality and independence);
- The right to a trial within a reasonable time;
- The right to efficient execution of judgments;
- Prohibition of arbitrary behavior (arbitrariness).

After a brief review of the scope of application of Art. 6, it will be described the main content of some of these aspects by grouping those that are related or partially overlapping.

SCOPE OF APPLICATION OF ART. 6. DISPUTED RIGHTS AND OBLIGATIONS

The right to a fair trial concerns "civil rights and obligations". It does not apply to the protection of all rights that an individual would enjoy under applicable national law. On the other hand, it extends far beyond the field of civil cases in the narrow sense. The term "determination of rights and obligations of a civil nature" within the meaning of the Convention is interpreted autonomously, through the case law of the Court, which has developed over time and gradually expanded the scope of Art. 6, according to the doctrine that the Convention is a living instrument that must adapt to social change.

In order to understand the meaning of this term, it is important to note that the term "determination", interpreted through the decisions of the Court, requires that there be a dispute over the content of rights and obligations, at least in a broader sense. In principle, this would not apply to cases of mere administration, in which there is no doubt about factual or legal issues, but the notion of dispute should not be understood in a too formal and technical way. Since *Ringeisen and the König* case, the court has taken the view that the content of the decision is important, not the type of proceedings in which they are decided, so that in principle the trial can be reviewed in all types of proceedings, from criminal and disciplinary, to litigation and administrative proceedings, and proceedings before other bodies with public authority (Calvez, Françoise, 2007:6).

It is important that this procedure decides on the rights and obligations of private law, which includes property issues and status, labor or business issues. Gradually, the difference between private and public law ceased to be decisive, because through the case law of the Court it brought more and more cases of public law under the guarantees of Art. 6. The Court has concluded, *inter alia*, that the notion of civil rights and obligations includes deciding whether to issue or revoke a license to run a clinic, to open a petrol station or to dispense alcohol; deciding on certain rights in the field of social protection and insurance, procedures for issuing construction permits, expropriation and spatial planning; compensation procedure in administrative procedure; etc. On the other hand, certain types of disputes have to date been excluded from the scope of the right to a fair trial, such as cases of tax liability, suffrage, expulsion from the country or the right to citizenship. The court has long adhered to the precedent in the *Pelegrin* case, according to which the -guarantees

under Art. 6, in order to break this restriction in the 2007 Eskelinen judgment (Schorm,2008:88-92).

The purpose of protection provided by Art. 6 § 1 of the Convention aims to ensure fair treatment and not to verify the accuracy of the outcome of the proceedings - decisions in a particular case. To that extent, the Court will regularly reject as manifestly ill-founded those allegations in which the applicants primarily seek to call into question the accuracy of the factual or legal findings of the proceedings, arguing that its purpose and function is not to serve as a "fourth instance" trial. National law should be interpreted and applied primarily by the courts of the Member States, so the Court will not, as a general rule, review it. However, the Court also takes into account the application of the rules of national law in its overall assessment of whether the proceedings were fair, and if it finds that the application of the law by the competent national authorities was manifestly arbitrary, it will regularly find a violation of the Convention.

In some cases, recent practice has raised the question of whether manifestly uneven legal practice calls into question the right to a fair trial. Thus, in the Beian case, the Court found that a high degree of inconsistency between the judgments of the Romanian Court of Cassation on the same legal issue and the inability to ensure consistent case law violated the requirement of legal certainty. 6. Conventions. However, in the case of Schwarzkopf, this position was slightly changed, so that no violation was found in similar circumstances, which is explained by the fact that in the meantime (although for other, later cases) the interpretation of the law has stabilized. Even if it finds a violation of the right to a fair trial, the Court will not regularly replace the decision of a body within the national legal order, but will confine itself to finding a violation and possibly awarding fair compensation, leaving the respondent State to ensure a fair trial (Caponi,2016:145).

THE RIGHT OF ACCESS TO A COURT AND LEGAL AID IN CIVIL MATTERS

The right to a fair trial not only guarantees the right to a fair and public trial before an independent and impartial tribunal, but also all rights which, in the Court's interpretation, have the status of "civil rights and obligations", can decide before a body fulfilling such conditions. From the Golder case, it is considered that it would be contrary to the spirit of the Convention if states were allowed to, by manipulating jurisdiction, procedural rights under Art. 6. to circumvent by placing certain cases under the jurisdiction of a body to which not all standards of a fair trial would apply. The right to a court is guaranteed in all cases in which it is a matter of deciding on disputed rights and obligations of a civil nature, regardless of whether it is a private law claims or claims in relation to the state and authorities. The right of access to a court is not absolute and certain restrictions are allowed, with the state enjoying some discretion.

However, the very essence of the law must never be called into question, and the restrictions must be justified and proportionate to the needs. The Court considered justified, for example, restrictions on access to court in the application of the rules on

immunity; the right to initiate proceedings against persons with mental disabilities; prohibition of abuse of procedural powers; the rights of minors; rules on postulation ability and bail, etc. It was also considered that a person could legitimately waive the right of access to a court by arranging arbitration or other alternative dispute resolution, but the waiver must be unequivocal and express the free will of the party, who is subject to "particularly careful review by the Court". The right of access to a court must be guaranteed not only formally and in principle, but it must also be possible in a specific case to actually exercise it. Thus in the *Golder* case the applicant was prevented from filing a private defamation suit because he could not get in touch with his lawyer while he was in prison.

Based on the same argument about the need for a real, not just a formal guarantee of guaranteed rights, the European Court also interpreted the right of access to a court in the context of a party's ability to engage a representative who can effectively defend his rights. Thus, in the case of *Airea*, it was a complex divorce procedure in which the plaintiff could not pay a lawyer (although she was not formally obliged to hire him) and was not entitled to legal aid. The court concluded that the right of access to court was violated because in a specific procedure without professional representation that the party could not afford, there is almost no chance of success. In this way, the right to free legal aid for those who cannot afford it themselves, although explicitly provided for in the text of the Convention only in connection with criminal proceedings, has been extended through civil practice to civil disputes if the person is severely restricted by insufficient legal aid. The right of access to a court according to the case law of the Court may also be violated by the impossibility of enforcing a court decision (*Harris, O'Boyle, Bates, Buckley, Warbrick, 2009: 55*).

THE RIGHT TO PROCEDURAL EQUALITY, PUBLIC AND ADVERSARIAL TRIALS, HEARINGS, AND EVIDENCE AND PUBLIC ANNOUNCEMENT OF THE VERDICT

The right to procedural equality and the right to adversarial proceedings and publicity in proceedings and decisions are at the heart of the notion of a fair trial. Guarantees from this group are assessed from the entire procedure and have "open, residual quality". The right to procedural equality (equality of arms) is essentially close to the principle of hearing the parties in domestic law. According to this principle, each party should have "a reasonable opportunity to defend its rights in the proceedings under conditions that do not place it in a significantly less favorable position in relation to the opponent." One part of this principle is contained in the ability to present and discuss relevant procedural material. In its practice, the Court did not apply the principle of equality of arms only to the procedural material collected from the parties, but also to the procedural material obtained by third parties.

Thus, for example, through the evolution of attitudes in the European Court, it has been established that the long-standing European practice according to which the court could receive statements from the public prosecutor or a lower court during some proceedings is contrary to the guarantees from Art. 6., if the parties are not given

the opportunity to discuss the content of such statements. Certain rights related to the selection and presentation of evidence are derived from the right to equality of arms. Thus, for example, the Court held that procedural equality implies the right to treat the evidence of the parties in the same or at least comparable manner, as well as the ability of the parties to examine witnesses themselves at the main trial.

The manner in which the proceedings are conducted is also relevant to the law for a fair trial. Article 6 guarantees the right to a fair and public hearing, which in the Court's case law is linked to the guarantee that the proceedings, or at least its central stage, will provide an opportunity for direct, adversarial and public hearings. In some cases, this may mean the right of a party to attend a hearing and to be heard as a source of information about certain circumstances. Regarding the guarantee of publicity of proceedings, the right to public oversight is considered one of the elements of the democratic tradition that contributes to public confidence in the courts and control of their work. The right to a public trial, however, is not absolute, so due to other important interests listed in Art. 6. may limit, but with the need to strike a balance between the protection of these rights and the need to provide public insight. Therefore, restrictions on the publicity of trials should be "a proportionate response to an immediate social need."

Unlike the publicity of trials, the Convention does not provide for exceptions or limitations to the imposition of public sentences, especially in the practice of higher courts. On the other hand, especially in recent court practice, there are judgments which establish a violation of the right to public pronouncement of a judgment.

THE RIGHT TO AN INDEPENDENT AND IMPARTIAL TRIBUNAL ESTABLISHED BY LAW

Several requests for a fair trial relate to the proceedings and make a decision. In the practice of interpreting the Convention, the emphasis is on concrete properties and not on the abstract status of such a body. The term tribunal - translated in Serbia as "court" - does not necessarily imply the need for persons and bodies conducting proceedings to formally belong to the state judiciary ("court" in the formal sense), but it is required to have the properties of independence and impartiality in this case, and that its structure and work be prescribed by pre-established rules ("court" in the material sense). In terms of independence and impartiality, both subjective and objective tests must be met, i.e., the judge must not show signs of bias and dependence in his beliefs and behavior in a particular case, nor can there be circumstances that, given the composition, characteristics and position of the judge, could justifiably call into question its objectivity and independence in the eyes of the parties.

In the case law of the European Court of Justice, violations of the right to an independent and impartial tribunal have been established in several cases involving military courts, or in cases where military persons have been tried by persons belonging to neither the military nor the government or senior civil servants; in cases where individual jurors have made racist statements in cases involving members of other races and minorities; in a case in which the judge in the case had previously been the President of the State Prosecutor's Office responsible for bringing an

indictment against the applicant; in the case where the judge was required to follow the legal interpretation of the ministry; or in the case when the husband of the judge who decided on the rights of the bank at the time of the trial received a debt forgiveness from the same bank in the light of special circumstances, however, a violation was found, e.g. the Holm case in which a majority of jurors who were members of that political party participated in a jury defamation lawsuit in the jury (Smet, 2010:183).

THE RIGHT TO A TRIAL WITHIN A REASONABLE TIME AND THE TIMELY AND EFFICIENT EXECUTION OF COURT DECISIONS

The whole system of procedural rights from Art. 6., the European Convention is based on the idea of effective legal protection. This is only possible if this protection is timely. Therefore, Art. 6. contains a guarantee of a trial within a reasonable time. Explaining the importance of this guarantee, the European Court emphasizes that excessive trial undermines the efficiency and credibility of the judiciary. A reasonable trial period is an open standard. This is a deadline that exceeds and leads to human rights violations. This is not an optimal or ideal deadline, which depending on the circumstances can be much shorter than reasonable. In its case-law, the Court does not set absolute duration limits, but assesses the reasonableness of the duration of the proceedings in each case, taking into account several factors: the complexity of the case, the applicant's conduct, the conduct of the authorities, the value of the protected good, the urgency and the number of procedural stages the case went through.

With regard to the duration of the proceedings, the court also considers the total, integral duration of the proceedings, but also whether there were longer periods of inactivity at a certain stage of the proceedings which were not caused by the applicant's conduct. Although the time limits for the duration of the proceedings are not defined in the Court's case-law, given the large number of cases decided by the Court, some indicative limitations can be observed. Thus, according to a recent analysis, the Court, even in the case of complex cases, regularly found a violation if the proceedings lasted more than 5 years in criminal cases and 8 years in civil cases. In cases requiring urgency (so-called Priority Cases), the Court could establish a violation even if the trial lasted only 2 years. When observing individual phases of the procedure, for cases that have passed several phases of the trial, the indicative limits would last about 2 to 3 years according to the degree of decision-making (trial, appeal procedure, extraordinary legal remedy). Although states in several cases invoked objective limitations in the work of their courts (insufficient resources, overburdening of courts, large number of cases), the European Court regularly did not consider this a sufficient justification, expressing understanding for which Member States are responsible for organizing their judicial systems. ensure that their users respect their fundamental rights (Jebens, 2007:199).

In the case law of the Court, the violation of the right to a trial within a reasonable time is not only the most common violation of the rights guaranteed by Art. 6. European Conventions, but also the most common violation in relation to the rights protected by the Convention in general, because it makes more than half of the

judgments. The total duration of the proceedings includes the time required for the execution of the court decision that has elapsed before the commencement of the court proceedings. Although Art. 6. explicitly refers to "determination of rights and obligations ... within a reasonable time", if before filing a lawsuit it is necessary to exhaust some other means (e.g., for conducting proceedings with administrative or professional bodies), then such a period should be included in overall estimate to and the disputed rights were decided within a reasonable time.

With regard to the final moment, the moment when the uncertainty about the rights decided in the procedure has disappeared is taken into account, which does not necessarily coincide with the moment of finality, because the procedure in higher instances (highest and constitutional courts) should be included in the calculation of the deadline. the procedure may affect the outcome of the procedure. From the Hornsby case, the European Court considers that the time required to take into account court decisions has been implemented (Spielmann, Cariolou,2008:406). Namely, starting from the fact that Art. 6. guaranteeing everyone the "right to a court", the European Court concluded that "the right to a fair trial would be illusory if the legal systems of the Member States allowed binding decisions not to be effective. This doctrine was later extended by the court to cases in which there was no disputed procedure (trial), but (non) enforcement was based on court decisions on undisputed claims (e.g., undisputed payment of an order) or other, non-judicial acts which are by their legal force equal to an executive court decision (e.g., executive acts of a notary).

CONCLUSION

By guaranteeing the right to a trial within a reasonable time, they try to protect the participants in court proceedings from excessive delays, as well as the effectiveness and credibility of court decisions. Ending the insecurity in which an individual finds himself in terms of his civil law position or due to the criminal accusation filed against him is in the interest of the person in question, but also of achieving legal security in general. In that sense, the existence of a legal remedy is not enough, it is necessary to ensure its effectiveness. In accordance with the messages of the European Court of Human Rights, states have an obligation to solve systemic problems that are the essence of the established violation of the reasonable time guarantee, while domestic courts must be able to directly apply judgments in the domestic legal order and facilitate acquaintance with them.

Serbian legislation must comply with the obligations under Article 6 of the European Convention for the Protection of Human Rights and the precedents of the European Court of Justice relating to the introduction of an effective remedy in the event of a violation of the right to a trial within a reasonable time. For now, this issue has been resolved by introducing a special modality of constitutional appeal in case of violation of the right to a trial within a reasonable time. It is extremely important to consider the consequences of the judgments of the European Court that they had in other countries, as well as the results of different comparative legal solutions.

In this regard, it is realistic to expect a situation in Serbia similar to which was three years after the introduction of the constitutional complaint as an effective

remedy in case of violation of the right to a trial within a reasonable time. In order to ensure the effective exercise of citizens' right to a trial within a reasonable time in accordance with the provisions of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and judgments of the European Court of Human Rights, consideration should be given to transferring the right to an effective remedy, the appellate courts provided by the Law on Organization of Courts.

LITERATURA:

1. Calvez, Françoise, (2007) Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights, Strasbourg
2. Charter on Fundamental Rights of the European Union, (2007/C) 303/01, Strasbourg
3. Caponi, R. (2016). The Performance of the Italian Civil Justice System: An Empirical Assessment. *The Italian Law Journal*, 2(1)
4. D. Harris., O'Boyle M., Bates E., Buckley E, & Warbrick, (2009), *European Convention of Human Rights*, Oxford University Press,
5. Spielmann and L. Carliou (2008), "The Right to Protection of Reputation under the European Convention on Human Rights", in *Law in the Changing Europe. Liber Amicorum Pranas Kūris*, Mykolo Romerio universitetas
6. S.E. Jebens, (2007) "The Scope of the Presumption of Innocence in Article 6 § 2 of the Convention – Especially on its Reputation-Related Aspect", in *Human Rights – Strasbourg Views, Liber Amicorum Luzius Wildhaber, Kehl-am-Rhein, Strasbourg, Arlington, N.P. Engel*
7. S. Smet, (2010) "Freedom of Expression and the Right to Reputation: Human Rights in Conflict", *American University International Law Review*
8. Schorm, V.A. (2008). The right to trial within a reasonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights, Remedies against excessive length of judicial proceedings in the Czech Republic. In: *The Right to trial within a reasonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights: Round Table organised by the Slovenian Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe, Bled, Slovenia, 21-22 September 2009. Ljubljana: Ministry of Foreign Affairs: Ministry of Justice*

RESUME

Garantovanjem prava na suđenje u razumnom roku nastoji se obezbediti pravna zaštita i sigurnost učesnika sudskog postupka od prekomernih odlaganja sudskog postupka. Okončanje nesigurnosti u kojoj se pojedinac nalazi u pogledu svog građanskopravnog položaja je osnovni cilj prava na suđenje u razumnom roku. U tom smislu, pored postojanja pravnog leka potrebno je obezbediti njegovu delotvornost i efikasnost. Najvažniji međunarodni dokument koji štiti pravo na pravično suđenje u članu 6 i njegov esencijalni deo pravo na suđenje u razumnom roku u članu 6 stav 1., jeste Evropska Konvencija o zaštiti ljudskih prava. U skladu sa preporukama Evropskog suda za ljudska prava, države imaju obavezu da reše sistemske probleme koji se odnose na usklađivanje zakonske regulative i organizaciju sudova koji moraju

biti sposobni da rešavaju postupke u razumnom roku. Pored toga, države potpisnice se moraju prilagoditi obavezama iz EKLJP po pitanju efikasnog pravnog leka u slučaju povrede prava na suđenje u razumnom roku. Za sada je to pitanje rešeno uvođenjem posebnog modaliteta ustavne žalbe u slučaju povrede prava na suđenje u razumnom roku, kao i zakonskim kompenzatornim i preventivnim pravnim lekovima koji su unapređuju pošrovanje ovog ljudskog prava. Od izuzetne je važnosti sagledavanje preporuka iz već donetih presuda Evropskog suda po pitanju povrede prava na suđenje u razumnom roku, gde Sud u presudama navodi određena rešenja ali isto tako i ocenjuje efikasnost pravnih lekova u određenoj državi protiv koje se vodi postupak.

Nepoštovanje prava na suđenje u razumnom roku je globalni problem, svaka država na određen način nastoji da celokupan pravni sistem unapredi u smislu što efikasnijeg delovanja. Stoga je vrlo bitno sagledavati i analizirati uporednopravna rešenja ove problematike koja se uglavnom odnose na uvođenje što većeg broja kako preventivnih tako i kompenzatornih pravnih lekova koji će uticati na rešavanje sudskih postupaka u razumnom roku i tako omogućiti vladavinu prava i postojanje pravne države.

PRAVNO-POLITIČKI SISTEM SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA U KONTEKSTU POLITIČKE DEMOKRATIJE I DRUŠTVENE ODGOVORNOSTI

Edin Šaćirović

Asocijacija pravnika „AEPA”, Beograd
edinsacirovic@outlook.com

Dženis Šaćirović

Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
dzenis.sacirovic@uninp.edu.rs

Apstrakt

Pravno-politički sistem SAD je jedna od tema kojom se bave teoretičari prava, analitičari geopolitičkih odnosa u svijetu, naučni istraživači, politikolozi, novinari, ali i mnogi drugi, kojima je ovaj specifični politički, pravni i društveno organizirajući sistem u polju i predmetu interesiranja. Često se stručna javnost decidnije i metodološki definiranije bavi ovom tematikom, pa je u literaturi i u teoriji lahko doći do podataka koji definiraju i objašnjavaju jedan od najstarijih i tradicionalno najboljih sistema upravljanja državom, kao što je političko-pravni sistem SAD. Međutim, ova tema uvijek i iznova zahtijeva određena sintetiziranja i jasnija određenja, pri čemu se moraju navesti sva određenja u zamisli da se ona što bolje objasne i predstave. U tom smislu i u tom kontekstu, odabir ove teme neće predstavljati određeni klasični naučno-istraživački poduhvat, ali sa utvrđenom metodologijom može predstavljati jednu kraću anačizu sadržaja sa nastojanjima da se zadata tema predstavi u formi koju zathijevaju standardi pisanja jednog ovakvog rada.

Ključne riječi: demokratija, društvena odgovornost, Sjedinjene američke države.

LEGAL AND POLITICAL SYSTEM OF THE UNITED STATES OF AMERICA IN THE CONTEXT OF POLITICAL DEMOCRACY AND SOCIAL RESPONSIBILITY

Abstract

The US legal and political system is one of the topics dealt with by legal theorists, analysts of geopolitical relations in the world, scientific researchers, political scientists, journalists, but also many others, for whom this specific political, legal and socially organizing system is in the field and subject of interest. The professional public often deals with this topic more decisively and methodologically, so it is easy to find data in the literature and theory that define and explain one of the oldest and traditionally best systems of government, such as the US political and legal system. However, this topic always and again requires certain synthesizations and clearer definitions, where all definitions must be stated in the idea that they be better explained and presented. In that sense and in that context, the choice of this topic will not represent a certain classical scientific-research endeavor, but with the established methodology it can represent a short analysis of the content with efforts to present the given topic in the form required by the writing standards of such a paper.

Key words: democracy, social responsibility, United States of America.

UVOD

U ovom radu su predstavljeni pojmovi politike, kao suvremenog načina organiziranja, zatim se pošlo od pretpostavke da se posebno treba osvrnuti na historijske tekovine američkog društva, koje vođenje svoje države prepušta tradicionalnim tekovinama jednog specifičnog sistema koji danas poznajemo kao anglo-američki u užoj pravnoj teoriji i političkoj praksi. Samim tim, dalje je intencija bila da se uđe u srž političkog fenomena društvene konsolidacije koja je bila uvjetom pristanka da se uspostavi i održi jedan oavakav sistem, što i dan danas može utvrditi jasna trasa američkog društva, kojem je njegov izabrani politički sistem izuzetno doprinio silnosti i snazi koju danas i desetljećima unazad predstavlja u svijetu. Predsjednički sistem SAD, sa predsjednikom na čelu izvršne vlasti, a zatim i kompromisna uloga Ustava dnijetog daleke 1787. godine, predstavlja jasan sistem dobrog uređenja i podjele vlasti kojim je američki narod izbjegao tiranije, despotizme i totalitarizme koji su skoro dvije stotine godina harali svijetom i ostavljali teške ekonomske, društvene i posljedice po mogućnos uspostavljanja funkcionalne vlasti nad resursima države.

Samim tim što je neophodno ovoj temi prići svestranije nego li možda nekim drugim temama slične temtike, koje bi objašnjavale širu pravnu filozofiju, uspostavljanje pravno-političkog i društvenog poretka drugdje, ovdje je akcenat stavljen na primarne elemente, koji možda uže ali preciznije objašnjavaju srž upravljanja državnom. To je, kako će se dalje u radu naći, sistem upravljanja izvršnom, zakonodavnom i susdskom vlašću, pri čemu su se morali oblasniti elementi i činiooci koji je sačinjavaju u kontekstu jedinstvene cjeline. Pred nama je sinteza prikazane materije, koja je objašnjena u kraćim crtama i u formi upoznatog iz opé pravne historije, historije društvenih odnosa, demokratije i funkcioniranja moderne države.

POLITIČKI SISTEMI, POLITIČKE PARTIJE I POLITIKA

Politički sistem određenih zemalja moramo pažljivo proučavati, a da bi smo to znali, mi moramo znati a i upoznati se sa izvornim značanjem pojma politike i ostalih pojmova koji su značajni za politički sistem. Dosta autora i istraživača se bavilo politikom, i u svojim studijama pisali o toj temi. Jednu od značajnih definicija politike je dao autor Lj. Stokić: "pojam politika i izvedene riječi i sintagme vode porijeklo od grčkog pojma polis (πολις) koji ima značenje grad, država, stanovništvo, građani, državna uprava itd" (Stokić, 1994:13). Ovaj autor, također, ističe da je politika u izvornom historijskom značenju imala različita terminološka tumačenja, da bi danas, u XXI stoljeću predstavljala veoma kompleksan pojam i pojavu, ali, određena antička shvaćanja politike i danas odražavaju njeno terminološko značenje.

POLITIKA I NJENO SUVREMENO ZNAČENJE

"Politika je mišljenje i djelatnost usmjerena na organiziranje života ljudi i vlasti u zajednici prema njihovim potrebama, vrijednostima i interesima. U širem smislu i značenju, označava se upravljanje i usmjeravanje ljudske djelatnosti ka ostvarivanju određenih ciljeva u različitim sferama društvenog života, npr. ekonomije, kulture, zdravlja, obrazovanja itd. U užem smislu, politika se odnosi na usmjeravanje društvenih odnosa i upravljanje državnim poslovima pomoću državne vlasti iza koje stoji državni aparat prinude" (Pešić, 2011:12). Isti autor, dalje izdvaja dva pravca politike i to prvi, antropološko-humanistički u kojem je politika shvaćena kao afirmirana i korisna djelatnost u službi čovjeka, njegove dobrobiti i zajednice, i drugi, kao sredstvo i moć za upravljanje ljudima u službi pojedinačnih i tzv. egoističnih interesa čovjeka. Što se tiče samih sadržaja politike, oni se mogu formalizirati preko različitih programa, ciljeva i sredstava, pa se i pojam politike odnosi na izvjesna normativiziranja i legitimiziranja tih sadržaja. Primjenom politike uspostavljaju se društvene podjele i onim kojim se vlada, ili se u njihovo ime vlada, pa se samim tim zbog toga politika često smatra i načinom posredovanja između različitih interesa u društvu i državi. Kako ističe Č. Čupić (2001:21), "politika ima svoju subjektivnu i objektivnu dimenziju. Subjektivna bi obuhvaćala političko djelovanje i aktivnost subjekata političkog procesa, njihovih namjera, programa i ciljeva i metoda koje koriste. Objektivna dimenzija je rezultat međusobnog djelovanja različitih političkih aktera u političkim procesima koja se manifestira kao realnost političkog i društvenog života.

Kako ističe Č. Čupić (2001:21), "politika ima svoju subjektivnu i objektivnu dimenziju. Subjektivna bi obuhvaćala političko djelovanje i aktivnost subjekata političkog procesa, njihovih namjera, programa i ciljeva i metoda koje koriste. Objektivna dimenzija je rezultat međusobnog djelovanja različitih političkih aktera u političkim procesima koja se manifestira kao realnost političkog i društvenog života". Politika kao pojava ima još dvije dimenzije, a to su statička i dinamička. Karakteristike statičke dimenzionalnosti politike odnose se na državu, politički sistem i vlast, odnosno moralnu i vladajuću ideološku svijest, dok karakterizacija dinamičke dimenzije odnosi se na borbu za podjelu moći i interese.

POLITIČKI SISTEMI

Veliki je broj teoretičara koji proučavaju politički sistem i zbog drugačijeg načina proučavanja, postoji više definicija političkog sistema. Jednu od najosnovnijih definicija dali su autori knjige *Politički sistemi*, S. Todorić, M. Mladenović i D. Gostović gdje su istakli da se "pod političkim sistemom uglavnom podrazumijevala država sa svojim aparatom vlasti, a politički sistem je kao pojam trebao da obuhvaćati šire aspekte vlasti, upravljanja, učešća grupa i pojedinaca i na taj način afirmirao više aktera u procesima političkog odlučivanja" (Todorić, Mladenović, Gostović, 2001:27).

Autor knjige *Uporedni politički sistemi*, N. Pašić politički sistem klasificira kao "produkt odnosa društva i vlasti ili države, dakle onih koji vladaju i kojima se vlada

pa smatra da je politički sistem splet institucija kojima je utvrđen i reguliran odnos javne vlasti i društva" (Pašić, 1976:56). To prikazuje međusobni odnos svih aktera politike pojedinačnih ili kolektivnih, njihove namjere, svrhu, interakcijske odnose, a samim tim i njihovu samu političku praksu. Organi i institucije vlasti u državi čini jedinstven državni politički sistem. U državi se pod temeljnim organima podrazumijeva zakonodavna, izvršna i sudska vlast koje uglavnom čine: parlament, vlada, sudovi i tužilaštva, dok su u društvu to institucije preko kojih društvo ostvaruje izbor, kontrolu i utjecaj na vlast, a riječ je o političkim partijama i interesnim grupacijama. Svaka država se razlikuje po svojim političkim sistemima, a te se razlike mogu prepoznati po samim načinima organiziranja i uređenja vlasti, institucijama i odnosima koji vladaju u njima kao takvima. Sam karakter političkih sistema određuju vaninstitucionalni i institucionalni faktori koji mogu biti spoljašnji (široki) i unutrašnji (uski). Što se tiče spoljašnjih faktora, u njih spadaju historijsko naslijeđe i razvoj društva, ekonomska razvijenost i klasna struktura, oblici političkog organiziranja, politička kultura i međunarodni odnosi.

Svaka država se razlikuje po svojim političkim sistemima, a te se razlike mogu prepoznati po samim načinima organiziranja i uređenja vlasti, institucijama i odnosima koji vladaju u njima kao takvima. Sam karakter političkih sistema određuju vaninstitucionalni i institucionalni faktori koji mogu biti spoljašnji (široki) i unutrašnji (uski). Što se tiče spoljašnjih faktora, u njih spadaju historijsko naslijeđe i razvoj društva, ekonomska razvijenost i klasna struktura, oblici političkog organiziranja, politička kultura i međunarodni odnosi. U unutarnje faktore ubrajaju se oblici državnog uređenja, vladavine, državne vlasti, kao i političkog režima.

Pri razgraničavanju i vrijednovanju političkih sistema treba imati u vidu sve normativne i stvarne činjenice zbog čega se pravno klasificiranje političkog sistema može veoma mnogo razlikovati od njegovog praktičnog i stvarnog postojanja. Što se tiče procjene valjanosti političkog sistema, ona se može vršiti preko njegovih normativnih i institucionalnih rješenja, njihove primjene u praksi, očekivanjima i empirijskog doživljaja i prema najoptimalnijem i najefikasnijem spoju empirijskog i teorijskog (praktičnog).

Vrijednosti jednog političkog sistema se mogu mjeriti u granicama slobode, u napretku civilnog društva, demokratije, ugleda u svijetu, ekonomskom snagom, životnom standardu i tome slično. Prema tome, možemo govoriti o dva sistema vlasti koji se u praksi kvalificiraju kao totalitarni i liberalni. "Liberalni sistem ili liberalna demokratija je oblik u kojem je vlast demokratski izabrana i u službi građana i koja je načelno ograničena u njihovu korist gdje građani imaju mogućnosti kontrole vlasti, zaštitu od samovolje države, jednaka prava i slobode i pravo da na izborima vlast biraju i mijenjaju. Totalitarni politički sistemi, pored apsolutne političke vlasti, nastoje da kontroliraju sve aspekte društvenog i individualnog života, a za to angažiraju sva sredstva i utjecaje, od ideologije, sistema, medija, do upotrebe sile. Društvo i pojedinci su podređeni sistemu i grupi koja njime vlada" (Pešić, 2011:25).

Kroz praksu u suvremenom društvu ovakva se podjela rijetko sreće jer sistemi u sebi sadrže i nose u različitoj mjeri elemente liberalizma, demokratije i totalitarizama.

POLITIČKE PARTIJE

U suštini, definicije političkih partija su slične, ali se ipak razlikuju. Termin politička partija je veoma kompleksan. "Političke partije su trajne organizacije koje se inspiriraju određenom ideologijom i formirane su sa ciljem da (samostalno ili u koaliranju) osvoje ili zadrže vlast u društvu u interesu određene klase. Osnovne funkcije tako shvaćenih političkih partija su selekcija i agregacija interesa, organiziranje vlasti, usmjeravanje aktivnosti državnih organa i izbor nosilaca najvažnijih položaja u političkom sistemu" (Goati, 2007:59). Uvijek je postojalo, a i postoji tendencija da će postojati neslaganje između autora oko navedenih obilježja i funkcija političkih partija.

O tipologiji političkih partija mnogo se diskutira i kao što ima dosta neslaganja oko obilježja i funkcija, tako postoji i u tipologiji. Prema autoru L. Diamond, političke partije mogu podijeliti na kadrovske, masovne, narodne i kartelske. "Kadrovske partije karakterizira manji broj članova, mahom pripadnika društvene, političke i ekonomske elite. Cilj masovnih političkih partija je okupljanje što šire biračke baze i više ili manje izražena težnja ka društveno-političkim promjenama. Narodne partije teže da prošire svoj utjecaj preko granica socijalnih podjela na cjelinu stanovništva u državi i u tom cilju više koriste sredstva masovnih komunikacija, nego neposredan kontakt. Kartelske partije svoje djelovanje u potpunosti usmjeravaju na osvajanje vlasti i podjelu javnih položaja" (Diamond, 2001:7-8). U skladu sa ovim, kod ovih političkih partija primat se daje članovima koji su na javnim funkcijama i takozvani eksperti-savjetnici, od kojih su najznačajniji oni koji se bave marketinškim poslom, zbog oslanjanja na sredstva masovnih komunikacija i u borbi za glasačko tijelo

Postoje tri tipa političkih partija koje su nastale sponom političkih partija i građanstva. Autor H. Kitschelt ih dijeli na: "programske političke partije koje su zasnovane na čvrstim ideološko-programskim opredjeljenjima i okupljaju građane motivirane ostvarenjem ovih načela, klijentelističke političke partije kod kojih je u prvi plan stavljena materijalno-statusna korist koja se može ostvariti kroz partijsku djelatnost, karizmatičke političke partije koje su zasnovane na karizmi partijskog vođe" (Kitschelt, 1995:449). I ova tipologija političkih partija nailazi na mnogo kritika od ostalih autora koji su, na drugačiji način definirali tipologiju istih, međutim ne odstupa puno od suštine i može biti prihvatljiva.

ZNAČAJ PROUČAVANJA ZAPADNE DEMOKRATIJE

Postoji više razloga zašto je značajno proučavati zapadnu demokratiju, a treba i navesti u nastavku nekoliko razloga za to. Prvi i osnovni razlog je taj što zapadna demokratija predstavlja najrazvijeniji vid demokratsko-političkog uređenja društva i samim tim nije slučajno što je služila i još uvek služi kao uzor mnogim drugim zemljama i narodima u njihovom traganju za odgovarajućim modelom demokratskog organiziranja društva. Drugi razlog predstavlja proučavanje, naročito onog komparirajućeg, koje ima za cilj da analiziranjem i interpretiranjem sličnosti i razlika, kako između evropskih demokratskih sistema i neevropskih tipova sistema tako i između pojedinih evropskih demokratskih sistema međusobno, omogući bolje

razumijevanje primarnih političkih procesa zapadne demokratije. Treći i po redu osnovni razlog proučavanja zapadne demokratije je taj da se ne može vjerovati na riječ protagonistima struje zapadne demokratije, bez kritičkog promatranja stvarnog domašaja, rezultata i prihvativosti i učinkovitosti takvog modela na druga područja i sredine suvremenog svijeta.

Četvrti i primarni razlog u proučavanju zapadne demokratije počiva u tome što razumijevanje suštine demokratije, pa i zapadne demokratije kao njenog najrazvijenijeg praktičnog vida, doprinosi sagledavanju mogućnosti razvoja pojedinaca i društva i samim tim predstavlja izvor motivacije i energije u odbrani i uzgoju demokratije naročito u manje razvijenim ili nerazvijenim društvima i sredinama. Sa petim primarnim razlogom stoji činjenica da se naročito u težim socijalnim i historijskim okolnostima, koje su najčešće i razlog brojnih nezadovoljstava sa domaćim stanjem, veliki broj naroda pribjegava preteranom uzdizanju drugih političkih poredaka, država, demokratija, ali i politika. Posljednji, šesti primarni razlog koji možemo navesti tiče se toga da demokratski poredak povoljno utječe na ekonomski razvoj.

TERMINOLOŠKO ODREĐENJE POJMA DEMOKRATIJE

Dosta autora pokušava da obuhvati jednom definicijom ovaj pojam kako bi je na najjednostavniji način objasnili, međutim, činjenica da se broj definicija neprestano uvećava, govori da se radi o veoma kompleksnoj pojavi. "Demokratija predstavlja vladavinu naroda koji formira vladu gdje suverena moć pripada narodu kao cjelini, i koja se ispoljava direktno od građana ili preko njihovih izabраних predstavnika" (Tilly, 2007:14). Prilikom promatranja demokratije u historijskom kontekstu, može se reći da se ona pojavljuje u jednoj čistoj formi pa se upravo zbog toga može shvaćati na dosta načina.

Demokratija se dijeli u dvije grupe, i to prvu koju čine fundamentalna definiranja, koje nastoje da shvate i potpuno objasne demokratiju, polazeći od naroda kao suverenog iz čega sve ostalo proizilazi i drugu koja nastoji da odgovori na pitanje kako to demokratija funkcioniра (Đ. Sartori, 2001:90). Također, postoje i četiri primarna tipa kojima se definira demokratija i to ustavni, suštinski, proceduralni i u procesu orjentirani.

"Ustavni pristup se koncentrira oko prava koje režim koristi u političkoj aktivnosti. Suštinski pristup se fokusira na uvjete života i politiku koju određeni režim promovira, npr. kroz promociju blagostanja, ličnih sloboda, sigurnosti, pravičnosti, socijalne jednakosti, javne rasprave i mirnog rješavanja konflikata. Proceduralni pristup je usmjeren na procjenjivanje demokratske neke zemlje na osnovu prakse i procedura koju ona sprovodi, pri čemu najveću pažnju pridaju sprovođenju izbora. Procesu orjentirane definicije se bave identifikacijom minimuma procesa koji moraju biti konstantno prisutni u jednom društvu da bi se ono moglo smatrati demokratskim" (Tilly, 2007:21).

Demokratiju najbolje možemo shvaćati kao sistem proceduralnih pravila sa normativnim implikacijama. Kroz sistem demokratije možemo birati predstavnike vlasti, a da bi izabrali one najbolje, političko društvo mora biti neutralno i slobodno,

a posebno bez nekog pritiska nekontrolirane političke vlasti i nametanja vlastite volje prilikom izbora. Na osnovu svega ovoga, možemo donijeti zaključak da demokratija predstavlja sponu između građanstva i same države.

MODELI DEMOKRATSKOG SISTEMA

Kada je riječ o samom značenju pojmova teorije i modela, treba reći da tu ima različitih gledanja i interpretiranja. Jedni te termine i pojave koriste sinonimično, drugi ih manje ili više razlikuju, a treći smatraju da je pojam modela suviše difuzan i neupotrebljiv. Kako navodi A. Lajphart (2003:79), "pod modelom se podrazumijeva mentalna slika suštinske prirode demokratije odnosno osnovnih obilježja ili principa, na osnovu kojih je moguće razlikovati demokratski sistem od drugih sistema. Modelom, kao tipom vladavine uklanjaju se sve njegove nesusštinske i nerelevantne osobine i sistem vladavine svodi se na njegove principe organiziranja koji ga čine različitim od drugih sistema vladavine, poput monarhije ili aristokracije". Model je nešto što se nalazi na središtu između nekog idealnog koncepta i empirijskog, odnosno konkretnog demokratskog sistema i on ne može predstavljati nužno koncepciju najbolje ili najbolje moguće vladavine, već samo moguće demokratske vladavine, to moguće znači prekoračenje granica postojećeg.

Ako bi se sve osobine željele izraziti u nešto opširnijem i funkcionalnijem smislu moglo bi se reći da se demokratija odlikuje sljedećim obilježjima:

1. Ključna osobina demokratije je njena vidljivost ili providnost.
2. U jednom demokratskom društvu obim i radijus dejstva države i političkog podsistema je ograničen u odnosu na druge podsisteme društva.
3. Značajno obilježje demokratije je princip vladavine prava ili ograničenosti države pravom.
4. Ključni element demokratije jesu slobode i prava građana koje omogućavaju ne samo lični izbor odgovarajućih aktivnosti i opredjeljenja prilagođen posebnim i sopstvenim uvjetima već i izbor odgovarajućih društvenih i političkih institucija.
5. Politička jednakost koja podrazumijeva da svaki građanin ima istu priliku da učestvuje u proces političkog odlučivanja, posredno ili neposredno, kroz aktivno i pasivno političko pravo.
6. Odgovornost nosioca političke vlasti i konkretne mehanizme za ostvarivanje te odgovornosti.

POLITIČKA HISTORIJA SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA

Kada sa historijskog aspekta sagledamo SAD, možemo reći da je njena historija nešto duža od dva stoljeća, a to je za evropske pojmove historije i tradicije prva mladost. Ova je država nastala kombiniranjem nacionalnih i etničkih iskustava evropskih i drugih doseljenika. "Proces stalnijeg doseljavanja evropskih iseljenika na prostore Sjeverne Amerike vezuje se za početak XVII stoljeća. Uporedo sa potiskivanjem domorodačkog, indijanskog stanovništva, evropski doseljenici su osvajali i nastanjivali plodnu zemlju američkog Divljeg Zapada i klimatski

pogodnijeg juga i uspostavljali prve oblike organizirane samouprave i zaštite. Međutim, najjače engleske kolonije i čvršća organizacija prvih oblika vlasti nastali su na Istočnoj obali današnjih SAD i one su održavale stalnije veze sa zemljom maticom - Engleskom" (Prvulović, 2005:65).

Američku koloniju je ekonomski iskorišćavala metropola. Kako su jačale istočnoameričke kolonije, istovremeno su jačale i tendencije za ekonomskim i administrativnim osamostaljivanjem od metropole i njene dominacije. Nakon održanog Drugog kontinentalnog kongresa u Filadelfiji koji je se održao 1775. godine, engleskoj koloniji je objavljen rat za neovisnost. Ubrzo je usvojena čuvena Deklaracija o neovisnosti 1776. godine u Filadelfiji, pa je taj dan je zapisan u historiji SAD kao nacionalni praznik. "U Deklaraciji iz 1776. godine se ističe da su svi ljudi stvoreni jednaki, da ih je Tvorac snabdeo izvjesnim neotudivim pravima; da su među ovima život, sloboda i traženje sreće; da su radi obezbeđenja ovih prava vlade obrazovane među ljudima i da svoja ovlašćenja izvode iz pristanka onih nad kojima se vlada; da u bilo koje vrijeme kada neki oblik vladavine postane prepreka za ostvarivanje ovih ciljeva narod ima pravo da ga izmijeni ili ukine i da uspostavi novu vladu, zasnivajući njen osnov na takvim principima i organizirajući njenu vlast u takvom obliku kako mu izgleda da je najbolje za postizanje svoje slobode i sreće" (Prvulović, 2005:66). Ovaj akt je na neki svojevrsan način utemeljio budući američki liberalizam u organiziranju vlasti, političkoj filozofiji i kulturi, a kao svojevrsna novina, po prvi put, se među osnovna ljudska prava uvodi i novo "pravo na traženje sreće", kao romantično mitologiziranje sudbine evropskih doseljenika u potrazi za srećom na američkom kontinentu, što odražava društveni kontekst jednog vremena.

U periodu od 1929-1932 godine, Ameriku je pogodila ekonomska kriza i u tom je periodu doživjela pad berze, a privreda je zapala u recesiju koja se odrazila na cijeli svijet. "Državni intervencionizam i protekcijonizam SAD pokušao je da zaštiti široke slojeve narodnih masa od bijede i gladi uvodeći ih u izolacionizam, a Ruzveltovim režimom javnih radova, poznatim pod imenom „Nju dil plan“, angažira armiju besposlenih na izgradnji infrastrukture i obezbjeđuje im makar minimalna primanja iz državnih fondova" (Prvulović, 2005:66). Čak i takvi privredni zahvati, koji su zadirali u samu suštinu ekonomskog i političkog sistema SAD - pitanja svojine i preduzetništva, Vrhovni sud je, svojim tumačenjima Ustava, opravdavao i proglašavao ih je ustavnim.

Ustavom je riješen odnos između država i federacije, pa sve ono što je zabranjeno od strane federacije, regulirano je Ustavom 50 država članica. Sva ta pojedinačna ovlašćenja koja su donijeta Ustavom, a gdje je u jednoj državi obavezno, a u drugoj kažnjivo je donelo pometnju i proizvodilo neobične posljedice u administraciji. Što se tiče socijalne politike, ona nije opterećivala privatne poduzetnike pa ni državni budžet, jer su fondovi koji su postojali za te namjene bili strogo ograničeni za najugroženije stanovništvo. Oni su socijalno sigurni onoliko koliko su uložili da obezbijede socijalnu sigurnost, i na osnovu toga baziraju vlastito blagostanje.

AMERIČKO DRUŠTVO I NJEGOVO SPECIJALNO OBILJEŽJE

Kada se govori o dominantnim karakteristikama američkog razvitka, prije svega se navodi činjenica da je Amerika imala na raspolaganju slobodne zemlje, doseljenike koji su stalno pristizali, a u nešto manjoj mjeri i stalnu pojavu većeg ekonomskog viška kao i izolovanost Amerike od Evrope raznovrsnim sredstvima koja su se ticala ekonomske i političke prirode. Kako ističu autori knjige Osnovi suvremene politike, DŽ. Kol i M. Kol, "za posljednjih petnaest godina, sva su ova obilježja iščezla u manjoj ili većoj mjeri. Bespravni naseljenik ne vidi se više; sva je zemlja zauzeta, i danas za njega nema ni djelića zemlje na koji bi se mogao naseliti, pa čak ako bi, pod današnjim ekonomskim prilikama izgledi u tom pogledu bili mnogo povoljniji nego što su inače. Ekonomski krah je učinio kraj razvitku koji je neko vrijeme izgledao moguć, prodiranjem ovih američkih bespravnih naseljenika u oblasti zapadne Kanade" (Kol, Kol, 2010:105). U tadašnjoj Americi je postojao izvjestan klasni sistem koji je odvajao stanovništvo na bogate i siromašne, ali siromašniji sloj nije mogao da dođe do izražaja od bogatih. Ipak, što se tiče stacifiranja stanovništva, tu nema jasnih elemenata klasificiranja i to je odlika britanskog klasnog sistema. Što se tiče zemljoradnje, u Americi je ona širokih razmjera i rasprostranjena.

Ekonomski višak nije morao iščesnuti zauvijek, ali, izvjesno je da ga sa neko vrijeme neće biti, kao što to nedavne budžetske cifre pokazuju; povratio se ili ne, njegov trenutni nestanak znači veliki prodor u sistemu viška koji je bio stalna odlika američke vladavine bar od 1836, i čiji su incidenti, kao živa naplata velikog dijela ratnih zajmova i strahovito povećanje spiska za ratne penzije, samo manje manifestacije. Međutim, u ovom trenutku, ovaj višak je otišao gotovo u nepovrat. I to se zbilo zahvaljujući jednim dijelom snagama i događajima koji nemaju veze sa američkim kontinentom. Prema autorima DŽ. Kol i M. Kol (2010:106), "sa slobodnom zemljom iščezao je i doseljenik; danas bar, on se prima u manjem broju i to poslije jednog vrlo brižnjivog procesa kojim mu se dosta vezuju ruke. Ovo znači da je izgrađivanje američkog naroda danas potpuno završeno i da će problem amerikanizacije, izuzev u pogledu crnaca, sve manje i manje interesirati tamošnje društvo".

POLITIČKE I PRAVNE INSTITUCIJE NA TERITORIJI SAD

Što se tiče podjele vlasti u SAD, ona je Ustavom jasno definirana. Politički sistem SAD sadrži određenu podjelu između Kongresa kao predstavništva naroda, predsejdnika SAD kao izvršne vlasti i Vrhovnog suda u svojstvu glavnog tumača Ustava i kao predstavnika sudske vlasti. Cilj ovih podjela je da se one odnose prvenstveno na to da ni jedna vlast nema dominirajuću ulogu nad nekom drugom vlašću, a to se najprije odnosi upravo na to da Kongres nema dominirajući utjecaj nad narodom, ali i u obrnutom smjeru. Tvoreci Ustava SAD su se zalagali predstavnički princip, iz razloga da narod ne bi mogao direktno da vlada, već predstavnici naroda koji su izabrani. Ustavotvorci su bili u strahu od demokratije, ali i svemogućnosti svakog od modela vlasti unutar jedinstvenog političkog sistema. Zbog toga je uveden predstavnički sistem kao odbrana od demokratije i princip podjele vlasti kao odbrana

od tiranije (M. Petrović, 2009:70). Prema Ustavu SAD, sve one materije za reguliranje koje nijesu ustavom stavljene u nadležnost savezne države spadaju u nadležnost federalnih država. Te federalne države se, zapravo, i nazivaju državama.

KONGRES

Kongres predstavlja najveće zakonodavno tijelo na u SAD, koji je sastavljen je od Doma predstavnika čije članove građani SAD biraju. Drugi dom predstavlja Senat i njega čine predstavništva država SAD. S obzirom da u SAD federacija koju čine 50 saveznih država, svaka od njih bira dva svoja predstavnika ne uzimajući u obzir veličinu teritorije ili demografske karakteristike i tome slično. (Kuzmanović, 1991:40). Načela su bila istovjetna kod domova, ali, dodatna ovlaštenja je imao Senat koji je ratificirao sve međunarodne ugovore koje je predsjednik zaključivao i davao suglasnost kod imenovanja najviših službenika u državi, koji su predlagani od predsjednika.

Što se tiče članova Kongresa, oni su bili birani univerzalnim i direktnim (neposrednim) u većinskom jednokružnom izbornom sistemu. Trajanje mandata članova Predstavničkog doma je bio dvije godine, a njihov broj je mijenjao u ovisnosti od broja stanovnika po državi. Senatori su se na Kongresu birali na nešto duži period koji je iznosio šest godina i uvek je započinjao svakog trećeg januara i to po dvojica od svake države, a ukupan broj ne bi smio prelaziti 100 senatora, s tim što bi se trećina od toga broja birao na period od dva mandata. Što se tiče predstavničkog doma, on je imao zaduženja koja su pre odlučivanja u Senatu bila razmatrana prije Senata. Taj dom Kongresa ima sva prava da pokrene postupak protiv svih visokih funkcionera, pa čak i protiv samog predsjednika države, ukoliko za to postoje uvjeti.

Iz ustavne konvencije o Ugovoru o konfederaciji prema nacrtu novog Ustava SAD je predviđen bikameralni Kongres sa odgovarajućim nadležnostima ali i ograničenjima. Obrisi su predstavljeni u članu 1. Ustava u kojem se navodi minimalan broj godina za člana Kongresa, a zatim da se Kongres sastaje godišnje najmanje jednom, da se garantira naknada za rad, pravo Kongresa da nameće i da vrši ubiranje poreza, porez, vrši pozajmice novca, regulira trgovinska pitanja itd. (<http://www.prafak.ni.ac.rs/files/master-radovi/26.-ZMR-Marko-Stefanovic.pdf>).

Sva mjesta u ovom Domu predstavnika po osnovu stanovništva države koja je članica, bila raspodijeljena, ali je tu po jedno mjesto bilo zagarantirano svakoj članici. Građani su ti koji imaju mogućnosti izbora njihovih članova na neposrednim izborima. Kada se sagleda cjelokupan historijski period, ne postoji ograničen broj mandata koji oni mogu vršiti, i upravo se zbog toga u trenutnom sazivu Doma predstavnika nalazi broj od 435 članova.

Ovlaštenja Kongresa su bila takva da vrši zakonodavnu vlast i donosi akte konstitutivne snage, da kontrolira rad javnih službi pozivom šefova određenih službi ili njihovih predstavnika pred komitetima Kongresa ili, najefikasnije, usvajanjem budžetskih sredstava za funkcioniranje određenih službi i administracije u cjelini, izglasava državni budžet i kredite u provođenju državne politike i na taj način može da blokira ili utječe na odluke predsjednika i sprovođenje državne politike (V. Prvulović, 2005:71). Pored ovih, Kongres posjeduje i druge nadležnosti, naročito one

koje su obuhvaćene njegovim svakodnevnim mukotrpnim radom. U nadležnosti Kongresa je bilo i organiziranje budžeta, a to znači da Kongres daje sva odobrenja i ovlaštenja na svaki prijedlog budžeta od strane izvršne vlasti. Vlada koja napravi određen prijedlog, tačan iznos sredstava koji mogu biti utrošeni za sprovođenje vladinog programa u toj fiskalnoj godini odlučuje Kongres. Još jedno veoma važno ovlaštenje koje je imao Kongres ticalo se prava na pokretanje istraga. U ovom ovlaštenju su jasno definirana ona pitanja koja se tiču kršenja pravila ili zloupotrebe službenog položaja od strane javnih zvaničnika. "Posljednju grupu čine prirodne ili nerazdvojive nadležnosti Kongresa koje nijesu ni izričito predviđene Ustavom niti se mogu iz ustavnih principa tumačiti, već su to pretpostavljene nadležnosti koje ovo tijelo mora imati kako bi vlast i zakonodavna grana normalno funkcionirali" (Miljanović, 1991:89). Tvorci Ustava su smatrali da su nebitne da ih nije bilo potrebe naročito naglašavati. Američki Kongres je imao daleko većih zaduženja, za razliku od modernijih demokratija zato što američki Kongres posjeduje najvažniju ulogu u cijelom sistemu vlasti i posjeduje ovlaštenja za sprovođenje vlastitih agendi.

Sagledavajući prve periode postojanja države, vrlo rijetko je uloga Kongresa bila osporavana. Svoju moć nije oklijevao da iskoristi Vrhovni sud bez obzira što je posjedovao ovlaštenja da izvrši sudsku reviziju i proglasi neki zakon neustavnim. Također, uloga predsjednika je na samom početku bila umnogome manja nego kasnije što će biti slučaj, pogotovu u poređenju sa zakonodavnim dijelom vlasti. Prema samoj prirodi, uloge predsjednika i ovlaštenja koje donosi ustav i koja su mu izričito ustavom povjerena i omogućena, upravo su u doba rata najbitnija prema svojstvu njegove same funkcije, dok je uloga Kongresa prema tim okolnostima i tom slučaju, zaporavo, najslabija. Kada je riječ o rukovodstvu Kongresa, to je prepušteno partijskim funkcionerima, odnosno liderima koji se biraju od strane partija na odgovarajućim konferencijama za oba doma. Prema Kuzmanoviću (1991:45), "u Domu predstavnika razlikuju se Konferencija Demokratskih i Republikanskih predstavnika, koji na svojim sastancima ne biraju samo lidere u Donjem domu, već vrše rasprave o bitnim pitanjima, strategijskim pitanjima, ali i o kreiranju politike u budućnosti. Na osnovu rezultata izbora, samim tim i prema broju predstavnika koje imaju, prvi postaju predstavnička većina, dok drugi postaju predstavnička manjina". I pored svog utjecaja i moći koje posjeduju ove konferencije, najvažnija funkcija bira se od strane cijelog Doma a to je funkcija predsjedavajućeg Doma u kojem sjede predstavnici. Ova funkcija je izričito predviđena ustavom i ona samim tim posjeduje važna ovlaštenja. Predsjedavajući je tu iznad svega u funkciji šefa administracije Doma, zatim on vrši predsjedavanje i izvršava rukovođenje sjednicama Doma, predstavlja svog partijskog lidera i političku partiju koju zastupa kao i kongresni distrikt iz kojeg dolazi (<http://www.prafak.ni.ac.rs/files/master-radovi/26.-ZMR-Marko-Stefanovic.pdf>).

Predsjedavajući obavlja ovu funkciju sve dok njegova partija posjeduje većinu, dok ne bude nadglasan ili dok se povuče sa dužnosti. Predsjedavajući predstavlja šefa administracije Doma, zatim vrši predsjedavanje i rukovođenje sjednicama, predstavlja partijskog lidera političke partije koju zastupa kao i kongresni distrikt iz kojeg dolazi. Predsjedavajući rukovodi radom Doma, sprovodi odgovarajuće zakonodavne procedure, imenuje članove pojedinih komiteta, pa rema tome im određuje zadatke i

dužnosti. Formira ili raspušta komitete s obzirom na njihovu svrhu, određuje privremenog predsjedavajućeg, odnosno predsjedavajućeg pro tempore koji će ga mijenjati u odsustvu" (<http://www.prafak.ni.ac.rs/files/master-radovi/26.-ZMR-Marko-Stefanovic.pdf>). U slučaju kada se održavaju zajedničke sjednice Doma predstavnika i Senata, on vrši rukovođenje njima, s obzirom da se one najčešće mogu održavati upravo u Donjem domu Kongresa.

PRAVOSUDNI SISTEM

Sjedinjenje Američke Države imaju specifičan i poseban pravosudni sistem koji se odlikuje dualizmom državnih i federalnih sudova. U SAD-u imamo i okružne sudove kao sudove koji sude u prvom stepenu, a pored njih i apelacione sudove koji sude u drugom stepenu, i Vrhovni sud kao najvišu sudsku instancu. Također, na saveznom nivou imamo i specijalizirane sudove sa posebnim nadležnostima, među kojima su carinski sud, apelacioni vojni sud, poreski sud, i drugi sudovi. (D. Vranjanac, 2008:19).

Vrhovni sud SAD je jedini sud koji je ustanovljen neposredno Ustavom, a čini ga devet sudija koje imenuje predsjednik SAD na osnovu zajedničke suglasnosti Senata. U pravosudnom sistemu razlikuju se dvije kategorije sudija, a to su sudije državnih sudova i sudije na nivoima federalnih sudova. Tu se uključuje i Vrhovni sud. Sudije državnih sudova predstavljaju i sudije apelacionih sudova, zatim vrhovnog suda svake države koja je članica, bilo da su oni opće, ili posebne nadležnosti.

Osnovne karakteristike Vrhovnog suda su:

1. On predstavlja najvišu sudsku instancu i ima sva ovlaštenja redovnog suda, a među njima najvažnija je apelaciona jurisdikcija na odluke svih sudova, ali, također, ima i prvostepenu nadležnost u nekim slučajevima.
2. Njemu pripada pravo nadzora i nad federalnim i državnim sudovima.
3. Posjeduje najvažniju funkciju da tumači Ustav i ocjenjuje ustavnost zakona (ove funkcije je dobio praktičnim vršenjem).
4. Ima i indirektan utjecaj na Kongres (može da proglašuje neki zakon neustavnim).

Sudije i predsjednika uz suglasnost Senata imenuje predsjednik Federacije. Od formiranja do danas imenovano je preko sto sudija i šesnaest predsjednika, to je značajan broj kada se uzme u obzir da im je funkcija doživotna i da su se neke sudije i predsjednici nalazili preko 30 godina na toj funkciji. Prilikom predlaganja kandidata, predsjednik vodi računa da je kandidat državljanin SAD, da je istaknuti pravnik, da bude profesor prava ili pravnik sa državnim sudskim stažom, također, pripadnost političkoj partiji, zatim vjerski, rasni, polni, geografski, moralni i mnogi drugi kriteriji (Miljanović, 1991:173-175).

Kontrola ustavnosti i zakonitosti vrši se povodom rješavanja konkretnog sudskog spora. Vrhovni sud se ne mora držati pravila da poštuje tu odluku, sud dinamizira pravni sistem, tako da je Ustav živ, mijenja se u primjeni, a stvarno se ne mijenja. Sud stalno štiti Ustav i usmjerava zakonodavnu politiku i zakonodavi rad. Od formiranja Vrhovnog suda proglašeno je preko 1400 neustavnih zakona od čega preko 150 federalnih i preko 1300 državnih. Na osnovu Ustava SAD, predsjednik posjeduje

ovlašćenje da imenuje članove Vrhovnog suda. On ovo čini nakon suglasnosti koju je pribavio od strane Senata. Za sprovođenje imenovanja potrebne su suglasnost i volja, kako Predsjednika, tako i Senata, ali razlika se postavlja u samoj vrsti suglasnosti. Zpravo, predsjednik je organ koji ima definirano ovlašćenje da imenuje, dok Senat može da odlučuje negativno ili pozitivno o predloženom kandidatu, ali nema prava da imenuje (Kuzmanović, 2000:45). Izvršna vlast ovim načinom vrši kontrolu nad personalnim sastavom suda u znatno većoj mjeri od Gornjeg kongresnog doma. Vrhovni sud, sa druge strane ima, također, ovlašćenje da stavi van snage svaki zakon za koji smatra da je u suprotnosti, njemu pripada i utjecaj odnosno kontrola američke politike. Upravo zbog tih činjenica, svi američki predsjednici su zainteresirani za imenovanje onih sudija odnosno obezbjeđivanje one većine u Sudu koja će im omogućiti sprovođenje njihovih ideoloških i drugih političkih strategija.

U nadležnosti Vrhovnog suda, kao najviše sudske instance, spada i kontrola ustavnosti zakona. Ustav SAD, jasno ne predviđa mogućnost sudske revizije zakona, ali ovo ovlašćenje, tumačenjem Ustava, izveo je Vrhovni sud SAD. Vrhovni sud posjeduje izvornu nadležnost u onim slučajevima koji se tiču ambasadora i u sporovima kada je jednu od strana predstavlja država. U određenim slučajevima ima apelacionu nadležnost u odnosu na savezne okružne sudove i u odnosu na sve sudove država članica u slučajevima u kojima se radi o pravima predviđenim saveznim propisima.

Ukoliko bi Kongres donio neki zakon koji bi bio protivustavan, Vrhovni sud ima mogućnosti i posjeduje nadležnosti da konstatira da je takva zakonska odredba protivustavna, pa i da ga kao takavog stavi van važenja. Međutim, ovo ne znači da jednom takvom zakonu automatski prestaje važnost u sistemu pravnog poretka, jer on mora da se ukine nekim novim zakonom.

Važnu ulogu za kontrolu obavljanja izvršne vlasti posjeduju sudovi samim tim što obavljaju nadzor nad zakonitošću rada i donošenju različitih akata uprave obavljajući ispitivanje npr. zakonitosti lišenja slobode, zatim dodjeljuju naknade štete za nezakonito lišenje slobode, I drugo. Raspodjela nadležnosti između saveznih i državnih sudova je dio opće raspodjele nadležnosti između država koje su članice i federacije. Jedinstvena nadležnost saveznih sudova sadržana je u materiji saveznog krivičnog zakonodavstva, zatim u pomorskim sporovima, te u stečajnom postupku i sporovima koji obuhvaćaju oblasti autorskog i patentnog prava. U većini drugih slučajeva, postoji i konkurentna nadležnost između sudova država koje su članice i federalnih sudova. (Vranjanac, 2008:21).

U nekim državama postoje i posredujući apelacioni sudovi koji se nalaze između oblasnih i vrhovnog suda države članice koje imaju u osnovi slične sudske sisteme, podrazumijeva se u skladu sa svojim ustavima i zakonima. Sama organizacija sudstva skoro svake države ovisi od historijskih faktora: novije države su često preuzimale modele starijih država; uobičajeno su isti sudovi nadležni i u građanskim i u krivičnim stvarima; dalje svaka država obično ima svoj Vrhovni sud. Razlika postoji prema tome što u nekim državama članicama moguće je da suđenje bude i dvostepeno, a ne trostepeno, sve u ovisnosti od države o kojoj je riječ. Pored svih tih sudova koji su redovni u državama članicama, imamo i različite specijalizirane sudove. Način na koji se biraju sudije u državama koje su članice različito je određen,

a interesantno je i to da se u zavidnom broju u državama, sudije biraju čak i od strane građana koji ih biraju na neposrednim izborima.

IZVRŠNA VLAST

U suvremenim demokratijama su uvek prisutni pravni akti, a u ovisnosti od svakog posebnog ličnog poretka, negdje više dolaze do izražaja, a negdje malo manje. "Kao najpoznatiji i osnovni podzakonski opći akt, uredba se može shvaćati kao genusni pojam za sve podzakonske opće akte izvršne vlasti" (Jovičić, 1977:82).

U suvremenim demokratijama su uvek prisutni pravni akti, a u ovisnosti od svakog posebnog ličnog poretka, negdje više dolaze do izražaja, a negdje malo manje. "Kao najpoznatiji i osnovni podzakonski opći akt, uredba se može shvaćati kao genusni pojam za sve podzakonske opće akte izvršne vlasti" (Jovičić, 1977:82). Što se same uredbe tiče, nju donose najviši organi vlasti koji čine vlada u parlamentarnom, a šef izvršne vlasti (predsjednik) u predsjedničkom sistemu organiziranja vlasti. Kada je riječ o podzakonskom općem aktu i uredbama u sistemu pravnih akata, u vladavini državnih organa je njen donosilac, a podređenost uredbe zakonu, dakle, proizilazi iz podređenosti njenog donosioca parlamentu. Sprovođenje odredaba zakona, odnosno njeno izvršavanje je osnovni smisao donošenja uredbe kao općeg akta izvršne vlasti. Pod određenim uvjetima se mogu regulirati pojedinačni odnosi u društvu, i to se regulira uredbama. Kada se donose pojedinačne spontane uredbe, organ izvršne vlasti je obavezan da postupa na onaj način koji nije suprotan zakonu, odnosno koji je vezan pozitivnim zakonodavstvom.

Ovisno od kojih kriterija se prilikom klasificiranja polazi, uredbe je moguće razvrstati u više podvrsta. Tako autor M. Jovičić uredbe dijeli na: uredbe koje služe za izvršenje zakona i koje su donijete prema osnovu jasnog zakonskog ovlašćenja (a njih predstavljaju izvršne uredbe, tipične uredbe secundum legem), zatim uredbe za izvršenje zakona koje su donijete na osnovu generalnog ustavnog ovlašćenja (tzv. spontane uredbe), uredbe koje imaju zakonsku snagu i uredbe nužde. (Jovičić, 1977:114). U SAD osim Ustavom poverenih ovlašćenja šefa države, šefa administracije i vrhovnog komandanta oružanih snaga – predsjednik je dužan i da se stara o tačnom izvršavanju zakona. Povjerenu dužnost, odnosno ovlašćenje, predsjednik vrši donošenjem izvršnih uredaba (executive orders) i drugih podzakonskih akata, pravila i propisa (rules and regulations).

Sa ciljem ograničenja mogućnosti arbitrnog postupanja predsjednika i administracije, kontrolu nad njihovim aktima delomično vrši Kongres, a pretežno Vrhovni sud ocjenom zakonitosti i ustavnosti. Važnu ulogu za kontrolu obavljanja izvršne vlasti imaju redovni sudovi. Redovni sudovi vrše nadzor nad zakonitošću različitih akata uprave i ispituju zakonitost lišenja slobode, bave se dodjeljivanjem naknade štete za nezakonita lišenja slobode, za zapljenu ili oštećenja imovine od strane organa izvršne vlasti, i drugo. (Vranjanac, 2012:20).

PREDSJEDNIK I NJEGOVA ULOGA U VOĐENJU DRŽAVE

U SAD se predsjednik bira na svake četiri godine i on, kao glavni organ izvršne vlasti ima funkciju obavljanja i izvršavanja zakona. Da bi neko mogao postati predsjednik SAD, ili uopće kandidirati za tu funkciju, on mora ispunjavati određene uvjete, a oni se odnose na to da mora da ima više od 35 godina života, ali i minimum 14 godina statusa stalnog rezidenta države. Također, mandate predsjednika traje četiri godine i on može biti samo jednom izabran, a mandate samo jednom mu može biti obnovljen. Također, predsjednik SAD može da bude opozvan u slučaju kada bi ga Predstavnički dom optužio da krši zakon i da mu Senat to potvrdi dvotrećinskom većinom.

Predsjednik SAD posjeduje neka zakonodavna rješenja, a ona se mogu ticati prava veta, zapravo suspenzivnog veta na neki zakon koji je izglasan, a da bi takav zakon bio donijet, obavezno je da ponovo bude izglasan u Kongresu i Senatu dvotrećinskom većinom kako bi veto predsjednika bio uklonjen, a zakon mogao stupiti na snagu. Predsjednik SAD ima mogućnost i da predlaže pojedinačne akte, on zapravo ima pravo da izvrši zakonodavnu inicijativu pred Kongresom, od kojih najznačajnije predstavljaju uredbe. On je, također, i vrhovni komandant oružanih snaga SAD, rukovodioc je spoljne politike SAD i vrši njeno predstavljanje u inozemstvu. U druga ovlašćenja koje posjeduje predsjednik SAD, ubrajaju se i pravo na imenovanje predsjednika i članova Vrhovnog suda, zatim imenovanje rukovodioca službi najvažnijih agencija poput FBI, DIA, CIA i druge. On vrši imenovanja ambasadora, konzula i ostalih važnijih diplomatskih predstavnika države. Predsjednik SAD se najčešće poredi sa centralnom figurom političkog sistema SAD, gdje predstavlja prersonificiranost svih nacionalnih interesa i ponosa nacije koju predstavlja (Jovičić, 194:394).

Ustavni sistem SAD, koji je utemeljen na idejama Loka i Monteskejevom mislima o podjeli vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku, obavljaju organi koji su posebnog karaktera i koji u isto vrijeme čine posebne, samostalne i međusobno neovisne grane sistema vlasti kakav je primjenjiv u SAD. Prema tome, funkciju zakonodavne vlasti obavlja isključivo zakonodavna vlast koju vidimo u radu Kongresa, funkciju izvršne vlasti obavlja predsjednik SAD koji predstavlja jasnog i isključivog nosioca izvršne vlasti, a funkciju sudske vlasti obavlja Vrhovni sud i ostali redovni sudovi. Prema načelu podjele vlasti, zakonodavnu vlast u SAD obavlja Kongres kojem su predviđenma Ustavom i povjerena potpuna zakonodavna ovlašćenja, a izvršna vlast se povjerava predsjedniku SAD, kako je već navedeno. Predsjednik tako predstavlja jedinog predstavnika izvršne vlasti država članica (Lovo, 1999:206).

Senat ima pravo da proglasi ništavim neke odluke predsjednika; ali ne može ga prisiliti na dejstvo, niti da sa njim podijeli izvršnu vlast. Pored ovog načelnog određenja, druga konkretna ovlašćenja i dužnosti povjerena ustavnim odredbama predsjedniku mogla bi biti svedena na: ovlašćenja vrhovnog komandanta oružanih snaga, zaključenje međunarodnih ugovora, imenovanja federalnih funkcionera i staranje o preciznom izvršavanju zakona. Kao jedini nosilac izvršne vlasti, predsjednik je odgovoran da se svi poslovi i zadaci striktno obavljaju u skladu sa

Ustavom i zakonom. Tvorcima ustava pažnju su stavili na volju predsjednika i istakli da on sam obavlja povjerene poslove bez obzira na to što nabrojanje pojedinih ovlašćenja je ograničavajuće prirode i što se neka od tih ovlašćenja predsjednika se ostvaruju samo uz pomoć Senata.

Prilikom primjene ustavnih ovlašćenja, predsjedniku pomoć može da pruži i njegova administracija koju čini i mnoštvo različitih tijela, među kojima su najznačajniji Kabinet koji predstavlja tijelo savjetodavnog karaktera i Izvršna kancelarija koja predsjedniku pomaže u obavljanju zadataka i poslova. Pored ovih, postoji i niz drugih tijela i organa koji su u značajnoj mjeri specijalizirani da obavljaju zadatke i poslove u oblastima koje su određene, a to su agencije. Donošenje općih pravnih akata, sem u pogledu reguliranja pojedinih oblasti koje reguliraju društveni život, značajno je i zbog samog utvrđivanja i vođenja državne politike. U tom kontekstu, vršenje uredbodavne vlasti predstavlja važno sredstvo u rukama predsjednika koji predstavlja isključivog nosioca izvršne vlasti. Prema praksi koja je do sada vladala, predsjednik je izvršna ovlašćenja obavljao na osnovu Ustava i na osnovu zakona kojima su mu delegirana regulativna ovlašćenja od Kongresa (Davinić, 2004:119-121). Starajući se za tačno izvršavanje zakona, predsjednik na osnovu Ustava donosi neposredno i mnogobrojne podzakonske akte među kojima su najznačajnije izvršne uredbe.

Postoje i neki drugi opći akti koje donosi predsjednik i razna administrativna tijela koja su ovdje pomenuta, ali i akti neovisnih agencija koji trebaju da budu u skladu sa zakonom zbog čijeg izvršenja se donose, a poznati su kao -pravila i propisi. Ti propisi federalnih agencija se dijele na one pravno-obavezujuće, koje čine legislativni propisi i proceduralni propisi, i pravno- neobavezujuće propise, kojima interpretativni propisi pripadaju i na koncu, opće odredbe o politici. Instructions and circulars predstavlja akt koji je institucionalnog karaktera i koji se pretežno donosi u okvirima vršenja ovlašćenja koje posjeduje vrhovni komandant oružanih snaga (predsjednik SAD) ili kada svoja ovlašćenja nad izvršavanjem zakona vrši izvan teritorije države. Pošto ustavne uredbe ne prepoznaju uredbu u svojstvu pravnog akta predsjednika, pitanje za ustavni osnov prema vršenju uredbodavne vlasti, odveć je bilo pod lupom pravničkih istraživanja, naročito kada se ima u pogledu činjenica da je predsjednik izvršne uredbe donosio zapravo od početka primjene samog Ustava.

Predsjednik je svoja izvršna ovlašćenja, osim ona neposredno i na osnovu Ustava, obavljao i po osnovu zakona kojima su mu bila delegirana regulativna ovlašćenja koja mu dodjeljuje Kongres. Mešutim, vršenje svih tih zakonodavnih ovlašćenja koja su povjerena Ustavom, kako je odmicalo vrijeme, za Kongres je postalo opterećenje, kako iz razloga sve većeg broja složenih i specijalnih pitanja koja nastaju kao posljedica intenziviranja ekonomskog rasta, pa samim tim i zbog odredbe o prećutnim ovlašćenjima sadržane u Ustavu (Radović, 1989:23-28). Pored toga, tu su i specijalni zakoni koji sadrže primarne i načelne odredbe, a Kongres je na predsjednika i ostala tijela koja predstavljaju izvršnu vlast (šefovi resora, agencije, komisije i ostala tijela) prenosio ovlašćenja da vršenjem razrađivanja odredaba zakona svojim propisima reguliraju i određena pitanja koja su im povjerena.

Izvršne uredbe se donose neposredno na osnovu Ustava, ili na osnovu zakona, odnosno delegiranih regulativnih ovlašćenja koja dolaze od strane Kongresa i one se

zovu executive orders. "Executive orders su najčešće donošene u kriznim situacijama u okviru vršenja ustavnih ovlaštenja predsjednika kao vrhovnog komandanta. Preduzimanjem vanrednih mjera pomoću executive orders-a, predsjednik je najčešće uzurpirao prava Kongresa šireći faktički Ustavom povjerana ovlaštenja" (Jovičić, 1977:97). U toku I. i II. svjetskog rata, ali uz odobrenje Kongresa, predsjednička ovlaštenja dodatno su proširena od strane Vilsona i Ruzvelta donošenjem executive orders-a i u drugim oblastima života (kontrola nad radom industrije, ekonomija, cijene, transport, cenzuriranja, osnivanje agencija, internacija američkih građana japanskog porijekla, i dr. tome slično).

Za ove uredbe se vezuju i izvršni sporazumi – executive agreements – kao posebno značajni instrumenti vlasti u rukama predsjednika. Ovi izvršni sporazumi predstavljaju vrste ugovora koji su nastali putem običaja koje predsjednik zaključuje sa drugim državama bez suglasnosti Senata. Prvi ugovor je zaključen 1803 godine kojim se poslužio Džeferson prilikom zadobijanja Luizijane. Broj izvršnih sporazuma koje je predsjednik zaključivao s vremenom se sve više uvećavao, a tome je doprinijelo mišljenje da je predsjednik kao nosilac izvršne vlasti, komandant oružanih snaga i vođa diplomatije, po samom Ustavu ovlašten da zaključuje izvršne sporazume. Predsjednik može da zaključuje izvršne sporazume po osnovu ovlaštenja koja su prenijeta od strane Kongresa ili po osnovu odobrenja Kongresa koje je izglasano prostom većinom u objema domovima. Takvi sporazumi su bili izvršni sporazumi iz 1845. God. i 1898. god., prema kojima su sa SAD prisajedinjene države Havaji i Teksas. Pošto se Senat nije suglasio sa zaključivanjem međunarodnih ugovora ovog pita, izvršni sporazumi su u ovdje navedenim slučajevima zaključeni po osnovu odobrenja koje je došlo od strane Kongresa (Jovičić, 1977:100).

Izvršne uredbe koje predsjednik i federalne agencije donose na osnovu regulativnih ovlaštenja delegiranih od strane Kongresa predstavljaju, ako ne najbrojnije, gotovo sigurno najznačajnije opće akte izvršne vlasti. Kako ih Ustav ne poznaje, jer se donose na osnovu posebnih zakona, o njihovoj prirodi i domašaju može se suditi na osnovu analiziranja uobičajene prakse Vrhovnog suda i Kongresa. Postoje dva specifična ovlaštenja i to: the process of filling up details, fact finding power and delegation with standards, a oni najčešće nose naziv executive orders, decrets, proclamations.

Prvi oblik specifičnog ovlaštenja je the process of filling up details. "Riječ je o načinu prenošenja regulativnih ovlaštenja tako što Kongres zakonom utvrdi opće pravilo ponašanja i istovremeno odredi zadatak predsjedniku ili drugom telu administracije da propisivanjem konkretnijih pravila detaljno odredi način na koji će biti sprovedene odredbe zakona" (Špadijer, 1980:158-161). Ovaj model delegiranja regulativnih ovlaštenja u pravnoj teoriji poznat je pod nazivom sekundarno zakonodavstvo, dok ga američka doktrina označava kao podređeno ili, drugim riječima - dopunsko zakonodavstvo.

Drugi oblik specifičnog ovlaštenja je fact finding power and delegation with standards. Ovim izrazom označava se situacija kada Kongres zakonom prenese na izvršnu vlast ovlaštenje da utvrđuje postojanje određenih činjenica ili uvjeta od čijeg postojanja ili nepostojanja ovisi primjena odredaba zakona kojim je ovlaštenje prenijeto. Iako se ne radi o stvaranju pravnih normi, na ovaj način predsjedniku se

dodjeljuju veoma široka ovlašćenja (Špadijer, 1980:158-161). Ovakvi zakoni koji su doneseni predstavljaju i značajno sredstvo kontrole nad izvršnom vlašću, jer se utvrđivanjem općih principa određuje šta je javni interes, a izvršnoj vlasti zadatak da povremeno utvrđuje činjenice ili uvjete od kojih ovisi primjena samog zakona.

Svaku od izvršnih uredbi koje donosi predsjednik SAD, kao druge opće pravne akte izvršne vlasti, podliježu kontroli zakonodavne i sudske vlasti. Prvu kontrolu vrši Kongres, dok drugu vrše sudovi, među kojima je najznačajniji Vrhovni sud. Kongres ima više mogućnosti da vrši utjecaja na samu izvršnu vlast i da vrši kontroliranje pravnih akata koje izvršna vlast donosi. Vrlo jasnim definiranjem standarda, granica ovlašćenja koja su diskrecionog karaktera i roka važenja ovlašćenja koja su delegirana, Kongres postavlja granice postupanja predsjednika. Samim donošenjem zakona prema istoj materiji, Kongres putem zakonodavnih ovlašćenja može neposredno, u potpunosti, ili djelomično ukinuti važenje neke uredbe (Špadijer, 1980:177). Po uvjetu Ustava, Senatu prupadaju značajna nadzorna ovlašćenja nad aktima izvršne vlasti, čija suglasnost je potrebna predsjedniku prilikom imenovanja (nominaciji) federalnih funkcionera i ratifikiranja međunarodnih ugovora.

Sudsku kontrolu ustavnosti i zakonitosti u SAD obavljaju redovni sudovi (federalni i sudovi država) i Vrhovni sud. "Vrhovni sud je jedini federalni sud u SAD koji je formiran na osnovu Ustava u čijim odredbama mu je određena prvostepena i apelaciona nadležnost u krivičnoj i građanskoj materiji" (Špadijer, 1980:180). Da bi se zakonima sprovodile odredbe Ustava, zakoni moraju biti u skladu sa Ustavom, a nadležnost ocjene ustavnosti pripada Vrhovnom sudu i drugim sudovima. Na dva načina kontrolu mogu izvršiti Vrhovni sudovi. Prvi način je da to bude posredstvom žalbe ili poziva, u slučaju kada sud u državi koja je članica, suprotno osporavanju, izvrši proglašenje da je određeni zakon države članice usklađen s Ustavom, ili kada ospori validnost federalnog zakona ili nekog međunarodnog ugovora. Drugi način da se to desi je putem naredbe kojom će Vrhovni sud da od nižeg federalnog suda ili suda države koja je članica zahtijevati da ovjeri i dostavi sva dokumenta određenog spora da se rješavaju (Lovo, 1999:189-190).

Na zahtjev stranke u sporu ili samoinicijativno, pred federalnim apelacionim sudom naredbu može da izda Vrhovni sud. Naredba se može izdati radi kontrole presude najvišeg suda u državi koja je članica i kojom je utvrđeno da zakon države članice nije usklađen s Ustavom SAD ili federalnim zakonom, ili kada se zahtijeva da se ostvari neko pravo koje je zagarantirano Ustavom SAD, ili nekim federalnim zakonom. Kontrola ustavnosti koju izvršava Vrhovni sud, u prvom planu podrazumijevala je samo ocjenu ustavnosti zakona, posebno u pogledu pravilnog delegiranja regulativnih ovlašćenja. Sa daljim postepenim jačanjem izvršne vlasti, nadležnost Vrhovnog suda se proširuje i na ocjenu zakonitosti i ustavnosti izvršnih uredbi i drugih propisa, bez obzira da li su oni donijeti na osnovu Ustava ili zakona (Špadijer, 1980:182).

Pod državnim mehanizmom stoji i mehanizam lokalne uprave, o kome se ovdje ne može puno više i drugačije reći osim da se ova uprava bira i da, uopće govoreći, nju uživaju i gradovi i seoske upravne zajednice. Postoje tri glavna tipa gradske uprave, tj. vlast predsjednika i općinskog odbora, vlast izabranog odbora povjerenika i, najzad, vlast upravnika grada, koga uopće bira jedno manje izborno tijelo.

Grofovijama upravljaju grofovijски odbori, a u starim državama postoje uopće gradski zborovi (township meetings) ili vijeća za manje varoške sredine; ali ovaj sistem nije još uvijek rasprostranjen u južnijim i zapadnim državama.

POTPREDSJEDNIK I NJEGOVA OVLAŠĆENJA

Potpredsjednikova funkcija je jedna jod najmanje upoznatih i istraženih, a često je i ignorirana od strane javnosti. Ovu funkciju su kroz historiju obavljale mnoge značajne ličnosti, a četrnaest potpredsjednika je kasnije obavljalo i predsjedničku funkciju (posljednji primjer predsjednika Džozefa Bajdena koji je u dva mandata obavljao funkciju potpredsjednika SAD (2009-2017), a zatim je 2020. godine izabran i za predsjednika SAD). Karakteristično za potpredsjednike je i to da su u pitanju ličnosti sa visokim ambicijama u politici i generalno ličnosti sa velikim iskustvom u javnoj službi od samog predsjednika države. Za neke je to bio samo naredni korak do funkcije predsjednika, dok su neki drugi ovu funkciju obavljali sa aspekta svog iskustva, u svojstvu savjetnika ili analitičara, ali i iskoristili da ta funkcija predstavlja miran način za kraj političke karijere (Hamilton, Medison, Džej, 1981:141).

Većina bivših potpredsjednika su u svojoj karijeri obavljali visoke državničke funkcije, bilo da su to administrativni položaji, bilo da su bili članovi Kongresa, ili su, pak obavljali funkcije guvernera u nekoj od država članica, i tome slično

Ovu funkciju su obavljali ljudi sa velikim životnim i profesionalnim iskustvom, najčešćem u svojim pedesetim i šezdesetim godinama, posljednja dva primjera izabranih predsjednika, pokazuju da se starosna granica pomjera (Tramp, Bajden). "Sama funkcija potpredsjednika nije postojala u periodu Konferderacije. Ovo mjesto bilo je prepuštano kandidatu sljedećem po broju glasova u trci za predsjednika. Kako je zvanično potpredsjednik predsjedavajući Senata, i ako praktično nije njegov član, zakonom je određeno da funkciju predsjednika po liniji za nasljeđivanje vrši upravo predsejdnik Senata pro tempore a nakon njega predsjedavajući Donjeg doma Kongresa" (Hamilton, Medison, Džej, 1981:143). Položaj potpredsjednika dodatno je reguliran 1967. godine kada je donijet Amandman XXV kojim se između ostalog određuje i način, redosljed nasljeđivanja funkcija, a kao najvažnija izmjena je dato ovlašćenje predsjedniku da uz suglasnost Kongresa predloži novog potpredsjednika u slučaju upražnjavanja njegovog mjesta.

Funkcija potpredsjednika izričito je predviđena i uređena istim članovima Ustava kao i funkcija samog predsjednika države. "Tako se potpredsjednik bira u četvorogodišnjem mandatu od strane elektora na izborima, predložen na glasačkom listiću kao pratioc glavnog kandidata. Najvažnija uloga potpredsjednika SAD je da je on prva osoba koja stupa na dužnost predsjednika u slučaju smrti, ostavke, opoziva i drugih razloga, zbog kojih predsjednik više ne može obavljati tu funkciju" (Hamilton, Medison, Džej, 1981:145). Po Ustavu SAD, potpredsjednik je predsjedavajući Gornjeg doma Kongresa i ovo predstavlja više ceremonijalnu funkciju, ali on u tom svojstvu ima pravo glasa u Senatu. Ovo ovlašćenje je bilo znatno značajnije ranije, prije postojanja pravila super većine i u slučaju kada je glas potpredsjednika bio presudan u presuđivanju u izjednačenom glasanju. Potpredsjednik, također, pored

toga ima i pravo zakonodavne inicijativnosti. Potpredsjednik je savjetnik predsjednika po brojnim pitanjima, a u slučaju odsustva, može ga zamijeniti i predstavljati na sastancima sa liderima drugih zemalja, međunarodnih organizacija, i sl. i tome slično, čime opravdava svoju povjerenu ulogu i funkciju.

POLITIČKO-PRAVNA ADMINISTRATIVNA KULTURA SAD

Političko-pravna i administrativna kultura SAD je utemeljena u američkoj tradiciji. Ona ima veze sa tradicionalnim poimanjem političkog sistema i upravljanja državom. Politički subjekti uspostavljeni na objektivnim relacijama društva i funkcionalnosti institucija, daju nam uvid u rješenja i predtavi o širem konceptu i načinu uspostavljanja sveukupnog poretka koji je prisutan u SAD. Prema tome, ovom poglavlju se prilazi na način koji treba objasniti kontekst koegzistencije cjelokupnog sistema vlasti i državne uprave kakav se treba shvatiti da bi cjelokupna slika bila jasna i dobro predstavljena.

POLITIČKA KULTURA

Politika je svugdje prisutna u svijetu, pa se na osnovu nje može izvesti mnoštvo definicija koje mogu biti prihvatljive. "Politička kultura predstavlja specifičnu distribuciju političkih stavova, vrijednosti, osjećanja, informacija i vještina, ona utječe na ponašanje građana i njenih lidera kroz politički sistem" (Vasić, 2015:189). Ova najprihvaćenija definicija političke kulture obuhvaća tri dimenzije političke orijentacije i to kognitivnu, koja se odnosi na znanje i informiranost o državi i politici, afektivnu, koja se tiče na osjećanja koja se gaje prema političkim objektima i evaluativnu koja obujedinjuje prethodne dvije i odnosi se na sud koji se daje o političkim objektima kao rezultatu kognitivnih i afektivnih elemenata.

Iako se za političku kulturu često ističe da je iracionalno u političkom životu, te da je nije moguće do kraja shvaćati i definirati, sve više se podvlači objektivni značaj političke kulture u životu svakog naroda. Ako se govori o političkoj kulturi kao o psihološkom fenomenu, treba imati u vidu da se radi o konkretnim sadržajima društvene svijesti i obrascima ponašanja, koji se materijaliziraju kao svijest i ponašanje konkretnog pojedinca s obzirom na njegovu životnu situaciju, položaj grupe odnosno grupa u strukturi društva, kao i s obzirom na dominantne sadržaje svijesti i obrasce ponašanja na nivou globalnog društva (Šiber, 1992:93).

Politička kultura može da djeluje kao neka vrsta unutarnjeg političkog automatizma ili političke nagonske energije, koja nije do kraja svodljiva na racionalne i predvidive elemente političkog upravljanja. "Politička kultura podrazumijeva: (a) stavove, orijentacije i ponašanja; (b) pojedinaca, grupa i zajednica; (c) usmjerenih prema institucijama, subjektima i procesima; (d) oblikovanih procesima socijalizacije i indoktrinacije; (e) pod utjecajem objektivnih historijskih, sistematskih i situacionih okolosti (f) a čije je osnovna funkcija stabilnost, istrajnost političkog sistema ili njegova promjena" (Kovačević, Čorbić, 2014:83).

Politička kultura u SAD ima dve glavne karakterizacije: vjernost i participativnost. Vjernost ukazuje na emocionaliziranu dimenziju sveukupne političke kulture i odnosi se, prije svega, na indentificiranje sa centralnim institucijama i simbolima države, ali i samu evaluaciju rada tih insitucija. Participativnost se odnosi na participativnu političku kulturu ili sami aktivizam u cjelokupnom društvenom životu države.

Sloboda i ravnopravnost predstavljaju jednu od osnovnih vrijednosti i ideja oko kojih je američki narod stekao konsenzus, a koji prožima cijeli ustavni i pravni sistem SAD. Sloboda predstavlja ono što predstavlja želju, a možda je i najbolje opisana us vojstvu četiri slobode u govoru američkog predsjednika Frenklina D. Ruzvelta koje on određuje kao četiri primarne slobode koje svaki čovjek na svijetu mora da uživa da bi ispunio osnov slobode. U to spadaju: sloboda govora, sloboda vjeroispovijesti, sloboda od nemaštine (pravo na adekvatan životni standard) i sloboda od straha. Ravnopravnost prema tome, znači da su svi ljudi ravnopravni (Kovačević, Čorbić, 2014:85).

Pravni i politički sistem SAD je prošao jako dug put, od reformi cjelokupnog pravnog sistema u kojem svi moraju da imaju jednaka prava pred zakonom kao i istaknuto pravo na pravično suđenje, do političke jednakosti koja se u ustavnim amandmanima dopunjavala kroz dosadašnju njenu historiju: od amandmana iz 1868. godine, kojima je dato pravo glasa svim oslobođenim robovima do 1920. godine, kada pravo glasa dobijaju i žene. Pitanje koje se postavlja često jeste pitanje jednakosti u suvremenom političkom životu SAD, a to je pitanje kvaliteta pomenute jednakosti. Ovdje se razlikuje jednakost mogućnosti, kao jedna od univerzalno deljenih vrijednosti, jednake šanse ka obrazovanosti, društvenoj zaštiti, mogućnostima napredovanja i smisao potrage za srećom.

Još jedna vrsta jednakosti koja se javlja naročito u lijevom spektru političke scene u SAD je ideja jednakosti ishodnosti, pa mnogi idu toliko daleko da se zalažu za preuzimanje radikalnijih akcija od strane države kako bi se dodatno i kroz postupak umanjile izrazite materijlane, ekonomske i društvene razlike i u tom smislu teže ka jednom vidu socijalizma. Učestvovanje i u političkom životu kroz glasačko pravo, različite stranačke aktivnosti mnogih interesnih grupa i direktnih akcija, ali i dužnost da se podnese odgovornost pojedinca prema kojoj je svako odgovoran za rezultate svoga rada, a zatim i za preuzimanje akcija i vlastito ostvarivanje

Neke od uzroka koji su utjecali na to da se izdvoje ove vrijednosti u društvu, možemo naći u historiji nastanka ove države. Implikacije Američke revolucije su bile distribucija prava i nepovjerenje u centralističku vlast koja bi u svojim mehanizmima mogla posjedovati veliku moć. Poslije oslobođenja od Britanske kolonijske vlasti ostalo je skepticizma od pojave novog tutora, pa se ustanovljavaju tri nivoa vlasti, a to su federalizam, zatim ustanovljenje postojanja političkih stranaka i uvjeti za tzv. mirnu političku smjenu (Thompson, 2010:27). Sa tim je uže povezano i opće nepovjerenje u sistem i koncnetriranje političke i državne moći.

Amerikanci, između ostalog, nemaju nužno nepovjerenje u cijelokupni sistem, već u pojedine političke predstavnike, zapravo nosioce državnih funkcija kao i u njihove političke odluke. Zbog toga je Ustav utemeljio sistem koji je zasnovan na nepovjerenju i ograničenjima sadržanim u samoj podjeli vlasti, i u Povelji o pravima.

Religija je znatno utjecala na stvaranje političke kulture u SAD. U momentu nastajanja države, iako je bez zvanične deklariranosti pripadanja religiji, najveći broj stanovnika pripadao hrišćanskoj religiji, prije svega protestantizmu, koji čine većinu i ali i znatan broj katolika. Vrijednosti protestantizma, kao što su vrijedovanje rada, racionalno ekonomiranje, štednja (stjecanje i čuvanje kapitala), činjenje dobrih djela, poštivanje zakona, itd., imali su veliki utjecaj na formiranje cjelokupnog američkog društva i izdvajanje pomenutih vrijednosti (Thompson, 2010:31). Amerikanci su, također, posvijećeni religiji i moralu, pluralizmu i populizmu, ali kao i u drugim društvima ova uvjerenja su prepuna nedosljednosti i paradoksa. Istovremeno, jedna su od tehnološki najnaprednijih nacija, ali su u svakodnevnom životu okrenuti religiji i moralu i tradicionalnim vrednostima, kao što je slučaj i sa nekim drugim nacijama u nekim drugim krajevima svijeta.

PRAVNA KULTURA

Pravo SAD pripada mreži koju poznajemo kao anglosaksonsko pravo. To je jedan obimni integrirani pravni sistem koji se češće, naziva i common-law sistem ili angloameričko pravo, ali treba biti napomenuto i to da ni jedan od ovih termina nije odgovarajući u potpunosti. Kako navode S. Šarkić i D. Popović, (2005:100), "ovaj pravni sistem se razvio iz engleskog običajnog prava i to je samo jedan od dijelova ovog pravnog sistema. Englesko feudalno pravo se zasnivao na tri posebna izvora: običajnom pravu (common law), zakonima (statute law) i sistemu pravičnosti (equity law)". Glavni izvor u svim sudskim odlukama predstavlja precedentno pravo, a nastalo je u Engleskoj i u obimnoj mjeri je oblikovalo pravo i u samoj SAD.

Pored brojnih sličnosti koje postoje i značajne razlike kao što su postojanje Ustava SAD koji je napisan, zatim federalno uređenje i druge. Američko društvo predstavlja pluralističko društvo po svojoj prirodi, a nastalo je u posebnim historijskim uvjetima koje karakterizira brojne prisustvo nacionalnosti u većem broju i grupa sa različitim interesima. U periodu kada nastaje država, mnoge nacionalnosti i ostale etničke grupe imale su različite, čak i vrlo suprotstavljene interese koje je trebalo da budu ujedinjene oko jedne osnovne i trajne ideje. S obzirom da na osnovu ustava postoji nadležnost koja je pretpostavljena u korist država koje su članice, nadležnost savezne države prema donošenju propisa je ograničena relativno. Ovlašćenja federacije vremenom su se proširila iznad svega sa amandmanima, po tzv. teoriji o prećutnim ovlašćenjima i širenjem oblaasti ljudskih prava, naročito nakon usvajanja Zakona o građanskim pravima iz 1964. god. (Jovičić, 1984:114).

Precedentno pravo i pisani izvori su glavni izvori koji čine pravo u SAD. Precedentno pravo je zasnovano iznad svega prema odlukama koje donosi Vrhovni sud, zatim savezni apelacioni sudovi, drugi saveznih sudova, ali i sudovi svake od država koje su članice. Primjena principa Stare decisis koja potječe od stare latinske izreke „Stare decisis et non quieta movere“ što se prevodi kao „pridržavati se (već) donijetih odluka i ne otvarati riješena pitanja“, kao pravni princip nije uspostavilo toliki značaj u pravu SAD kao što je to uspostavljeno u Engleskoj (Košutić, 2008:86). Glavni izvor precedentnog prava nalazi se u odlukama sudova. Poslije toga, došlo je do znatnih

razlika između prava kolonija i engleskog prava i to prevashodno kako su one počinjale da razvijaju vlastiti društveni, pravni i politički sistem.

Ako ćemo govoriti o pisanim izvorima, istaći ćemo da centralnu poziciju zauzima Ustav SAD koji je donijet 1787. godine i to kao najstariji pisani trag. On je prema tome transformirao SAD iz konfederalnog labavog saveza u federalnu državu. I u samom Ustavu je naglašeno da se radi vrhovnom pravnom aktu zemlje, pa i da svi ostali zakonski akti moraju da se njemu podrijeđe. U slučaju mogućih sporova, u svojstvu arbitra se javlja Vrhovni sud. Ustav se je tijekom vremena dopunjavao amandmanima i samim tim i bivao podvrgnut izmjenama. Do danas je dvadeset sedam amandmana usvojeno, od kojih prvih deset se nazivaju Povelja o pravima (Jovičić, 1984:187).

Sljedeće predstavljaju međunarodni ugovori koje zaključuju SAD. Oni posjeduju jednaku pravnu snagu kao i zakoni koji su donijeti na nivou federacije. Oni moraju da budu usaglašeni s Ustavom. Po tom pravilu, svi međunarodni ugovori uvode se u sistem posebnim federalnim zakonom, a izuzetno od ovakvog pravila se tretiraju međunarodni ugovori koji se neposredno primjenjuju, kao i oni ugovori koje predsjednik SAD zaključuje u formatu posebnih, međunarodnih izvršnih ugovora. Kongres posjeduje nadležnosti za donošenjem Saveznih zakona, i oni su kao i međunarodni ugovori na hijerarhijskoj ljestvici odmah ispod Ustava i moraju da budu usklađeni s njim (Jovičić, 1984:190). Tu se, zatim, nalaze i drugi opći akti savezne vlasti, zatim druge direktive predsjednika SAD sa snažnošću zakona, a to su ustavi i zakoni saveznih država članica i svi drugi akti moraju da budu usklađeni s Ustavom.

Pored toga što posjeduju veliki značaj, na njih se i u današnjici prosmatra kao na određeno dopunjavanje precedentnog prava. Svemu ovome treba biti dodata i doktrina o sudskoj reviziji Džona Maršala, prema kojoj sloboda pripada sudovima za utvrđivanje zakonitosti akata koji su donijeti od strane federacije, ili neke države koja je članica, ali se uz to daje i pravo da se odbije primjena nekog zakona na konkretnom sporu, ukoliko bude podrazumijevano da je jedan propis nevažećeg karaktera. Sud ovakve stavove je u obavezi da obrazloži tako što će izvršiti ukaz na suprotnosti koje mogu postojati između nekog drugog važnijeg i takvog zakonskog propisa.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Prije 232 godine, 30. maja 1789. godine, Džordž Vašington je izabran za prvog predsjednika SAD, dvije godine (1787.) nakon donošenja Ustava. Nakon dva mandata na čelu SAD, Vašington je u septembru 1796. godine uputio američkom narodu oproštajnu poruku i povukao se na svoje imanje. Važno je istaći historijski kontekst društvene svijesti i pri tome reći nešto o prilikama koje su vladale u američkom društvu tada. Naime, američki narod je izražavao želju Vašingtona proglasiti za kralja, morarha i uzvišenu ličnost, pa samim tim i zaboraviti, preinačiti ili ukinuti skoro doneseni Ustav. Vašington je, zaista, i bio u historijskoj prilici za nečim takvim, međutim, odustao je od takvih mogućnosti. Razlozi su bili jasni: američkom društvu ne trebaju greške historije i uzori drugih naroda, tada velikih imperijalnih sila, ali i primjeri na kojima su se lomila koplja prošlosti, dakle, američkom društvu, smatrao je Vašington, ne trebaju despotizmi po uzoru na propala društva. Vlast je u političkoj

filozofiji anglo-američke političke i participativne doktrine, samo izraz mogućnosti tamničenja vlastitih naroda zarad vlastite sladostrasti, ambicija i želja, koje često mogu imati korijen u patološkom stanju svemogućeg i vremenski neograničenog vlastodržca. Uspostavljanje vlasti, bez uspostavljanja smjenjivosti vlasti, nije demokratija, ni formalno, ni suštinski.

S toga, zaključci ovog rada ne odstupaju od njegove sadržine u kojoj su ovakva zaključna razmatranja prikazana u prethodnom pasusu. Postoji jedna bitna stavka prilikom procjenjivanja historijske ispravnosti i vjerovanja koje neće biti na tragu idealiziranja jednog sistema, pa makar mi imali lične afinitete i svoja viđenja konteksta, a to je realno prikazivanje funkcionalnosti jednog pravnog, filozofskog i političkog, prije svega, ambijenta koji je svim svojim formama donio blagostanje svojom pragmatičnošću. U tome leži tajna uspjeha američkog naroda i njihove vlasti. SAD su udarile temelje moderne demokratije, usavršile prava i obaveze i uspjele da stvore nadnacionale okvire u prezentiranju novog društvenog poretka koji jemči obaveze poštivanja sveopćeg društvenog progressa. Svi prerogativi zapadne demokratije su dobili svoj epilog u historijskom iskustvu starom 234 godine donošenjem i provođenjem američkog ustava. Može se reći da je pravni i modificirani politički pravac odredio takve okolnosti, ali i sve specifičnosti američkog društva su doprinijele tome.

Sumirajući cijeli tekst rada kao cjelinu ukupnog istraživanja, da se zaključiti da je ovakav pravno-politički model nenamjetljiv jer ne može uspjeti na svakom kraju svijeta, ali tamo gdje može, da može biti vrlo uspješan. Genralno gledano, ograničenje vlasti i međusobna međuovisnost jesu stubovi pravde i pravičnosti za sve ljude. Sagledavajući kontekst na taj način, čini se da ni izazov kapitalizma koji SAD predvode od njegove pojave u svijetu, nije pomjerio granice ljudskog dostojanstva i univerzalnih prava, jer su SAD bile spremne za taj historijski zaokret, mada se isto ne može reći i za društva koja su iz totalitarizama preko noći morala mijenjati svoju ideološku boju kože i prilagođavajući se novom svijetu odlazila u novi ponor teških i bolnih preobražaja. Kao što svaka pojava ima svoj početak, tako i pojava američke demokratije ima svoj, a pravnom i političkom sistemu se najbolje daju prepoznati današnje manifestacije sile i moći jednog društva koje je iznad svega svjesno da jaka država znači i opstanak i progress ujedno, a da iza svih nastojanja da se tako nešto ostvari treba biti integrirana ustavnopravna ideja o nepovjerenju prema vlašću koju nosi ljudska priroda, pa se samim tim treba i ograničiti. U tome je tajna uspjeha Amerikanaca u odnosu na druge, možda u kontinuitetu historijski iskusnije narode, države i sisteme, pa samim tim nam može poslužiti i kao značajan primjer za dalja proučavanja.

LITERATURA

1. Čupić, Č. (2001): Politika i zlo. Beograd: Čigoja štampa.
2. Davinić, M. (2004): Konceptija upravnog prava Sjedinjenih Američkih Država. Beograd: Dosije.

3. Diamond, L. (2001): Types and Functions of Parties, in: Political Parties and Democracy, Eds. L. Diamond and R. Gunther, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, pp. 7-8.
4. Duraković, N. (2007): Uporedni politički sistemi. Sarajevo: Pravni fakultet.
5. Goati, V. (2007): Političke partije i partijski sistemi. Podgorica: Centar za monitoring.
6. Hamilton, A. , Medison, Dž. , Džej, Dž. (1981): Federalistički spis. Beograd: Radnička štampa.
7. Jovičić, M. (1977): Zakon i zakonitost-Život pravnih propisa. Beograd, Radnička štampa.
8. Jovičić, M. (1984). Veliki ustavni sistemi. Beograd: IRO Svetozar Marković.
9. Kitschelt, H. (1995): Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies (Theoretical propositions), Party Politics Vol.1 No. 4, London, Thousand Oaks and New Delhi: SAGE Publications, p.449.
10. Kol, DŽ. , Kol, M. (2010): Osnovi savremene politike. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Centar za izdavaštvo i informisanje.
11. Košutić, B. P. (2008): Uvod u velike pravne sisteme današnjice. Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
12. Kovačević, S. , Čorbić, D. (2014): Politika i politički sistem. Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu.
13. Kuzmanović, R. (1991): Uporedni politički sistemi. Banja Luka: Novi glas.
14. Kuzmanović, R. (2000): Osnovi Ustavnog sistema SAD. Banja Luka: Pravni fakultet Banja Luka.
15. Lajphart, A. (2003): Modeli demokratije. Podgorica: CID.
16. Lovo, F. (1999): Velike savremene demokratije. Sremski Karlovci, Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
17. Mijanović, G. (1991): Uporedni politički sistemi. Banja Luka: Novi glas.
18. Pašić, N. (1976): Uporedni politički sistemi. Beograd: Institut za političke studije FPN u Beogradu.
19. Pešić, Z. (2011): Politički sistemi. Niš: Visoka škola za strukovnu kriminalistiku i bezbednost.
20. Petrović, M. (2009): Autorizovana predavanja iz predmeta Veliki pravni sistemi. Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
21. Prvulović, V. (2005): Komparativni politički sistemi. Beograd, Megatrend univerzitet primenjenih nauka.
22. Radović, Z. (1989): Normativna delatnost izvršne vlasti. Beograd, Institut za uporedno pravo
23. Šarkić, S. , Popović, D. (2005): Veliki pravni sistemi i kodifikacije. Beograd: Draginić.
24. Sartori. G. (2001). How Far Can Free Government Travel?, u: Diamond L., Plattner M. F, (ed), The Global Divergence of Democracies, Baltimoreand London: The Johns Hopkins University Press.
25. Šiber, I. (1992): Politička kultura i tranzicija, Politička misao, vol. XXIX, no. 3, 93–110.

26. Špadijer, B. (1980): Savremeno predsedništvo u političkom sistemu SAD. Beograd: Savremena aministracija.
27. Stokić, Đ. (1994): Demokratija i osvajanje vlasti. Beograd: Zenit.
28. Thompson, I. (2010): Culture Wars and Enduring American Dilemmas. Michigan, University of Michigan Press.
29. Tilly, C. (2007): Democracy. New York: Cambridge University Press.
30. Todorić, S. , Mladenović, M. , Gostović, D. (2001): Politički sistem. Beograd: VIZ.
31. Vasić, N.A. (2015): Uvod u lobiranje – Propedeutika nauke o lobiranju. Beograd: NeoPress Publishing.
32. Vranjanac, D. (2012): Uvod u pravni sistem Sjedinjenih Američkih Država. U J. Čirić (ur.), Uvod u pravo SAD (str. 15-30). Beograd: Institut za uporedno pravo.

INTERNET STRANICE:

1. <http://www.prafak.ni.ac.rs/>

RESUME

232 years ago, on May 30, 1789, George Washington was elected the first President of the United States, two years (1787) after the enactment of the Constitution. After two terms at the head of the United States, in September 1796, Washington sent a farewell message to the American people and withdrew to its property. It is important to point out the historical context of social consciousness and in doing so say something about the opportunities that prevailed in the American society at the time. Namely, the American people expressed the desire to proclaim Washington as a king, a moralist and a sublime person, and thus to forget, change or repeal the recently adopted Constitution. Washington, indeed, was in the historical opportunity for something like that, however, it gave up on such possibilities. The reasons were clear: American society does not need the mistakes of history and the role models of other nations, then the great imperial powers, but also the examples on which the spears of the past were broken, therefore, the American society, Washington believed, does not need despotisms modeled on failed societies. Power in the political philosophy of Anglo-American political and participatory doctrine is only an expression of the possibility of imprisoning one's own peoples for one's own lust, ambition and desire, which can often have its roots in the pathological state of an omnipotent and timeless ruler. The establishment of power, without the establishment of changeability of power, is not democracy, neither formally nor essentially. Therefore, the conclusions of this paper do not deviate from its content in which such concluding considerations are presented in the previous paragraph.

There is one important point when assessing historical correctness and beliefs that will not be on the trail of idealizing a system, so even if we had personal affinities and our own views of the context, and that is a realistic presentation of the functionality of a legal, philosophical and political environment which in its form has

brought prosperity by its pragmatism. Therein lies the secret of the success of the American people and their government. The United States has struck the foundations of modern democracy, perfected rights and obligations, and succeeded in creating supranational frameworks in presenting a new social order that guarantees the obligation to respect universal social progress. All the prerogatives of Western democracy received their epilogue in the 234-year-old historical experience with the enactment and implementation of the American Constitution. It can be said that the legal and modified political direction determined such circumstances, but all the specifics of American society also contributed to that. Summarizing the entire text of the paper as a whole of the overall research, it can be concluded that such a legal-political model is unobtrusive because it cannot succeed in every part of the world, but where it can, it can be very successful.

Generally speaking, the limitation of power and interdependence are the pillars of justice and fairness for all people. Considering the context in this way, it seems that the challenge of capitalism that the United States has led since its emergence in the world has not moved the boundaries of human dignity and universal rights, because the United States was ready for this historical turn, although the same cannot be said for the societies. They had to change their ideological skin color overnight from totalitarianisms and, adapting to the new world, went into a new abyss of difficult and painful transformations. As every phenomenon has its beginning, so the emergence of American democracy has its own, and the legal and political system is best able to recognize today's manifestations of strength and power of a society that is above all aware that a strong state means survival and progress at the same time. All efforts to achieve such a thing should be integrated with the constitutional idea of distrust of the authorities carried by human nature, and should therefore be limited. This is the secret of the success of Americans in relation to other, perhaps continuously more historically experienced nations, states and systems, and thus can serve as a significant example for further studies.

NARKOMANIJA KAO OBLIK UGROŽAVANJA JAVNE BEZBEDNOSTI U NOVOM PAZARU

Sanjin Mašović
MUP Republike Srbije
sanjin.masovic@hotmail.com

Apstrakt

O narkomaniji kao obliku ugrožavanja javne bezbednosti u Novom Pazaru naučna, stručna i informativna javnost nedovoljno je upoznata. Prema našem uvidu u dostupnu literaturu, mali broj stručnih lica segmentalno je pisalo o ovoj temi. Moj cilj je da, na osnovu dostupne dokumentacije, literature, razne arhive, štampe, medija i stručne prakse – objavljene i neobjavljene, poverljive i strogo poverljive sadržine, uradim rad koji će činiti skroman doprinos u smanjenju ovog gorućeg bezbednosnog problema. Za rad na temu „Narkomanija kao oblik ugrožavanja bezbednosti u Novom Pazaru“ koristio sam korisne informacije koje su od značaja za istu, kod sledećih autora: Bukelić, J. (1997), Droga u školskoj klupi, Velarta, Beograd; Dr. Nikolić, D. (2007), Akcioni program primarne prevencije bolesti zavisnosti pušenja, alkoholizma i narkomanije, Narodna knjiga Alfa, Beograd; Stevanović, Z. (2013), Socijalne devijacije i društvena reakcija, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, kao i mnogi drugi. Za izradu rada koristio sam i udžbenike autora Ignjatović, Đ. (1992), Kriminologija, arhivsku građu Osnovnog i Višeg suda u Novom Pazaru, bilten sudske prakse, i informacije sa Jedinstvenog informacionog sistema MUP-a koje su zbog svoje strogo poverljive oznake, u ovom radu izuzetno šturo pomenute i do one mere gde se neće narušiti poverljivost informacija MUP-a. Pored navedenih izvora koristio sam i bogato iskustvo sudija Osnovnog i Višeg suda u Novom Pazaru, dostupne enciklopedije: Medicinsku i Pravnu.

Ključne riječi: narkomanija, bezbednost, devijacije, kriminologija.

DRUG ADDICTION AS A FORM OF THREAT TO THE PUBLIC SECURITY IN NOVI PAZAR

Abstract

The scientific, professional and informative public is insufficiently aware of drug addiction as a form of endangering public safety in Novi Pazar. According to our insight into the available literature, a small number of experts have written segmentally on this topic. My goal is to do work based on available documentation, literature, various archives, press, media and professional practice - published and unpublished, confidential and strictly confidential, that will make a modest contribution to reducing this burning security problem. For the work on the topic "Drug addiction as a form of endangering security in Novi Pazar", I used useful information that is important for the same, with the following authors: Bukelić, J. (1997), Drugs in the school desk, Velarta, Belgrade; Dr. Nikolić, D. (2007), Action program for primary prevention of smoking addiction, alcoholism and drug addiction, Narodna knjiga Alfa, Belgrade; Stevanović, Z. (2013), Social Deviations and Social Reaction, Institute for Criminological and Sociological Research, Belgrade, as well as many others. I also used textbooks by Ignjatović, Đ. (1992), Criminology, the archives of the District, Basic and Higher Courts in Novi Pazar, the bulletin of case law, and information from the Unified Information System of the Ministry of the Interior, which due to its strictly confidential label, are extremely

briefly mentioned in this paper so the confidentiality of MUP information will not be violated. In addition to the above sources, I used the rich experience of judges of the Basic and Higher Courts in Novi Pazar, available encyclopedias: Medical and Legal.

Key words: drug addiction, security, deviations, criminology.

UVOD U POJAM I OSNOVNE KARAKTERISTIKE NARKOMANIJE

Da bismo pravilno i detaljno obradili temu „Narkomanija kao oblik ugrožavanja bezbednosti u Novom Pazaru“, potrebno je da se upoznamo sa tim šta je zapravo narkomanija i koje su njene karakteristike. „Reč narkomanija predstavlja kovanicu grčkih reči „narke“ (ukočenost) i „manija“ (ludilo) i odnosi se na zloupotrebu opojnih droga, tj. supstanci koje imaju psihoaktivno dejstvo u vidu menjanja stanja svesti, raspoloženja, mišljenja, ili ponašanja.“

(Dostupno na ><http://www.sociologizam.com/2017/02/narkomanija.html>< Preuzeto 30.08.2017.godine). Narkomaniju izaziva periodično uzimanje nekih prirodnih ili sintetičkih trava (Medicinska enciklopedija, 4, Beograd 1969. 657).

Kada je reč o narkomaniji možemo reći da je to zavisnost od droga odnosno, unutrašnja, snažna vezanost osobe (u daljem tekstu korisnika ili uživaoca) za neku psihoaktivnu supstancu koja se nalazi na takozvanoj listi opojnih droga, a za koju korisnik oseća preku potrebu za njenim konzumiranjem. Ta potreba kod korisnika može biti psihičke, fizičke ili obostrane prirode, a takođe tu potrebu možemo posmatrati i kao jedno stanje tolerancije, a sve to zavisno najviše od vrste narkotika, njegove učestalosti u primeni i količine konzumiranja (Medicinska enciklopedija, 4, Beograd 1969. 142).

Godine 1957. Svetska zdravstvena organizacija definisala je narkomaniju kao „stanje periodične ili hronične intoksikacije izazvano ponovljenim unošenjem droge.“ (Dostupno na ><https://sh.wikipedia.org/wiki/Narkomanija>< Preuzeto 29.08.2017. godine). Što se tiče jačine zavisnosti odnosno potrebe ona zavisi od više činilaca: ličnosti korisnika, načina života, okruženja, ekonomskih prilika, vrste narkotika, količine intoksikacije, načina konzumiranja, vremenski protok, dostupnosti i td.

Narkomanija kao oblik ugrožavanja bezbednosti, predstavlja jedan od vodećih rizika u zemljama širom sveta. U nekim državama, ili delovima država je taj rizik ugrožavanja izraženiji zbog mnogih faktora. Iskoreniti taj oblik ugrožavanja bezbednosti u potpunosti, je čista utopija. No, sa druge strane, narkomanija se može svesti pod kontrolu uz primenu mnogih mehanizama koji su se pokazali kao jako korisni i uspešni u modernim, ekonomski jakim državama. Ne treba isključiti ni neke druge inovativne metode koje bi se mogle pokazati kao efikasne u prevenciji narkomanije, pa i samog svođenja pod kontrolu ovog rizika.

Što se tiče faktora pretnje treba pomenuti da narkomanija kao oblik ugrožavanja bezbednosti ne poznaje pol, veru, naciju, starosnu dobu, psihičko niti fizičko stanje osobe. Svako može biti „žrtva“ ovog rizika. Naime, narkomanija ne ugrožava samo zdravlje i stanje korisnika, već utiče direktno i/ili indirektno i na ostale članove porodice, društva, zajednice.

Kada smo već kod društva, postoje države gde je u njenim pojedinim delovima ili na celoj njenoj teritoriji, ovaj oblik jako rasprostranjen, a postoje i države gde je

ovaj oblik ugrožavanja skoro neprimetan, jer je od strane samog društva kategorički odbačen. Ti faktori prihvatanja ili odbijanja noviteta mogu zavisiti od kulture tog naroda, od geografske prilike te države, izolovanosti, stupnja praktikovanja religije ili nekih drugih snažnih uverenja, običaja i td. U tom smislu možemo analizirati države i njihove narode kroz dva osnovna modela koji su više ili manje efikasni u borbi protiv narkomanije. Efikasan model borbe protiv narkomanije možemo sagledati kroz preventivno ili represivno delovanje vlasti, posebno organa reda međunarodnih organizacija, nezavisnih organizacija, medicinskih i verskih ustanova, raznih savetovaništva i nevladinih organizacija u vidu udruženja građana kakvo je kod nas na primer „Sveti Sava“. Moramo dodati da psihoaktivne supstance koje su pronađene u prošlosti radi dobrobiti društva su uzrok postojanja oblika ugrožavanja bezbednosti celokupnog društva u sadašnjosti, jer su nažalost svi izumi za koje se tvrdilo da su za dobrobit društva zapravo pretnja postojanju društva u budućnosti.

Pošto smo se uopšteno upoznali sa osnovnim pojmovima i karakteristikama narkomanije pozabavićemo se problemom ugrožavanja bezbednosti narkomanije u Novom Pazaru.

RASPROSTRANJENOST NARKOMANIJE U NOVOM PAZARU

Posmatrano sa etiološkog aspekta, pojavu narkomanije u Novom Pazaru uzrokovalo je više faktora kao što su: loše političke prilike u državi kao i na prostoru Novog Pazara, česta gostovanja ovisnika narkotika javnih ličnosti (pojedinih estradnih umetnika), teško ekonomsko stanje praćeno raznim krizama i sankcijama, geografski položaj i blizina puteva droge od Istoka i Juga prema Srednjoj i Zapadnoj Evropi i td. Ovome je posebno doprinela i loša edukacija omladine i stanovništva u celini.

Iz naših izveštaja (policijskih izveštaja) jedan broj estradnih zvezda u devetoj i desetoj deceniji 20. veka, inače zavisnika, korisnika ili uživalaca opojnih droga, prosto rečeno je privukao prve ovisnike koji su kasnije otkriveni i procesuirani. Poznato je da je od osmanlijskog perioda pa sve do tačnije sredine 19. veka u Novom Pazaru bila raširena prostitucija i „kafansko pevanje“ a potom i gostovanje pojedinih stranih pevača i pevačica, temeljenje legla prostitucije na ovim prostorima koje je i najveći krivac u ne tako dalekoj budućnosti za rasprostranjenost i ekspanziju narkomanije. U Novom Pazaru najčuveniji su bili hotel „Sloboda“ u centru grada i kafana „Baruthana“ u periodu između dva rata i prvih godina posle Drugog Svetskog rata. (Istorijski arhiv „Ras“ Novi Pazar, Zbirka hronika, Miodrag Radović, Hronika Novog Pazara).

Novi Pazar i okolinu u 20. veku pogađale su mnoge ekonomske krize. U Novom Pazaru od 1925. do 1929. godine vladala je velika ekonomska, politička i kulturna kriza koja se još više osetila u periodu Svetske ekonomske krize. Stanovništvo je odlazilo u beli svet „trbuhom za kruhom“. Radeći širom Jugoslavije dolazili su u kontakt sa tadašnjim pevačima, pevačicama, drugačijim mentalitetima i načinima života koji se razlikuju od klasičnog patrijarhalnog vaspitanja koje je bilo dominantno u Novom Pazaru. Takav kontakt ostavljao je dubok trag na njih u smislu upoznavanja inovativnih stvari koje su doneli u svoj grad (Gološ, doc.dr Hivzo, Sandžak u političkom i društveno ekonomskom životu Jugoslavije (1918-1941).

U razdoblju Drugog svetskog rata u Jugoslaviji, velika kriza zahvatila je kompletno stanovništvo koje je ekonomski, kulturno, politički i sistemski uništavano, kako od strane agresora, tako i od unutrašnjih (državnih) neprijatelja, što navodi stanovništvo da bavi raznim malverzacijama i prevarama kako bi sebi i svojim porodicama obezbedili opstanak i bolje uslove za život od postojećih.

Sledeća velika kriza zahvatila je Novi Pazar (1981-1991). U ovom periodu u Novom Pazaru pojavljuju se ozbiljniji dileri i zavisnici opojnih droga, koji bivaju prepoznati od samog društva pa i samih organa reda i sudstva. Već tada je Novi Pazar postao jedan od tranzita prometa opojnih droga koji je bio povezan sa najbližim proizvođačima i distributerima iz zemalja iz okruženja. Ovde je interesantna nešto ozbiljnija grupa distributera i korisnika u prigradskom naselju Dojeviće (Opštinski sud Novi Pazar, Predmeti narkodilera 1986-1996. godine), a kasnije i Hadžet, Jalija, Bukreš, Lug i Potok (Operativna saznanja milicionera po liniji rada, SUP-a Novi Pazar).

Nova velika kriza zahvatila je Novi Pazar (1992-1998). Tada je Novi Pazar pogodila velika ekonomska, politička, kulturna i duhovna kriza. U Novom Pazaru je počela da cveta siva ekonomija. Uporedo sa njom razvijali su se putevi distribucije i upotrebe. Samim tim službe organa reda su bile sve aktivnije i uspešnije u otkrivanju, hapšenju i procesuiranju distributera, transporterera i korisnika raznih opojnih droga. U ovom periodu Novi Pazar je postao ozbiljan centar dobavljanja, transporta, širenja i upotrebe narotika. U te poslove distribucije narkotika bili su upleteni mnogi proizvođači džinsa, pojedini učenici i nastavnici, obični radnici i drugi građani, kao i same porodice (porodični posao). U ovom periodu pojavljuju se i prvi ozbiljni oblici lečenja bolesti zavisnosti.

Jedan od uzroka narko-distribucije u Novom Pazaru jeste i rat 1999. godine koji se odvijao na Kosovu, na desetine kilometara od samog grada. U toku ovog rata veliki broj stanovnika Novog Pazara emigrirao je širom sveta. Jedan deo emigranata upoznao se sa proizvođačima, distributerima, transporterima i korisnicima opojnih droga i samim tim i sa više vrsta narkotika. Drugi deo stanovništva koji je ostao u gradu za vreme rata 1999. godine pretežno se bavio krijumčarenjem cigareta, nafte, kafe, raznih namirnica i drugih dobara gde je jedan deo njih postao i „žrtva“ tih istih puteva koji su bili korišćeni za krijumčarenje narkotika kako bi pribavili za sebe kraćim i bržim putem, veću protiv-pravnu ekonomsku korist.

U Novom Pazaru i okolini tokom 20. veka vladali su jednoumlje, ozbiljna cenzura medija i loša koordinacija organa reda i sudstva sa građanstvom. Otuda i loša informisanost, putem novina, radija, televizije, javnog mnjenja, te su informacije nepotpune stizale do građana. U tom periodu jedini put informisanja bilo je javno pogovaranje kome se nije pridavala velika pažnja. Stanovništvo je bilo slabo informisano. Mali broj građana mogao je prepoznati neku drogu i onoga ko je koristio u to vreme, što je jedan od nedostataka na putu borbe protiv ovog rizika ugrožavanja bezbednosti stanovništva.

BITNI ČINIOCI UTICAJA NARKOMANIJE NA JAVNU BEZBEDNOST U NOVOM PAZARU

Posebnu pažnju treba obratiti na tzv. Dubrovački put koji je za vreme Osmanskog carstva bio glavna trasa preko koje se putovalo i preko koje su se transportovala razna dobra iz tog perioda, od Catigrada (sadašnji Istanbul) do Dubrovnika. Novi Pazar je u tom periodu bio poznat po izvozu vune, što je ujedno bila i primarna stvar trgovine i trampe. Taj put je kasnije menjao nazive da bi danas nosio naziv Ulica Dubrovačka i prostire se kroz naselje Selakovac. Put je dobio ime izmenjen naziv, ali je ostala nepromenjena njegova namena. Ta ista trasa korišćena je kasnije za transport, kako legalnih, tako i ilegalnih dobara, između ostalog, korišćena je za šverc cigareta, transport oružja i narkotika, od kojih je najčešće bio prisutan heroin, koji je pristizao iz Turske, zajedno sa tekstilom. Kada spominjemo Tursku i uvoz tekstila i pojavu heroina u Novom Pazaru, mislimo na period od kraja osamdesetih godina do danas.

Da bismo konkretno i potpuno obradili temu „Narkomanija kao oblik ugrožavanja bezbednosti u Novom Pazaru“ neophodno je detaljno izučiti koliko je ugrožena bezbednost građana Novog Pazara od strane ovog oblika kriminaliteta; da li je i u kojoj meri ugrožena populacija ovog grada; koju populaciju obuhvata ugroženost narkomanijom; do koje mere pretnja predstavlja ozbiljan put ekspanzije narkomanije; na koji način se vrši selekcija, ko su potencijalne žrtve i na koje se načine vrše vrbovanja od strane dilera.

UGROŽAVANJA JAVNE BEZBEDNOST I U NOVOM PAZARU

Kao što je poznato, bezbednost je kompleksan pojam oko čijeg definisanja u nauci nije postignut ošti konsenzus. Razloge je moguće naći u raznim percepcijama ovog pojma, koje imaju različite uzroke. Jedan od najčešćih problema je određivanja pojma bezbednosti, ali postoje i razlozi koji su posledica različitih uglova posmatranja na ovaj pojam, različitih teorijskih pravaca it. (Dostupno na >bezbednosnikonsultant.com/bezbednost/Bezbednost-pojam i definicija.< Preuzeto 31.08.2017. godine).

Prema prof.dr.Zoranu Dragišiću, bezbednost je u konceptualnom smislu, toliko sporna da nije moguće pronaći sporazum oko njenog značenja. (Van. prof. dr Dragišić, Zoran, 2017, Sistem nacionalne bezbednost-pokušaj definisanja pojma, Dostupno na >www.odbrana.mod.gov.rs/odbrana-stari/vojni_casopisi/arhiva/VD_2009< Preuzeto 31.08.2017. godine) (Van.prof.dr Dragišić, Zoran, 2009, Sistem nacionalne bezbednost-pokušaj definisanja pojma, Nacionalna bezbednost, Vojno delo 3/2009, 163). Novi Pazar predstavlja sastavni deo nacionalne bezbednosti Srbije i zato je veoma važno da obe bezbednosti budu na zavidnom nivou i uzajamno su jako važne i zavise jedna od druge. Nacionalna bezbednost je u skladu sa razvojem stanovništva i bezbednosne situacije jedne sredine.

Novi Pazar sa okolinom ima 104,000 stanovnika prema popisu iz 2011.godine a danas broji oko 125,000 stanovnika.

(Dostupno na >https://sh.wikipedia.org/wiki/Novi_Pazar Novi Pazar< Preuzeto 28.08.2017.godine). Etnički sastav prema popisu iz 2011.godine u Novom Pazaru bilo je 81,20% Bošnjaka i Muslimana (stanovništva muslimanske veroispovesti), Srba 16,16% i ostalih 2,64%. S` obzirom na to da je ovo multietnička sredina u kojoj živi 21 nacija i nacionalna manjina, bezbednosna situacija je u celini posmatrano zadovoljavajuća, što potvrđuju izveštaji oštinskih organa vlasti kao i godišnji policijski izveštaji. Jedini destruktivni faktor je postojanje slabije ili jače organizovanih kriminalnih grupa, posebno iz sfere narkomanije.

Smatra se da u Novom Pazaru ukupan, nezvanični broj korisnika i distributera, kako uličnih tako i onih organizovanih, iznosi negde oko 20,000 stanovnika i to najčešće starosne dobi od 16 do 45 godina, što ukupno iznosi 16% od ukupnog broja stanovnika. Kada se pomene ovakva brojka, treba uvek imati u vidu da negde oko 40% od navedenog broja korisnika budu lica koja tokom oređenog perioda prekinu konzumaciju lakih opojnih droga, Ovu kategoriju „probnih“ korisnika najviše čine maloletnici starosne dobi od 14 pa sve do punoletnih građana starosne dobi do 25 godina. Za naše područje to je veliki broj i potrebno je da svi kao zajednica na opštinskom ali i državnom nivou ulažemo napore i nastojimo na suzbijanju ovog bezbednosnog i zdravstveno remetilačkog faktora. Zabrinjava činjenica što je sve veći broj zaplena opojnih droga od strane organa reda, kao i veća količina narkotika koja biva zaplenjivana, a sastav policijskih službenika se još uvek ne uvećava.

UGROŽAVANJE BEZBEDNOSTI U NOVOM PAZARU

Ugrožavanje bezbednosti se u raznim naukama i sferama prirode i društvene stvarnosti tumači različito. U sociološkom i kriminološkom smislu, pojave nebezbednosti ljudskog porekla određuju se kao socijalne devijacije, krivična dela, zločini i delinkvencija. Socijalne devijacije podrazumevaju ponašanje ljudi koje u značajnoj meri odstupa od društvenih i zakonskih normi i izaziva neodobravanje sredine, organa reda, sudstva. Krivično delo je protivpravno delo koje je zakonom propisano kao krivično delo a čija su obeležja propisana Krivičnim zakonom i za koje je zakonom propisana krivičnopravna sankcija. Može se izvršiti činjenjem ili nečinjenjem. Zločin je pojedinačno kriminalno ponašanje kojim se krši krivični zakon jedne države i manifestuje se takođe činjenjem ili nečinjenjem. Delinkvencija je ukupnost u pravnom poretku zabranjenih dela u koje ubrajamo krivična dela, prekršaje, privredne prestupe, disciplinske krivice. Narkomanija u sebe uključuje sve oblike društvenih devijacija, ugrožava zdravstveno stanje ovisnika i pogoršava bezbednosnu situaciju u jednoj sredini, u ovom slučaju u Novom Pazaru.

Na području Novog Pazara i okoline korisnici najčešće upotrebljavaju sledeće vrste narkotika: marihuana, skank, hašiš, heroin, kokain, spid, ekstazi i tablete poput ksalola, rivotrila, leksilijuma, bromazepama, buprenorfina, trozona, diazepama, bensedina i td. Pored njih stanovništvo koristi i štetne supstance kao što su duvan, alkohol i dr, koje doprinose pogoršanju bezbednosne situacije Novog Pazara pa i cele Srbije (Policijska eviencija Proces oboljenja kroz koji prolazi zavisnik je destruktivan po organizam svake jedinice. Zavisno koju drogu, u kojoj meri, na koji način koristi ovisnik, manifestuje se na njegovo zdravstveno stanje te samim tim brže ili sporije

traje proces izumiranja takvih jedinki. Zabrinjavajuća je činjenica da obolele osobe imaju ozbiljne bolove i obavezno bolničko lečenje, što finansijski crpi ne samo njega, već i porodicu.

UGROŽENOST U NOVOM PAZARU

Ugroženost je ljudsko stanje koje se ispoljava u trenucima izvođenja nekog zločina ili protivzakonitog ponašanja delinkventne osobe. Sastoji se u tome što određeni počinitelj ugrožava slobodu jedne ili više osoba putem protivzakonitih radnji. Da bi postojala ugroženost potrebno je prisustvo neke protivzakonite radnje. Onaj koji je ugrožen ima pravo samoodbrane. Razlikujemo ugroženost na svetskom, državnom, lokalnom nivou i protiv jedne ili više osoba (Большая Энциклопедия, Vosemandcатый томъ, S.-Peterburgъ, 1904. 739-740).

U Novom Pazaru i okolini imamo čist primer ugrožavanja na lokalnom nivou, kao i pojedinčanom ili grupnom ugrožavanju stanovništva. Prema izveštajima raznih službi, pre svega organa reda, opštinskih organa i sudova u Novom Pazaru, broj dilera i ovisnika, kao i potencijalnih žrtava je sve veći i u rastućem nivou. Samo u poslednje 4 godine procesuirano je više od 50 maloletnih lica od strane policijskih službenika i sudova. Taj broj na lokalnom nivou je znatno veći od broja procesuiranih lica. Organi reda, sudstvo i društvo ulažu napore da se poboljša bezbednosna situacija smanjenjem rasta narkomanije i smanjenjem broja distributera i korisnika.

PRETNJA KAO BLIK UGROŽAVANJA U NOVOM PAZARU

Da bismo govorili o pretnji potrebno je da razjasnimo sam pojam pretnje. Prema našem pozitivnom pravu pretnja je definisana kao „ko silom, pretnjom, obmanom ili na drugi način, radi nekog svog cilja preti određenoj osobi ili sredini“ (Zakon o javnom redu i miru, Opšte oredbe, 10). Dakle, reč je o upućivanju pretnje radi ostvarenja nekog cilja, bilo da je zakonit ili protivzakonit u cilju primoravanja nekog da nešto učini ili ne učini odnosno izaziva neke posledice. Zanimljivo je da nema definicije ni šta je sila, koja se skoro uvek prati pretnju, ali postoji odrednica da se silom smatra i primena hipnoze ili omamljujućih sredstava, sa ciljem da se neko protiv svoje volje dovede u nesvesno stanje. S` obzirom na to da definicija pretnje nije data u propisima moramo se koristiti nekom od opšte poznatih teorija. Navešćemo onu koja je najjednostavnija i koncizna. Pretanja je stavljanje u izgled nanošenja nekog zla. Pretanja mora da bude ozbiljna i ostvariva. Posebno treba naglasiti da nema ugrožavanja sigurnosti ukoliko reči ili ponašanje nekog lica ne predstavlja ozbiljnu pretnju, podobnu da se kod prosečnog čoveka stvori osećaj straha i ugroženosti. Kada je u pitanju narkomanija u Novom Pazaru, bilo je primera da su vršnjaci srednje škole pretili svojim drugarima da će ih odati kod roditelja ukoliko ne nastave da konzumiraju opojne droge, ili da će ih prikazati javnosti pa od straha odbačenosti od društva takve osobe podležu svim zahtevima trećih lica koja ima prete. Potom je bilo primera gde su se momak i devojka koji su bili u emotivnoj vezi gde je ona bila u drugom stanju i nije više htela konzumirati narkotike zbog same bebe dok joj je

momak pretio da ukoliko ne nastavi da konzumira sa njim da će je ostaviti i da neće prihvatiti ni nju niti bebu. Takođe imamo primer i gde je brat pokušavao da pomogne svom starijem bratu da se izleči od bolesti zavisnosti, koji je konzumirao heroin, pa je stariji brat pod pretnjom da će se ubiti uvukao i svog mlađeg brata u vode narkomanije samo kako bi mu pokazao da je to lepši svet i da je to stanje mira. Onda kada je njegov mlađi brat probao heroin kako bi sebi približio taj svet u nameri da samo jednom proba narkotik, tražio je sve više i sam postao zavisnik. Imamo i primer da su neka maloletna lica tražila zaštitu momaka koji važe u gradu kao neko ko je jak, snažan, među vršnjacima, a zauzvrat bi postao poput njih i bukvalno slušao sve što mu drugi kažu ili naredbe i još mnogi drugi primeri.

VRBOVANJE KAO OBLIK UGROŽAVANJA I UGROŽENOSTI U NOVOM PAZARU

Vrbovanje ili regrutacija jeste navlačenje ili konskripcija. To je pojam u najširem izvornom smislu koji ima značenje prisilnog rada neke osobe za račun druge osobe ili njene grupe. Stručan naziv za vrbovanje jeste prozelitizam koji označava nametljivo, nasrtljivo, nasilno i fanatično vrbovanje za jednu versku zajednicu, političku grupaciju ili određene svetonazore. Pojam takođe označava maksimalno zalaganje pridobijenih osoba, te njegova često fanatična nastojanja da se na bilo koji način privoli što više novih pristalica (Iza ekrana, Analiza zloupotreba žrtava trgovine ljudima u digitalnom okruženju, Beograd 2020).

Vrbovanje može biti izvršeno upotrebom pretnje, sile, iznude, ucene, radi materijalne dobiti, neke druge vrste dobiti, u zamenu za protekciju, ali jedan od najbitnijih razloga vrbovanja koje se odnosi na narkomaniju jeste razlog što boljeg poslovanja i formiranje što veće i jače organizovane kriminalne grupe. Primer vrbovanja jednog maloletnog lica, o kome je brinula njegova baka jer mu je otac preminuo, a majka se preudala u susedni grad te je formirala novu porodicu i nije vodila računa o svom detetu iz prvog braka, koje se otelo kontroli i odalo ulici i raznim porocima, te je palo pod uticaj starijih, uličnih dilera, sa dugogodišnjim uličnim iskustvom. Taj maloletni dečak je vrbovan od strane tih lica i jedne slabije organizovane kriminalne grupe u naselju Lug, a koji je izvršavao sve njihove naredbe. Prošle godine je taj dečak ušao u internet klub i ispalio više hitaca u više osoba. Takođe je procesuiran i za krivično delo Neovlašćeno držanje opojnih droga iz člana 246a.stav 1. KZ RS. Mnoga krivična dela i prekršaji nisu mu strani, a to je samo jedan od primera vrbovanja osoba bez adekvatne zaštite, materijalne stabilnosti, nedostatka brige i propusta u vaspitanju. Takođe se vrbuju i deca uticajnih, bogatih ljudi, funkcionera, kako bi im njihovi očevi i majke pomagali jer u takvim situacijama pomažući svojoj deci oni indirektno pomažu i licima koja su sa njima u društvu ili licima koja su ih vrbovala, a od bogatih roditelja imaju konstantan i siguran priliv novca.

Rešenje ovakvog problema vidim u koordinaciji roditelja, radnika Centra sa socijalni rad, medicinskih ustanova, policijskih organa, sudskih vlasti, opštinskih vlasti, nezavisnih zajednica, nevladinih organizacija, svih zainteresovanih građana Novog Pazar i šire okoline. Takođe rešenje vidim u formiranju nekog nezavisnog tela

koje bi se borilo protiv narkomanije. Na primer, u našem gradu imamo formiranja NVO „Duge“ i „Dammad“. Njihovi programi, stručna lica i saradnici doprinose poboljšanju stanja bezbednosti u Novom Pazaru podizanjem svesti o aktuelnim problemima, gde je između ostalog jedan gorući problem, a to je narkomanija.

KOMPARACIJA BITNIH ČINILACA BEZBEDNOSTI NOVOG PAZARA I SUSEDNIH OPŠTINA - KOMPARACIJA U ODNOSU NA EKONOMSKO STANJE

Ekonomska stanja gradova u okruženju Novog Pazara su siromašna opštinska središta. Da bi opstala potrebna je obavezna finansijska podrška Reublike Srbije. Opštine sa kojima se Novi Pazar graniči su: Tutin, Sjenica, Ivanjica, Raška, Leposaviće, Zubin Potok i Mitrovica. Budžeti ovih opština su po nekoliko puta manji od budžeta Novog Pazara. U njima ima veoma mali broj preduzeća, firmi, kompanija, samostalnih radnji.

Zbog slabe ekonomske i privredne razvijenosti, blizine puteva krijumčarenja, proizvodnje i distribucije narkotika, Novog Pazara i okoline, narkomanija je našla plodno tlo i samim tim prouzrokovala ugroženost stanovništva.

Stati na put narkomaniji ne može samo jedna institucija, već je potrebna šira koordinacija MUP-a na teritoriji Republike Srbije i međunarodna saradnja organa vlasti radi suzbijanja narkomanije na međunarodnom nivou. Ovome je potrebna i svestrana podrška organa sudstva: opštinskih organa, nevladinog sektora, organa reda, centara za socijalni rad i svih drugih organizacija ili samostalnih lica koji su zainteresovani da pruže svoj doprinos u borbi protiv narkomanije.

KOMPARACIJA U ODNOSU NA VERSKU OPREDELJENOST

Stanovništvo Novog Pazara je u 20.veku verski podeljeno na hrišćane, pripadnike islama i pripadnike judaizma. Upućeni jedni na druge, uvek su se međusobno pomagali. Zajednički su čak i podizali verske objekte. (Gološ, doc.dr Hivzo, 2014, Sandžak u političkom i društveno-ekonomskom životu Jugoslavije (1918-1941), 66).

Iz samog sastava stanovništva u Novom Pazaru, gde su pripadnici islama u većem broju u odnosu na hrišćane, sledi da je veći procenat pripadnika i procesuiranih lica islamske veroispovesti.

Prema policijskim evidencijama do sada nije procesuirano ni jedno lice koje pripada nekoj verskoj zajednici, već su u pitanju građani u globalnom smislu. Imamo samo primer originalnog načina borbe protiv narkomanije iz manastira „Crna rijeka“ što organi reda i sudstvo ne odobravaju, to jest način lečenja fizičkim zlostavljanjem.

KOMPARACIJA U ODNOSU NA NACIONALNU PRIPADNOST

Nacionalno-etnički sastav Novog Pazara čini 21.nacionalnost od kojih najveći procenat čine Bošnjaci i Srbi. Ovo je značajan momenat u svim izveštajima organa

reda, sudstva i opštinskih organa. Zbog ove raznolikosti i samog siromaštva okolnih opština dolazi do ekspanzije narkomanije kao i na obostranom podrivanju dobrih susedskih i međugrađanskih odnosa stanovništva, ponajviše zbog ličnih interesa kriminalnih grupacija.

Celokupno stanovništvo Novog Pazara i okoline suprotstavlja se svim porivima društva koji narušavaju bezbednosnu situaciju. Nasuprot njima vekovima se neguju dobrosusedski, međugrađanski, dobri odnosi. To se najbolje vidi u sredinama gde žive građani gde je stanovništvo heterogeno. Jedina je zamerka kod upošljavanja stanovništva u budžetskim ustanovama za šta se krivi aktuelna politika, ali to ne umanjuje borbu protiv narkomanije.

KOMPARACIJA U ODNOSU NA TERITORIJALNU PODELU

Neke oštine su po svojim teritorijama veće u odnosu na druge, ali to ne znači nužno da one broje i veći broj stanovnika. Sjenica je na primer prema veličini teritorije najveća oština na Jugozapadu Srbije, ali od svih oština na Jugozapadu Srbije tačnije u Sandžaku ili ti Raškoj oblasti, Novi Pazar je grad koji broji najviše stanovnika što ga ubraja u opštinu sa najviše stanovnika. Sam podatak da je grad Novi Pazar četvrti grad u Evropi po stopi nataliteta govori puno. Naime i u blizini grada Tutina prolaze mnogi putevi kojima se krijumčare narkotici i druga razna protivpravna dobra, te je razvoj narkomanije u proteklih par godina takođe našao plodno tlo. Blizina sa većim gradom, u kome ima dosta noviteta nije poštedela ekspanzije narkomanije ni te manje okolne gradove.

Rešenje vidim u bliskoj saradnji, blagovremenom i uzajamnom obaveštavanju organa reda iz susednih gradova, u dobroj komunikaciji, ravnomernijoj privrednoj razvijenosti, organizovanju zajedničkih akcija kako bi se presekli lanci krijumčarenja pre svega narkotika. Takođe rešenje vidim i u podizanju svesti naroda koji živi u manjim gradovima kako bi javnost bila upoznata sa problemima i kako bi se sprečio proces ekspanzije narkomanije, jer je to bio jedan od propusta u Novom Pazaru.

KONCEPTUALNI PROGNOŠTIČKI MODEL BORBE PROTIV NARKOMANIJE (PREVENTIVNO DELOVANJE)

S' obzirom na to da sam prikazao jedan od bitnih oblika ugrožavanja bezbednosti u Novom Pazaru i okoline, te da sam opisao većinu subjekata koji se mogu suprotstaviti ovoj ozbiljnoj pretnji građana Novog Pazara, izdvajam MUP PU Novi Pazar, sudove Novog Pazara i okruženja, organa vlasti gradova u kojima je narkomanija ogroman problem kao i u Novom Pazaru, predlažem hitno pronalaženje distributera koji su umreženi sa glavnim dilerima narkotika sa teritorije AP KiM, Crne Gore, Bosne, Turske, Iraka, Irana, Holandije, Nemačke, Austrije, Srbije, Subotice, Beograda, Novog Sada, Niša, Čačka, Kragujevca, Kraljeva, Raške, Tutina, Sjenice, a sve u cilju otkrivanja i zaustavljanja širenja narkomanije.

Preventivno delovanje vidim kao efikasan model suzbijanja narkomanije poboljšanjem motorizacije, uslova za rad, tehnike, tehnologije, drugih sredstava,

ljudstva i td. S` obzirom na to da se iz godine u godinu uvećava obim posla, potrebno je povećati i broj zaposlenih i iznova proširivati timove i podmlađivati ih, kako bi u svakom trenutku imali sastav zaposlenih na relaciji „izrazito iskusen-samostalan-srednje obučen-manje iskusen-novajlija“ kako bi znanje i iskustvo bilo što pre i što više prenošeno sa starijih generacija na mlađe, ali kako bi i stariji i iskusniji operativci koji raspolažu terenskim saznanjima, mogli da prate inovativne trendove razvoja tehnologije, društvenih mreža, raznih izmena i dopuna, ali i boljeg poznavanja tog dela generacijske populacije stanovništva.

Treba češće uključiti javnost i direktno sagledati problem putem javnog mnjenja, organizovanjem raznih sastanaka, prosto rečeno treba pričati o problemu i iznaći što bolja rešenja koja bi se pokazala kao pozitivna u vidu preventivnog delovanja. Sama činjenica da su policijski službenici OKP PU Novi Pazar kružili vozilima po gradu u ranim jutarnjim i kasnim večernjim časovima smanjila je stopu kriminaliteta drastično tih par meseci takvog rada, koji je bio ni manje ni više nego iscrpljujuć zbog nedostatka ljudstva, jer su policijski službenici po toj liniji rada radili vezano i po dve radne smene, a po potrebi i duže, ali je dalo pozitivne rezultate.

Uloga porodice je izuzetna i nezamenljiva. Obrazovanje i vaspitanje od vrtića, predškolskih ustanova, osnovne i srednje škole do visokonaučnih ustanova su izuzetno bitni za preventivno delovanje. U tom cinju neophodno je u nastavne programe ugraditi teme sa adekvatnim sadržajem. Izvođači sadržaja pored školskih psihologa mogu biti i pripadnici MUP-a.

Potrebno je usvojiti u lokalnoj samoupravi Strategiju borbe protiv narkomanije, prvenstveno za mlade. Tim za takvu Strategiju trebali bi činiti ljudi odnosno građani različitih profila i različitih ustanova.

Bitno je pored žive reči uraditi i brošure, flajere, internet prezentacije koje bi unapredile znanja građana Novog Pazara o predmetnoj oblasti.

Koordinacija aktivnosti u borbi protiv ovog oblika devijantnog ponašanja bi trebala biti na nivou grada u Savetu za bezbednost Gradonačelnika.

REPRESIVNO DELOVANJE

Pored evidentiranja i procesuiranja u cilju smanjenja i onemogućavanja narkomanije na prostoru Novog Pazara organi reda i mira, u prvom redu Služba za prevenciju narkomanije i suzbijanje krijumčarenja narkotika, kod proizvođača, distributera i korisnika, pronađeni narkotici se zaplene i oduzimaju, uredno evidentiraju, predaju nadležnim tužilaštvima, nakon izvršenih veštačenja u KTC Užice. U daljem, operativna grupa Odeljenja kriminalističke policije u okviru PU Novi Pazar, uredno se odaziva svim pozivima građana koji prijavljuju određena dešavanja vezana za narkomaniju. Pripadnici odeljenja ,u daljem postupaju u skladu sa propisanim procedurama, ali isključivo u skladu sa zakonskom regulativom. Profesionalno i operativno rade na terenu i dolaze do bitnih saznanja, a zatim pravovremeno reaguju na ista kako bi ostvarili pozitivne efekte.

Nezvaničan podatak da je procesuirano više od 400 lica za protekle tri godine samo na teritoji Novog Pazara govori o rezultatima operativne grupe, gde su u svakom trenutku ugroženi životi pripadnika operativne grupe do momenta vezivanja lica i

lišenja slobode, ali čak ni tada sigurnost i bezbednost nije zagarantovana jer ostali članovi kriminalne grupe mogu sprovesti svoj sopstveni, ulični talion usmeren protiv službenika organa reda zbog gubitka uložene novca. Efikasan i efektivan rad opterećuje: zastarela oprema, nemogućnost redovne edukacije, fizičkih priprema, nedostatak treninga, seminara, stara vozila, oružje, zaštita. Unapređenje stanja u ovoj oblasti bi poboljšalo efikasnost u radu i doprinelo većem uspehu borbi protiv narkomanije.

Takođe je neophodno unaprediti pravnu regulativu u skladu sa savremenim zakonskim rešenjima i najboljom praksom za ova krivična dela, koja danas maltene isključuju odgovornost maloletnika gde su njihova prava iznad prava policijskih službenika bez obzira što su učinioci ovako teških krivičnih dela. Takođe, prema sadašnjem stanju u grupi sa više članova, koja se bori protiv narkomanije u Novom Pazaru u okviru OKP PU Novi Pazar, grupa trenutno broji samo jednog člana koji poseduje sertifikat za rad sa maloletnim licima. Taj broj je neophodno povećati.

Od 2017.godine krenulo se u radu sa osnovcima i srednjoškolicima sa edukacijom o gorućim problemima koji pogađaju upravo decu i maloletna lica ovih uzrasta i to sa projektom „Osnovi bezbednosti dece“ u kome između ostalog imam aktivno učešće i koji mogu pohvaliti jer daje rezultate u samoj edukaciji u prevenciji problema kao što su narkomanija, alkoholizam, zloupotreba interneta, trgovina ljudima i td. Smatram da je preventivni rad bitniji od represivnog, ali da ni represivan rad ne zaostaje ništa manje za preventivnim. U represivnom radu vidim rezultat u smislu aktivne, svakodnevne borbe sa kriminalom koji je konstantan. U preventivnom radu vidim sporiji boljitak na dužim stazama koji će biti efikasniji i to u edukaciji mladih koji će ubrzo izrasti u ozbiljne, akademske građane ovog društva. Kao takvi, sa takvim znanjem, sa edukacijama i sprovođenjem raznih radionica i usađenim informacijama iz mladih dana o štetnosti ovih problema, davati dobar primer društvu, okolini, osećati prezir prema lošim stvarima u društvu i iste osuđivati, gde će i svoja znanja i usađene smernice edukacije i vaspitanja prenositi dalje na svoju decu i drugu decu u društvu te će samim tim i ti učenici biti nečiji učitelji.

Uz to, prisutni su brojni nedostaci, koji prate ceo proces otkrivanja i procesuiranja lica koja čine krivično delo iz člana 246. KZ RS (Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga.)

Bitno je da se brzo, na osnovu analize krivično pravne teorije i prakse unapredi predmetna oblast. Doprinos ljudi poput nas, iz prakse, može biti dragocen.

ZAKLJUČAK

Narkomanija je ozbiljna pretnja koja prouzrokuje veliki broj narušavanja bezbednosti građana Novog Pazara i narušava njihovo zdravlje i samim tim stvara i dugoročni problem na buduća pokoljenja. U radu „Narkomanija kao oblik ugrožavanja bezbednosti u Novom Pazaru“ detaljno su obrađeni pojam narkomanije i njene karakteristike; Bitni činioci uticaja narkomanije na bezbednost u Novom Pazaru (ugrožavanje i ugroženost, pretnju, vrbovanje;). U radu sam poredio bitne činioce ugrožavanja bezbednosti u Novom Pazaru sa okolnim gradovima i to: ekonomsko stanje, versku opredeljenost stanovništva, nacionalnu pripadnost,

teritorijalnu podelu okolnih gradova radi izvlačenja adekvatnih zaključaka i narednih mera. Ponuđeni konceptualni model ima težište na sistemu preventivnog rada, od porodice, vrtića, predškolskih ustanova, osnovne, srednje škole do visokoškolskih ustanova i drugih institucija vlasti. Takav model pored preventivnog, nudi i unapređenje pravno političkih činilaca, koordinacije aktivnosti na nivou grada, te mere za poboljšanje uslova za efikasniji rad u organima Ministarstva unutrašnjih poslova, PPU Novi Pazar.

Model je moguće primeniti u susednim opštinama i Republici Srbiji, a i šire. Ističem da je rad zasnovan na originalnim, prvorazrednim izvorima (fotografijama, iznetim iskustvima) dostupnoj literaturi, ličnom iskustvu, kao i iskustvima starijih policijskih službenika, koji su bili angažovani na suzbijanju narkomanije i koji su doprineli kvalitetu rada.

LITERATURA:

1. Bukelić, J. (1997) Droga u školskoj klupi, Velarta, Beograd;
2. Gološ, H. Sandžak u političkom i društveno ekonomskom životu Jugoslavije (1918-1941)
3. Dragišić, Z. (2017) Sistem nacionalne bezbednost-pokušaj definisanja pojma
4. Dragišić, Z. (2009) Sistem nacionalne bezbednost-pokušaj definisanja pojma, Nacionalna bezbednost, Vojno delo 3/2009.
5. Ignjatović, Đ. (1992) Kriminologija.
6. Istorijski arhiv „Ras“ Novi Pazar, Zbirka hronika, Miodrag Radović, Hronika Novog Pazara
7. Nikolić, D. (2007) Akcioni program primarne prevencije bolesti zavisnosti pušenja, alkoholizma i narkomanije, Narodna knjiga Alfa, Beograd
8. Opštinski sud Novi Pazar, Predmeti narkodilera 1986-1996. Godine
9. Stevanović, Z. (2013) Socijalne devijacije i društvena reakcija, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd,

ENCIKLOPEDIJE

10. Medicinska enciklopedija, 4, Beograd 1969.
11. Большая Энциклопедия, Vosemandsatый томъ, S.-Peterburgъ, 1904.

LISTOVI

12. „Bratstvo“ Novi Pazar (1981-1992)

INTERNET IZVORI

12. <http://www.sociologizam.com/2017/02/narkomanija.html>
13. <https://sh.wikipedia.org/wiki/Narkomanija>
14. www.odbrana.mod.gov.rs/odbrana-stari/vojni_casopisi/arhiva/VD_2009
15. https://sh.wikipedia.org/wiki/Novi_Pazar_Novi_Pazar

RESUME

Drug addiction is a serious threat that causes a large number of violations of the public safety of the citizens of Novi Pazar and impairs their health, and thus creates a long-term problem for future generations. The paper "Drug addiction as a form of endangering security in Novi Pazar" deals in detail with the concept of drug addiction and its characteristics; important factors influencing drug addiction on public safety in Novi Pazar (endangerment, threat, recruitment). In this paper, I compared the important factors endangering security in Novi Pazar with the surrounding cities, namely: economic situation, religious affiliation of the population, nationality, territorial division of the surrounding cities in order to draw adequate conclusions and next steps. The offered conceptual model focuses on the system of preventive work, from families, kindergartens, preschools, primary, secondary schools to higher education institutions and other government institutions. Such a model, in addition to prevention, also offers the improvement of legal and political factors, coordination of activities at the city level, and measures to improve conditions for more efficient work in the bodies of the Ministry of Interior, PPU Novi Pazar.

The model can be applied in neighboring municipalities and the Republic of Serbia, and beyond.

I emphasize that the work is based on original, first-class sources (photographs, presented experiences) of available literature, personal experience, as well as the experiences of senior police officers, who were engaged in combating drug addiction and who contributed to the quality of work.

POJAM I PROCESNI TOK DOKAZIVANJA

Msc. Mirela D. Ikić

Department za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru

mirela_ikic@hotmail.com

Apstrakt

Nauka krivičnog procesnog prava razvila je instrumentarijum utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku. Pravno relevantne i druge važne činjenice utvrđuju se pomoću dokaza. To znači da su dokazi sredstvo utvrđivanja činjenica. Oko pojma dokaza, ali i srodnih pojmova dokaznog izvora, dokaznog osnova i dokaznog sredstva, u teoriji se lome koplja dugi niz godina. Ni danas ne možemo reći da je izgrađen i jednodušno prihvaćen, istovetno određen pojam dokaza. U starijoj procesnoj teoriji se naglašavala važnost dokaza za utvrđivanje istine. Pritom se pravi razlika na pojam dokaza u materijalnom i procesnom smislu. Autor u radu predstavlja procesni tok dokazivanja sa posebnim osvrtom na otkrivanje, izvođenje i proveravanje dokaza.

Ključne riječi: dokazivanje, otkrivanje dokaza, izvođenje dokaza, proveravanje dokaza.

THE CONCEPT AND THE PROCEDURAL FLOW OF EVIDENCE

Abstract

The science of criminal procedural law has developed a toolkit for establishing facts in criminal proceedings. Legally relevant and other important facts are established by evidence. This means that evidence is a means of establishing the facts. In theory, spears have been broken for many years around the notion of evidence, but also related notions of the source of evidence, the basis of evidence and the means of proof. Even today, we cannot say that the notion of evidence has been constructed and unanimously accepted. Older procedural theory emphasized the importance of evidence for establishing the truth. In doing so, a distinction is made between the notion of evidence in the material and the procedural sense. The author presents the process of proving with special emphasis on the discovery, presentation and verification of evidence.

Key words: proving, discovering evidence, presenting evidence, verifying evidence.

UVOD

Dokazivanje je metod pomoću kojeg sud istražuje i utvrđuje istinu. Dokazivati, to znači uveriti sud da je ono što tvrdimo istinito. Dokazni postupak predstavlja centralni deo kako parničnog, tako i krivičnog postupka. Dokazivanje predstavlja delatnost uobličenu procesnim normama u kojoj učestvuje sud, stranke i ostali učesnici u postupku, a koja obuhvata prikupljanje dokaza, izvođenje dokaza i ocenu dokaza. Kod izvođenja svakog dokaza dominira načelo materijalne istine i ono je osnova dužnosti suda da utvrdi istinu. Dokazivanje u krivičnom postupku predstavlja

sve radnje suda i stranaka koje se preduzimaju u cilju da sud utvrdi istinitost jedne činjenice koja je predmet dokazivanja

Dužnost suda je da istinito i potpuno utvrdi sve sporno pravno relevantne činjenice. Zbog toga je ovlašćen da izvodi i one dokaze koje stranke nisu predložile ako smatra da su dokazi značajni za donošenje odluke. Do saznanja na osnovu kojih sud utvrđuje istinitost jedne činjenice sud dolazi neposrednim čulnim zapažanjem, iz kazivanja fizičkih lica, organa ili organizacije izrazima u pisanom tekstu.

U krivičnom postupku, osumnjičeni ili optuženi mora imati minimalna prava da bi se suđenje odvijalo smatra poštenim. Minimalna prava osumnjičenog ili optuženog su: pravo na obaveštavanje o optužbama i pravo na odbranu (što uključuje vreme i uslove za pripremu odbrane, pravo na branioca, ispitivanje svedoka, izvođenje dokaza i ukazivanje na nezakonite dokaze i pravo na slobodu pomoć tumača).

Pri dokazivanju, što je najvažnije za utvrđivanje činjenica, neophodno je pomenuti doktrinu „plodova otrovnog voća“, koja služi za uklanjanje jedne kategorije nezakonitih dokaza. To je zato što se presuda ne može zasnivati, između ostalog, na nezakonitim dokazima, a ako se presuda zasniva na dokazima na kojima se ne može zasnivati, počinjena je (apsolutno) bitna povreda odredaba krivičnog postupka, koja se kao navedeni žalbeni osnov navodi u pomenutom žalbenom osnovu. Ova doktrina je pravno-teorijska konstrukcija jedne od kategorija nelegalnih dokaza, tamo gde postoje izvedeni dokazi što je zakonito, ali saznanje o tim dokazima nastalo je na osnovu drugih dokaza koji pribavljen nezakonito. Kriterijum za ocenu zakonitosti su originalni dokazi, pa ako nisu pravno valjani i izvedeni dokazi su pravno nevaljani. Sve ovo o dokazima spominjemo je jer se za utvrđivanje činjenica koristimo dokazima i moramo ih pružiti u krivičnom postupku. Kada postupa, tužilac mora imati minimum stepen činjeničnosti u svakoj fazi postupka i iz jedne faze postupka premešteno u drugo mora imati veći minimalni stepen utvrđivanja činjenica i pružanje dokaza potrebnih za novu fazu postupka. Uvek razgovaramo o tome potreban je minimalni stepen utvrđivanja činjenica mada stepen izvesnosti činjenica u fazi akcije može biti, a često je i veća, ali bez obzira na to šta radimo dalje u postupku koristimo naziv sumnje koji je karakterističan za fazu u kojoj delujemo. Da bi se učinilac teretio, svi elementi koji u pravnom opisu karakterišu delo i da je optuženi učinilac dela. U tu svrhu moraju da činjenično dokaže radnje počinioaca, pri čemu je neophodno preduzeti te radnje ogleda se u zakonskom opisu dela, ali moraju se dokazati i drugi elementi koji karakterišu delo iznad minimuma, ako su sadržani u opisu dela. Tokom glavnog pretresa kao njegov deo u krivičnom postupku postoji faza koja se naziva i dokazni postupak, ali dokaz tada ne počinje. Tačnije, trebalo bi da se završi tada, bar pre prve instance sudu, utvrđujući činjenice, a time i činjeničnu osnovu. Da bi bilo zločinca odgovornost svi relevantni dokazi moraju potvrditi sve relevantne (pravno relevantne činjenice) koji karakterišu delo.

Dokazi imaju svoje faze počev od saznanja za krivično delo i izvršioca, provere znanja, pribavljanja i izbora dokaza, formiranja činjeničnog zahteva, davanja predloga za dokazivanje činjeničnog zahteva, izvođenja dokaza i procene dokaza, dakle smatra činjeničnu tvrdnju dokazanom ili nedokazanom. Dakle, proces dokazivanja započinje mnogo pre nego što slučaj stigne do suda i to često od ovlašćenih službenih lica.

Uspeh postupka zavisi od brzog i pravilnog pružanja dokaza i usmeravanja preduzetih aktivnosti. Da bi postupak mogao ići na sud mora da dokaže postojanje činjenica i dokaza kojima se te činjenice utvrđuju u traženom stepen uverenja. Krivični postupak se vodi od pretpostavke nevinosti (svako saznanje o delu i izvršiocu) do pobijanja pretpostavke nevinosti (utvrđivanje izvršenja dela od strane počinioca).

Oko pojma dokaza, ali i srodnih pojmova dokaznog izvora, dokaznog osnova i dokaznog sredstva, u teoriji se lome koplja dugi niz godina. Ni danas ne možemo reći da je izgrađen i jednodušno prihvaćen, istovetno određen pojam dokaza. U starijoj procesnoj teoriji se naglašavala važnost dokaza za utvrđivanje istine. Pritom se pravi razlika na pojam dokaza u materijalnom i procesnom smislu. Prema jednom od shvatanja, dokazom u materijalnom smislu, se shvata činjenica, kojom se dokazuje postojanje činjenica, koje su od važnosti za donošenje sudske odluke. Činjenica koju treba dokazati zove se predmet dokaza (thema probandi), dok se činjenica kojom se dokazuje predmet dokaza zove dokazni osnov, odnosno dokazni razlog (probatio). U skladu sa tim, dokazom se smatra skup osnova (razloga) koji govore u prilog istinitosti neke važne činjenice.

Slično je gledište prema kojem je dokaz svaki osnov ili razlog, sadržan u dokaznom sredstvu, koji potvrđuje istinitost neke činjenice, važne za postupak. Istoj grupi pripada određenje dokaza kao faktičkih podataka, u zakonom predviđenim procesnim formama, koji opravdavaju postojanje krivičnog dela i krivične odgovornosti okrivljenog. Dokaz se, takođe, definiše kao činjenica, kojom se utvrđuje postojanje spornih pravno relevantnih činjenica u krivičnom postupku. U jednom od shvatanja je napravljena razlika između dokaza u pravom i nepravom smislu. U pravom smislu pod dokazom se podrazumeva dokazni osnov, a sam dokaz definiše kao činjenica o istinitosti ili neistinitosti sporne činjenice. U nepravom smislu dokaz se izjednačava sa pojmovima izvor dokaza, odnosno dokazno sredstvo.

Dokazom se smatraju i izvori saznanja o činjenicama, koje se utvrđuju u krivičnom postupku. Bajer na ovaj način određuje pojam dokaza u užem smislu, kao izvor saznanja o postojanju neke činjenice, koja se ne može utvrditi vlastitim opažanjem. U novijim radovima, koji se, između ostalog, bave pitanjima dokaza, primetna je tendencija da se pojam dokaza odredi sintetičkom definicijom. Jedna od prvih takvih definicija dokazom smatra faktičke podatke, do kojih se dolazi u zakonom propisanom postupku, sprovođenjem procesnih radnji. Oni su izvor saznanja o činjenicama, na koje se primenjuju norme materijalnog i procesnog krivičnog prava. U nekoliko drugačije je određenje da je dokaz činjenica, na osnovu koje nadležni organ u krivičnom postupku utvrđuje neophodne činjenice. Dokazom se smatra i činjenica, sadržana u dokaznom sredstvu, na osnovu koje organ vođenja postupka zaključuje o postojanju ili nepostojanju važnih činjenica za donošenje sudske odluke.

Iz svih navedenih definicija dokaza se može zaključiti da se sadržaj ovog pojma određuje kao informacija, podatak, odnosno činjenica. Na drugoj strani su autori, koji smatraju da dokazi nisu činjenice, već izvori saznanja o činjenicama. Ipak, i kod njih je prisutna kontradikcija, jer sadržajem dokaza smatraju upravo činjenice, koje se utvrđuju u konkretnom slučaju, uz dodatne elemente ovog pojma. Kao što krivična

stvar predstavlja jedan životni događaj, koji se sastoji od činjenica iz stvarnosti, tako se i dokazi, kojima se on rekonstruiše, moraju sastojati od činjenica. Zovimo ih informacije ili faktički podaci, u dokazima se nužno moraju sadržati činjenice, na osnovu kojih ćemo utvrditi postojanje odlučnih činjenica. Sve činjenice, koje su sadržane u dokazu, primera radi u iskazu svedoka, ne moraju se odnositi na krivični događaj.

POJAM DOKAZA

Nauka krivičnog procesnog prava razvila je instrumentarijum utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku. Pravno relevantne i druge važne činjenice utvrđuju se pomoću dokaza. To znači da su dokazi sredstvo utvrđivanja činjenica. Oko pojma dokaza, ali i srodnih pojmova dokaznog izvora, dokaznog osnova i dokaznog sredstva, u teoriji se lome koplja dugi niz godina. Ni danas ne možemo reći da je izgrađen i jednodušno prihvaćen, istovetno određen pojam dokaza. U starijoj procesnoj teoriji se naglašavala važnost dokaza za utvrđivanje istine. Pritom se pravi razlika na pojam dokaza u materijalnom i procesnom smislu. Prema jednom od shvatanja, dokazom u materijalnom smislu, se shvata činjenica, kojom se dokazuje postojanje činjenica, koje su od važnosti za donošenje sudske odluke. Činjenica koju treba dokazati zove se predmet dokaza (thema probandi), dok se činjenica kojom se dokazuje predmet dokaza zove dokazni osnov, odnosno dokazni razlog (probatio) (Davidov, 2011: 623). U skladu sa tim, dokazom se smatra skup osnova (razloga) koji govore u prilog istinitosti neke važne činjenice. Slično je gledište prema kojem je dokaz svaki osnov ili razlog, sadržan u dokaznom sredstvu, koji potvrđuje istinitost neke činjenice, važne za postupak.

Istoj grupi pripada određenje dokaza kao faktičkih podataka, u zakonom predviđenim procesnim formama, koji opravdavaju postojanje krivičnog dela i krivične odgovornosti okrivljenog (Vladimirov, 1989:10). Dokaz se, takođe, definiše kao činjenica, kojom se utvrđuje postojanje spornih pravno relevantnih činjenica u krivičnom postupku.

U jednom od shvatanja je napravljena razlika između dokaza u pravom i nepravom smislu. U pravom smislu pod dokazom se podrazumeva dokazni osnov, a sam dokaz definiše kao činjenica o istinitosti ili neistinitosti sporne činjenice. U nepravom smislu dokaz se izjednačava sa pojmovima izvor dokaza, odnosno dokazno sredstvo (Dimitrijević, 1981:184).

Dokazom se smatraju i izvori saznanja o činjenicama, koje se utvrđuju u krivičnom postupku. Bajer na ovaj način određuje pojam dokaza u užem smislu, kao izvor saznanja o postojanju neke činjenice, koja se ne može utvrditi vlastitim opažanjem. Tu ubraja iskaze procesnih subjekata, isprave i snimke, kojima su registrovane činjenice. Dokazi u širem smislu, osim navedenog, obuhvataju i indicije. Takođe je bilo zastupljeno i shvatanje da su dokazi procesne radnje, kojima se utvrđuju činjenice od važnosti za donošenje sudske odluke.

Pojam dokaza u procesnom (formalnom) smislu određuje se polazeći od zakonskih odredbi, u kojima su regulisani dokazi. Pod dokazima se razumeju procesne radnje, usmerene na utvrđivanje istinitosti činjenica, na kojima se zasniva sudska

odluka. Ovaj pojam dokaze izjednačava sa radnjama dokazivanja, odnosno sa dokaznim postupkom. Procesni pojam dokaza nije u potpunosti napušten u savremenoj teoriji krivičnog procesnog prava. On se koristi da bi se istakao zahtev da se činjenice utvrđuju od strane zakonom određenih procesnih subjekata, na zakonom propisan način. Analizom odredbi važećeg ZKP-a, u novijoj literaturi je nastalo shvatanje da je dokaz u procesnom smislu svako dokazno sredstvo, koje služi kao instrument utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku.

(Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 55/2014 i 35/2019))

U novijim radovima, koji se, između ostalog, bave pitanjima dokaza, primetna je tendencija da se pojam dokaza odredi sintetičkom definicijom. Jedna od prvih takvih definicija dokazom smatra faktičke podatke, do kojih se dolazi u zakonom propisanom postupku, sprovođenjem procesnih radnji. Oni su izvor saznanja o činjenicama, na koje se primenjuju norme materijalnog i procesnog krivičnog prava. Unekoliko drugačije je određenje da je dokaz činjenica, na osnovu koje nadležni organ u krivičnom postupku utvrđuje neophodne činjenice. Dokazom se smatra i činjenica, sadržana u dokaznom sredstvu, na osnovu koje organ vođenja postupka zaključuje o postojanju ili nepostojanju važnih činjenica za donošenje sudske odluke.

Iz svih navedenih definicija dokaza se može zaključiti da se sadržaj ovog pojma određuje kao informacija, podatak, odnosno činjenica. Na drugoj strani su autori, koji smatraju da dokazi nisu činjenice, već izvori saznanja o činjenicama.

Ipak, i kod njih je prisutna kontradikcija, jer sadržajem dokaza smatraju upravo činjenice, koje se utvrđuju u konkretnom slučaju, uz dodatne elemente ovog pojma. Kao što krivična stvar predstavlja jedan životni događaj, koji se sastoji od činjenica iz stvarnosti, tako se i dokazi, kojima se on rekonstruiše, moraju sastojati od činjenica. Zovimo ih informacije ili faktički podaci, u dokazima se nužno moraju sadržati činjenice, na osnovu kojih ćemo utvrditi postojanje odlučnih činjenica. Sve činjenice, koje su sadržane u dokazu, primera radi u iskazu svedoka, ne moraju se odnositi na krivični događaj. Iskaz svedoka će, po pravilu sadržati mnoštvo činjenica, koje nemaju direktnih dodirnih tačaka sa krivičnim događajem.

Stoga je zadatak organa vođenja postupka da od svih činjenica izvrši trijažu i da izdvoji one činjenice, pomoću kojih se može doći do pravno relevantnih. Prema tome, da bi te činjenice bile dokazi, moraju se odnositi na krivičnu stvar i moraju biti fiksirane na zakonom propisani način (Vodinec, 1992:384). Dokazi su činjenice, proizašle iz dokaznog sredstva, kojima se u krivičnom postupku utvrđuje postojanje pravno relevantnih činjenica. Te činjenice, kojima se utvrđuje postojanje pravno relevantnih činjenica mogu se označiti osnov dokazivanja (utvrđivanja), a činjenice, koje je potrebno utvrditi – predmet dokazivanja (utvrđivanja).

POJAM I PROCESNI TOK DOKAZIVANJA

Dokazivanje predstavlja složenu i raznovrsnu pogrešnu delatnost krivičnoprocesnih stranaka i krivičnog suda s ciljem utvrđivanja pravno relevantnih i drugih činjenica u krivičnom postupku, tj. radi činjeničnog i pravnog oformljenja krivične stvari. Sam proces dokazivanja sastoji se iz više sistematskih procesnih

aktivnosti krivičnoprocesnih subjekata, koje se mogu putem sinteze klasifikovati u: otkrivanje dokaza, izvođenje dokaza, proveravanje dokaza i ocenu dokaza. Ove delatnosti su predviđene u jednom logičkom redosledu, s tim što se neke od njih odvijaju skoro istovremeno, npr., izvođenje i ocena dokaza, odnosno otkrivanje i izvođenje dokaza i slično.

Isto tako, u procesu dokazivanja dolazi do aktivnosti različitih subjekata. Tako je kod otkrivanja dokaza izraženija aktivnost stranaka, na kojima u prvom redu leži i teret pružanja dokaza, tj. pravo i dužnost da otkrivaju izvore dokaza i da predlažu njihovo izvođenje. Međutim, aktivnost krivičnog suda dolazi više do izražaja prilikom izvođenja i proveravanja, a naročito kod ocene dokaza. Baš zbog ove složene, ali, ipak, skladne aktivnosti krivičnoprocesnih subjekata u procesu dokazivanja, uobičajno js da se dokazivanje označava i kao dokazni postupak (Bejatović, 2010:276).

Inače, i sama sadržina pojedinih aktivnosti u sistemu dokazivanja je različita. Tako, otkrivanje dokaza predstavlja aktivnost stranaka, pa i krivičnog suda, usmerenu na pronalaženje izvora dokaza, tj. na saznavanje da određeni činjenični podaci postoje u jednom ili više izvora, koji se mogu upotrebiti kao dokaz spornih činjenica u jednoj krivičnoj stvari.

Konkretnije, stranke i krivični sud otkrivaju lica, stvari i predmete u kojima se nalaze činjenični podaci, koji se u daljem procesu dokazivanja mogu uspešno iskoristiti kao dokazi.

Izvođenje dokaza u suštini predstavlja prihvatanje otkrivenih izvora dokaza i njihovo dalje procesno uobličavanje, tj. pismeno fiksiranje činjeničnih podataka, da bi se uspešno upotrebili kao dokaz spornih činjenica. Na primer, pošto je otkriveno da je jedno lice bilo očevidac krivičnog događaja i, samim tim, da poseduje određene činjenice u vezi sa izvršenjem krivičnog dela, krivični sud će to lice pozvati i saslušati ga kao svedoka, kako bi se sadržina njegovog iskaza mogla iskoristiti kao dokaz određenih spornih činjenica.

Proveravanje dokaza znači utvrđivanje verodostojnosti kako izvora činjeničnih podataka, tako i samih činjeničnih podataka. Do ove aktivnosti krivičnog suda, doći će samo u slučaju ako se posumnja u verodostojnost lica koje treba da iskazuje, kao i u verodostojnost sadržine njegovog iskaza.

Najzad, ocena dokaza predstavlja takvu aktivnost krivičnog suda, kojom se utvrđuje vrednost dokaza u odnosu na spornu činjenicu, tj. utvrđuje se u kojoj meri jedan činjenični podatak potvrđuje postojanje ili nepostojanje sporne činjenice.

OTKRIVANJE DOKAZA

Otkrivanje dokaza predstavlja takvu aktivnost stranaka i krivičnog suda kojom se utvrđuje postojanje činjeničnih podataka u jednom ili više izvora dokaza. Ovo je prva i veoma važna aktivnost, koju prvenstveno preduzimaju krivičnoprocesne stranke, na kojima, kao što smo videli, leži teret pružanja dokaza. Međutim, na postojanje određenih dokaznih izvora može ukazati bilo ko, pa i krivični sud po službenoj dužnosti.

Dokazi se mogu otkrivati u toku celog krivičnog postupka, s tim što se na izvore informacija može ukazivati i u pretkrivičnom postupku. Zakonodavac je predvideo obavezu za zaposlene u državnim organima, preduzećima i drugim pravnim licima da, prijavljujući krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, i u tom smislu ukazuju i na izvore dokaza. Međutim, krivičnoprocesne stranke su dužne i imaju zakonsko pravo da otkrivaju dokaze i da predlažu njihovo izvođenje krivičnom sudu, odnosno drugom nadležnom državnom organu. Inače, da bi se postigli što bolji rezultati u otkrivanju dokaza, koriste se znanja iz oblasti kriminalističke taktike. Ova znanja posebno koristi policija koja preduzima organizovanu delatnost radi otkrivanja krivičnih dela i pronalaženja učinioca dela u neformalnom - pretkrivičnom postupku.

IZVOĐENJE DOKAZA

Izvođenje dokaza u suštini predstavlja prihvatanje otkrivenih dokaza, saznavanje činjeničnih podataka i procesno fiksiranje na zakonom predviđen i uređen način, čime se postiže i njihovo obezbeđenje. Naime, ovom aktivnošću krivičnog suda postiže se prikupljanje činjeničnih podataka i njihovo obezbeđenje, koja aktivnost ce preduzima na zakonom predviđen i uređen način. To znači da je zakonodavac predvideo procesnu formu i način izvođenja dokaza, zavisno od toga o kakvom se izvoru informacija radi.

Tako je predviđeno da će organ krivičnog postupka saslušati, kao svedoka, lice koje poseduje određene činjenične podatke o delu i učiniocu, i da će rezultat njegovog iskaza zapisnički fiksirati. Slična je situacija i kada se radi o predmetu, kao izvoru informacija, jer postoji obaveza da se tačno fiksira mesto i položaj nađenog predmeta, a posebno da se fiksiraju tragovi na njemu, pri čemu se može koristiti i posebno stručno znanje ili umenje, ako je to potrebno. Najzad, predviđen je i postupak čuvanja predmeta, koji mogu poslužiti kao izvor materijalnih dokaza (Nicević, Stevanović, 2010:268).

Dokaze u krivičnom postupku izvodi, po pravilu, nadležni krivični sud i to u inokosnom ili u zbornom sastavu. U izvođenju dokaza mogu učestvovati krivično procesne stranke, tj. ovlašćeni tužilac i okrivljeni sa svojim braniocem, koji svojom aktivnošću mogu doprineti postizanju boljih rezultata, jer imaju pravo da postavljaju pitanja, da stavljaju primedbe i predloge i slično.

Krivični sud može izvoditi dokaze u toku celog krivičnog postupka, s tim što u prethodnom krivičnom postupku dokaze izvodi istražni sudija nadležnog suda, a izuzetno, dokaze može izvoditi i ovlašćeno službeno lice policije i istražni sudija drugog krivičnog suda na osnovu pružanja pravne pomoći, dok u glavnom krivičnom postupku dokaze može izvoditi predsednik veća pred kojim će se održati glavni pretres, odnosno samo sudeće veće u toku glavnog pretresa. Izuzetno, pojedini dokazi mogu se izvoditi i u pretkrivičnom postupku i to u slučaju kada postoji opasnost od odlaganja, na primer uviđaj, pretresanje stana i slično.

Da bi se postigli što bolji rezultati u izvođenju dokaza, krivični sud mora da primenjuje znanja iz nekih vanpravnih nauka, kao što su psihologija, logika, kriminalistika i druge, s tim što u primeni ovih znanja krivični sud može zatražiti pomoć posebnih stručnih lica specifičnostima koje postoje kod izvođenja pojedinih

dokaza u pogledu procesne forme i načina fiksiranja rezultata, biće reči prilikom razmatranja pojedinih dokaznih sredstava, kada će se detaljnije razmotriti i sam procesni tok izvođenja ovih dokaza.

Kako je istaknuo profesor Krapac, jedna od propedeutičkih tema odnosi se na dva načina izvođenja dokaza u krivičnom postupku. Već dva veka vodi se žestoka rasprava o tome koji je način predstavljanja dokaza bolji: jednostrani metod, gde telo u postupku, kao što je sudija za saslušanje, istražni sudija ili neko drugi u pripremnom procesu, iznosi dokaze (uglavnom u praksi, ispitivanje svedoka).) ili je bolji bilateralni metod koji tužitelja i tuženog ostavlja da predoče dokaze (Damaška, 2001:13).

U praksi su kombinacije ovih metoda uobičajene. Pre nego što pređem na kombinacije, moram da napomenem o „čistim“ metodama, čisto jednostranim i čistim bilateralnim metodama. Najblaže rečeno, kada pijete kapučino ili makiato, razne kombinacije kafe i mleka, teško je govoriti o tim kombinacijama ako ne znate šta je kafa i šta je mleko. Prvo moramo videti šta je „kafa“ i „mleko“ kada izvodimo dokaze.

O jednostranoj metodi nije potrebno mnogo govoriti, jer je to tradicija kontinentalne Evrope. Ipak, iz perspektive Kanarskih ostrva, odakle gledam, stvari izgledaju malo drugačije. Pre svega, treba naglasiti da je prikupljanje dokaza jednostranom metodom stvar državnog tela. Drugim rečima, postoji državni monopol na prikupljanje dokaza. Ako je odbrana sproveda paralelnu istragu, ispitivala svedoke itd. Smatraće se da utiče na svedoke i ometa istražnu funkciju države. Zatim, karakteristično za ovu metodu (koju u Evropi ne primećujemo jer ne vidimo drugu stranu) je činjenica da su prikupljeni dokazi forenzički dokazi. Stranka ne može reći: "Ovo je moj dokaz." Nadalje, odgovornost za rezultat utvrđivanja činjenica leži na proceduralnom autoritetu.

Još jedna karakteristika bilateralnog sistema je da mora postojati složen sistem informisanja strana o rezultatima njihovih istraga. Ovde postoje veliki problemi, koji su u potpunosti došli pred Haški tribunal za bivšu SFRJ, jer evropske sudije nisu bile upoznate sa praksom poderane prakse. Problem je posledica koja mora nastupiti ako tužilac ne otkrije svoje dokaze optuženom i odbrani pre glavne rasprave. Može li to biti isključenje? To se takođe odnosi i na odbranu. Upravo to se dogodilo u slučaju O. J. Simpsona, u kojem sudija nije mogao reći braniocima da su sakrili svoje dokaze, da su iznenadili protivnika suđenja, pa stoga nisu mogli da koriste te dokaze. U američkom pravu se odnosi na tzv. otkriće, obostrana dužnost strana da obaveštavaju o rezultatima svojih istraga.

Nadalje, u čistom bilateralnom modelu nema sudskih dokaza, samo postoje dokazi stranaka, tužilaca i optuženih. To važi i za veštake. Stručnjaci nisu pomoćnici suda: oni su samo svedoci. Zbog stranačke prirode dokaza, postoje posebna pravila. Tako je u nekim državama još uvek tačno da ne možete da napadnete verodostojnost svog svedoka. Ako na saslušanju kaže nešto protiv vas, ne možete ga ukloniti ili napasti. U sistemu jednostranog predstavljanja dokaza, to je apsurdno; kod bilateralnih to je normalno.

U Evropi su ovi detalji manje poznati. Ono što se više zna je kako je ispitivano. Ali postoji i opasnost od pojednostavljenja. Predstavljanje dokaza izgleda ovako.

Prvo, tu je glavna tema proleća u kojoj ona iznosi svoje dokaze. Sledi glavna prezentacija odbrane u kojoj iznosi svoje dokaze.

Čistom bilateralnom modelu ne postoje sudski dokazi, samo dokazi stranaka, tužilaca i optuženih. To važi i za stručnjake. Stručnjaci nisu pomoćnici suda: oni su samo svedoci. Zbog stranačke prirode dokaza, postoje posebna pravila. Stoga, u nekim državama i dalje je tačno da ne možete da napadnete verodostojnost svog svedoka. Ako na saslušanju kaže nešto protiv vas, ne možete ga ukloniti ili napasti. U sistemu jednostranog predstavljanja dokaza, to je apsurdno; kod bilateralnih to je normalno. U Evropi su ovi detalji manje poznati. Ono što se više zna je kako je ispitivano. Ali postoji i opasnost od pojednostavljenja. Predstavljanje dokaza izgleda ovako. Prvo, tu je glavna tema proleća u kojoj ona iznosi svoje dokaze. Sledi glavna prezentacija odbrane u kojoj iznosi svoje dokaze (Damaška, 2001:14).

Nakon toga dolaze „kontraoptužbe“, tužilac može dovesti tzv. pobijanje, pri čemu postoje komplikovana pravila koja se mogu predstaviti kao dokazi, jer kao stranka ne smete da držite nešto u rezervi, vi možete samo "protiviti" iznošenje dokaza koji osporavaju dokaze koje je iznela odbrana. Novi inkriminirajući dokazi mogu se predstaviti samo u određenim okolnostima. Nakon toga imate "preispitivanje" odbrane, ovo je tzv surebuttal.

Unutar svake od ovih izjava postoji redosled kojim se dostavljaju dokazi. Znete to iz filmova: prvo se vrši direktno (glavno) ispitivanje stranke koja predlaže dokaze, a zatim sledi unakrsno ispitivanje suprotne strane, nakon čega ga tužilac direktno preispituje, a zatim unakrsno ispituje odbranu. Tako se izvodi neki procesni minuet. Sud je bio pasivan sve vreme. Ovo se posebno odnosi na porotu. Sudija može da postavi neka pitanja, mada veoma malo, jer o slučaju zna vrlo malo: nema dosijea o istrazi; postoje dosijei stranaka, ali sudija nema nikakve veze sa njima i praktično ne može da postavlja mnogo više od pitanja kako bi razjasnio nejasnoće itd. Ali kad žiriju nešto nije jasno, ona ne može postavljati pitanja, tako da ćuti. Na kraju ispitivanja svakog svedoka ili veštaka, u zapisnik sažetka onoga što je navedeno nije upisan nijedan sudija, već postoje samo iscrpni zapisi o skraćenici.

Kada se postavljate pitanja sudiji, prilično je lako da rezimirate šta je neko rekao. Ali u unakrsnom ispitivanju to postaje problem jer ako imate dobre advokate, oni će stalno protestovati: nije dobar rezime izjava, rekao sam to, on je to rekao, itd. Nije lako pomiriti čisti bilateralni sistem sa rezimirajućim izjavama.

Prvo je pitanje spontanosti izjave. U evropskim procesima postoji zabrana istražitelju da postavlja sugestivna pitanja, jer su psihološki opasna. Nekome ko nije siguran šta se dogodilo, možete jednim pitanjem da predložite određenu stvar koja će reći: „Da, desilo se“. Nakon toga, stvar je zapečaćena, iz glave svedoka neće izbiti nikakvo unakrsno ispitivanje, na pr. okrivljeni je nosio zeleni šešir. Zamislite sada bilateralni sistem gde se vode privatne istrage i advokati i detektivi pregledavaju potencijalne svedoke bez kontrole. Strana koja vas poziva za svedoka mora vas pripremiti za saslušanje. Ne možete jednostavno doći na raspravu. Pre toga postoje razgovori sa vama jer vas niko neće pozvati kao svedoka, osim ako ne znate šta biste rekli na saslušanju. Pored toga, morate dati svoj „svedok“ naredbu: „Kada se pojavite na sudu i budete ispitivani kao svedoci, očekujte unakrsno ispitivanje i budite pažljivi

kako odgovorite na to i takvo pitanje. Ako to ne uradite, vaša verodostojnost će biti dovedena u pitanje“.

Šta se događa u ovom procesu "pripreme" svedoka za njegov vlastiti slučaj? Empirijsko istraživanje, među kojima ističem jednog mog bivšeg učenika, Neila Vidmara, pokazalo je da postoji opasnost da se počne osećati kao deo tima. Vi ste svedok optužbe i tada počinjete da se identifikujete sa tužilaštvom, ako ste svedok odbrane počnete da se identifikujete sa odbranom. Ovo je opasno za dobro pravosuđe. Ovo je jedna slabost bilateralne metode.

Drugo, u bilateralnom sistemu postoji određena polarizacija svedočenja (Damaška, 2001:15).

Daljnja slabost je pasivnost suda. Iz epistemološke tačke gledišta, učimo činjenice i verujemo u skladu sa našim kognitivnim potrebama. Ljudi imaju različite kognitivne potrebe i često porotniku treba neko ispitivanje da bi nešto shvatili. Ali on nema pravo da postavlja pitanja. Koja je krajnja posledica svega ovoga? To se pokazalo tačnim u Haškom tribunalu za bivšu SFRJ, gde postoje sudija za opšte pravo i kontinentalni sud. Ovde je najveća tačka trenja razlika u razumevanju sudijske funkcije. Sudija porekla kontinentalne Evrope izjavljuje: "Ja sam odgovoran za utvrđivanje činjenica, tako da moram imati pravo da iznesem dokaze i postavljam pitanja barem nakon što su strane iznele sve svoje dokaze." To je ono što Claude Jorda, predsednik suda, kaže da je Francuz. Ali tada sudija Stevens izlazi iz sistema zajedničkog prava i kaže: „Ne mogu se uključiti u iznošenje dokaza jer pomažem jednoj ili drugoj strani i nisam više neutralan“. Nemate nedodeljeni srednji deo.

Zbog toga postoje jednostrani i bilateralni metod. Zbog toga su stvorene razne smeše, ali postavlja se pitanje njihove funkcionalnosti. Kako napraviti kapučino? Najčešće je pitanje koja metoda je bolja. Ali spor se vodi već dva veka bez nekog pouzdanog rezultata. Bilo je empirijskih istraživanja, npr. u Nemačkoj, što je pokazalo da bi jednostrani metod bio bolji; u Americi postoje studije koje su pokazale da je bilateralna metoda bolja. U jednom od svojih članaka, nakon dolaska u Ameriku 1970-ih, predložio sam test koji je sproveo moj student Neil Vidmar, ali iz nekog razloga taj eksperiment nije uspeo.

Za naše propedeutičke svrhe dovoljno je zaključiti da je situacija neizvesna: ne znamo tačno koja je metoda bolja odluka uopšte kod ljudi. Postoje razne teorije kognitivne nauke i psihologije. Mislim da je najbolje podeliti ih u dve grupe: atomske teorije i one koje bi se mogle nazvati globalističkim

Šta bi bila atomska teorija utvrđivanja činjenica? Shema bi bila takva da svakom dokazu koji iznesemo dodelimo neku dokaznu vrednost. Ilustracija: Pripisujemo svedoku koji na jednoj skali verovatnoće od i do 10 svedoči da govori istinu, recimo od 5; zatim dolazi drugi svjedok kome dajemo neku drugu numeričku vrednost itd., a zatim donosi konačnu odluku sabiranjem pripisanih dokaznih vrednosti.

Šta su globalističke teorije? U njima procena dokaza nije u potpunosti transparentna za osobu koja procenjuje dokaze. Čak se šaputanja intuicije i raznih drugih suptilnih okolnosti uzimaju u obzir, tako da se unutrašnji psihološki proces evaluatora ne može secirati.

Od različitih globalističkih teorija, najpopularnije su sada narativne teorije. Prvo su se pojavili u Americi, a zatim su se preselili u Evropu. Jedna grupa Holandana napisala je vrlo zanimljivu knjigu o usidrenim narativima, o "usidrenim" pričama. Prema tim teorijama, onaj ko utvrđuje činjenice, na vrlo pojednostavljen način ima različite činjenične hipoteze. Prilikom predstavljanja dokaza, te hipoteze postaju "sidrišta" kojima se dokazi odgovaraju ili ne uklapaju. Dokazano postaje hipoteza u koju se najlakše uklapaju predstavljeni dokazi na glavnom pretresu. Stoga jačina dokaza u velikoj mjeri zavisi od lakoće i načina na koji se određeni dokazi uklapaju u hipoteze činjenica(Nicević, Stevanović, 2010:268).

Ako se поближе usredsredimo na ove dve metode - atomsku i globalističku, videćemo da postoji mogućnost njihovog kombiniranja, u stvari da u praksi verovatno postoji kombinacija istih. Kada je u pitanju dokazivanje složenog događaja, koji je tipičan za krivični postupak, tada je, prema nekim empirijskim studijama, da globalistička teorija verovatnija

Potrebno je razlikovati koja je metoda bolja za utvrđivanje činjenica i koja metoda je bolja za verifikaciju rezultata utvrđivanja činjenica. Jednostrana metoda je možda bolja da se donesu neki nalazi, ali kada je reč o verifikaciji rezultata, može se reći da bi bila bolja dijalektička, oprečna metoda. Zašto? Verujem da je jednostrana metoda bolja za utvrđivanje činjenica, jer okolnosti u zemljama gde postoji bilateralna metoda poput SAD-a ukazuju na to. Kako se, na primer, mora suočiti sa nekim složenim činjenicama, poput avionske nesreće, tako da se traži uzrok nesreće? Osnovana je komisija koja će jednostrano ispitivati šta se dogodilo, a ne dva odbora koja žele da osvetle sukobljene tačke. Međutim, kada je u pitanju verifikacija rezultata istrage, moglo bi se reći da bilateralna metoda ima prednosti.

PROVERAVANJE DOKAZA

Proveravanje dokaza predstavlja procesnu aktivnost krivičnog suda koja ima za cilj utvrđivanje verodostojnosti dokaza i izvora informacija. Krivični sud će pristupiti proveravanju dokaza i izvora informacija, u slučaju ako posumnja u njihovu verodostojnost. Naime, ako postoji osnovana sumnja da je određeno saznanje o postojanju ili nepostojanju činjenica neistinito, odnosno lažno, krivični sud će biti dužan da ovu okolnost utvrdi. Ovo se postiže izvođenjem drugih dokaza, kojima se potvrđuje ili negira sporni dokaz, ili pak upoređivanjem ovog dokaza sa drugim, već izvedenim, dokazima.

Utvrđivanje verodostojnosti dokaza i izvora informacija je nužno, zato što se može ocenjivati samo onaj dokaz koji je verodostojan. Prema tome, proveravanje dokaza i izvora informacija je ponekad osnov za aktivnost suda na planu utvrđivanja vrednosti dokaza. Ponekad, krivični sud može utvrditi verodostojnost i prilikom same ocene dokaza, pri čemu se detaljno analizira sadržina iskaza jednog lica, odnosno isprave i otkrivaju se određene praznine, protivurečnosti i nelogičnosti u iskazu, odnosno ispravi, kao i njegovim upoređivanjem sa drugim dokazima. Najzad, proveravanje dokaza može se izvesti i rekonstrukcijom krivičnog događaja, odnosno suočenjem između dva svedoka, između svedoka i okrivljenog, ili između svedoka i veštaka.

OCENA DOKAZA

Ocena dokaza predstavlja utvrđivanje vrednosti otkrivenih i izvedenih dokaza u odnosu na sporne činjenice, koje su predmet dokazivanja i koji čine sadržinu krivične stvari. Ocena dokaza je poslednja, završna i najvažnija aktivnost krivičnog suda, zbog toga što se tek ocenom dokaza postiže krajnji cilj dokazivanja, tj. utvrđuje se postojanje ili nepostojanje spornih pravno relevantnih i drugih činjenica u krivičnom postupku.

Ova delatnost krivičnog suda je u određenoj zavisnosti od prethodnih delatnosti u sistemu dokazivanja, zbog toga što od uspešne delatnosti suda u otkrivanju, izvođenju i proveravanju dokaza, neposredno zavisi i samo utvrđivanje vrednosti dokaza. Isto tako, ocena dokaza, kao posebna delatnost krivičnog suda, odvija se, po pravilu, istovremeno sa izvođenjem i proveravanjem dokaza, s tim što može biti i potpuno odvojena delatnost. Naime, krivični sud je često primoran da prilikom izvođenja dokaza odmah proverava i ocenjuje dokaz, kako bi utvrdio potrebu za izvođenjem još nekih dokaza, ako izvedeni dokaz nije dovoljan da se utvrdi postojanje ili nepostojanje neke sporne činjenice. Međutim, konačnu vrednost dokaza, sud utvrđuje prilikom izricanja sudske odluke, zbog toga što su pravno relevantne činjenice osnova svake sudske odluke, a naročito presude (Lazin, Bejatović, 1988:139).

Može se zaključiti da krivični sud utvrđuje vrednost dokaza tokom celog krivičnog postupka, s tim što stepen izvesnosti o postojanju ili nepostojanju spornih činjenica nije uvek isti. Tako se postojanje ili nepostojanje spornih činjenica utvrđuje sa najnižim stepenom izvesnosti, tj. sa osnovima sumnje, koja je potrebna za pokretanje i vođenje prethodnog krivičnog postupka. Dalje, za podizanje optužbe i vođenje glavnog krivičnog postupka, potreban je viši stepen izvesnosti, tj. verovatnoća o postojanju ili nepostojanju spornih činjenica o jednoj krivičnoj stvari. Najzad, za donošenje konačne odluke o jednoj krivičnoj stvari kojom se, u stvari, okončava sam krivični postupak, potreban je najviši stepen izvesnosti, tj. istinitost postojanja ili nepostojanja pravno relevantnih činjenica.

Inače, prilikom ocene dokaza, krivični sud se služi logičkim metodom dedukcije ili indukcije, s tim što mu u tome može pružiti pomoć i tehnički metod, tj. utvrđivanje vrednosti dokaza primenom naučnih i tehničkih metoda iz oblasti kriminalistike i drugih vanpravnih nauka. Nadalje, razmatranje dokaza i utvrđivanje njihove vrednosti u odnosu na sporne činjenice, primenom logičkih i tehničkih metoda, dopunjuje se i psihološkom ocenom dokaza, zbog čega krivični sud ovom prilikom primenjuje i znanje iz oblasti psihologije, naročito sudske psihologije. Najzad, ocena dokaza vrši se tako što se najpre utvrđuje vrednost dokaza pojedinačno, a zatim u sklopu ostalih dokaza.

ZAKLJUČAK

Svaka pravna radnja zahteva dokaz, posebno u krivičnom postupku. U nekim sistemima, dokaze prikuplja i ocenjuje sud pružajući manje mogućnosti strankama u

postupku da ospore ili analiziraju dokaze. U sistemima koji su više adversarijalni postoji više mogućnosti da se ospore odnosno pobiju dokazi.

Međutim, u svakom sistemu sudije, tužioci, advokati odbrane i zastupnici oštećenih strana mogu imati koristi od dubljeg razumevanja dokaza. To dublje razumevanje dokaza omogućuje praktičarima da jasnije opišu dokaze, razumeju slabosti ili snagu dokaza i provere dokaze na sudu. Posebno je važno da sudija, tužilac, advokat odbrane i drugi imaju sličan rečnik i slično razumevanje kada se razmatraju dokazi. Ako svi mogu da opišu slabost ili snagu pojedinih vrsta dokaza koristeći isti jezik i načela onda to omogućuje da presuđivanje u predmetu bude jasnije i pravičnije.

Trend konvergencije modela savremenog krivičnog postupka je doneo tektonske poremećaje u osnovne postavke, na kojima je zasnovan mešoviti (kontinentalnoevropski) tip krivičnog postupka. Poslednjih decenija se može uočiti tendencija reformisanja krivičnog postupka, koja u evropskim zemljama ide ka postepenoj, delimičnoj ili potpunoj adverzizalizaciji. Krivični postupak se oblikuje kao stranački, sa naglašenom kontradiktornošću glavnog pretresa. Osim toga, postoji težnja ka racionalizaciji krivičnog postupka, uvođenjem diverzionih modela, kao i uprošćenih procesnih formi, s ciljem afirmisanja efikasnosti postupka. Nečelo istraživanja materijalne istine se marginalizuje, ustupajući mesto pravičnosti postupka, koje se izdiže do ranga vrhovnog načela. Krupne promene u kontinentalnom tipu krivičnog postupka aktuelizuju vraćanje doktrine temeljnim i ključnim pitanjima i temama krivičnog procesnog prava. To je neophodno zarad razumevanja nove stvarnosti i funkcionisanja krivičnoprocesnog mehanizma, u uslovima promenjenih okolnosti. Ukoliko dokaze posmatramo na osnovu prirode odakle potiču možemo napraviti klasifikaciju na materijalne ili stvarne i personalne dokaze.

Ukoliko je izvor dokaza predmet ili trag krivičnog dela onda se govori o materijalnom dokazu. Srž dokazivanja čine otkrivanje, izvođenje, proveravanje i ocena dokaza. Autor u radu nastoji napraviti klasifikciju stvarnih dokaza u cilju predstavljanja osnovnih karakteristika svakog od njih. Cilj rada jeste ukazati na zakonske odredbe na osnovu kojih se vrše sve radnje u vezi sa ovom vrstom dokaza ali i istaći značaj materijalnih dokaza koji zbog tehnologija koje nude velike tehničke mogućnosti analize mogu biti od suštinskog značaja za sam postupak. Treba takođe navesti da se uprkos ogromnom značaju materijalnih dokaza u savremenim krivičnim postupcima, mogu desiti i greške u samom izvođenju ali i radnjama u kojima se oni koriste koje se nikada ne mogu isključiti pa se samim tim i materijalni dokazi ne mogu smatrati apsolutno superiornim. Proces dokazivanja se odvija uvidom u materijalne dokaze, ali su materijalni dokazi i predmet različitih vrsta veštačenja, iz čega se može zaključiti da oni postaju osnovi utvrđivanja činjeničnog stanja u krivičnom postupku.

Izričito uvođenje načela *in dubio pro reo* u naše procesno zakonodavstvo predstavlja značajan korak ka zaštiti prava okrivljenog u krivičnom postupku. Zbog toga se sada u slučaju neotklonjive sumnje, zakonito sproveden krivični postupak ne može zamisliti bez pravila *in dubio pro reo*. U slučaju kada nema izvesnosti u pogledu činjeničnog stanja, sud će sumnju otkloniti tako što će činjenicu koja ide na štetu okrivljenog tumačiti u njegovu korist, i obratno. Na osnovu svega navedenog, možemo zaključiti da iako je princip *in dubio pro reo* jedan od temeljnih principa na kome se zasniva krivično procesno pravo Republike Srbije, njegova zastupljenost u

praksi je na veoma niskom nivou. Naime, iako u vrlo malom obimu, ovaj princip se uglavnom primenjuje prilikom donošenja konačne presude. Mišljenja smo da bi primena ovog principa naročito trebalo da dođe do izražaja prilikom kontrole optužnice, što u praksi još uvek nije slučaj. Kao osnovni razlozi za ovakvo stanje u pogledu primene principa in dubio pro geo ističe ce postojanje nejasnoća u vezi s ovim principom, što za posledicu ima postojanje određenih poteškoća koje otežavaju njegovu potpunu implementaciju. Nejasnoće u vezi s ovim principom ogledaju se u nedorečenoj i nedovoljno preciznoj zakonskoj regulativi ove problematike, zatim u nepostojanju standarda za obezbeđenje principa kontinuiteta dokaza, kao i u nepostojanju adekvatnih zakonskih mehanizama za ukazivanje na postojanje materijalnih i procesnih pretpostavki neophodnih za primenu ovih principa još u fazi istrage.

Shodno tome, smatramo da je najpre neophodno da zakonodavac pruži dodatna pojašnjenja u vezi sa primenom ovog principa. Zatim je potrebno definisati i usvojiti standarde za zadovoljenje principa kontinuiteta dokaza, kao i izmenu zakonskih odredbi koji se tiču izdvajanja zapisnika iz spisa, po kojoj bi se zapisnici o istražnim radnjama koje su obavljene suprotno odredbama ZKP-a i pravilima kriminalističke taktike i tehnike, morali izdvojiti iz spisa predmeta, odmah, a najkasnije do završetka istrage.

Detaljnijim normiranjem ovog principa otklonile bi se u određenoj meri nedoumice koje postoje u praksi, što bi svakako uticalo na to da sud bude odlučniji u pogledu primene ovog principa. Uvođenje standarda neophodnih za zadovoljenje principa kontinuiteta dokaza, kao i procesnih mehanizama za izdvajanje iz spisa, zapisnika o radnjama u istrazi u vezi sa činjenicama koje nisu dobile karakter dokaza jer su ostale u sumnji iz razloga što nisu pribavljene na način i u skladu sa zakonom, jeste garancija odnosno preduslov kvalitetnijeg rada organa krivičnog pravosuđa, a samim tim i potpune implementacije principa zakonitosti, prezumpcije nevinosti, principa in dubio pro reo, materijalne istine i prava na pravično suđenje.

Dokazi koji su pribavljeni na protivzakonit način ne bi trebalo da su sastavni deo spisa, jer utiču na formiranje slobodnog sudijskog uverenja. Naime, sud donosi odluku na osnovu slobodnog sudijskog uverenja, stoga ako nije ispoštovan princip kontinuiteta dokaza pa su neki dokazi pribavljeni suprotno pravilima kriminalistike i krivično procesnog prava, onda nema pravilnog sudijskog uverenja na osnovu tih dokaza, a samim tim ni pravilne sudske odluke. Važnost postojanja principa kontinuiteta dokaza ogleda se u tome što, ako je kontinuitet u načinu dokazivanja prekinut odnosno poremećen u nekoj fazi, to će za posledicu imati pogrešno utvrđivanje odlučnih činjenica, tj. pogrešnu ocenu dokaza od strane suda, a samim tim i pogrešnu primenu pravnih propisa krivično materijalnog i krivično procesnog prava, odnosno pogrešno nadovezivanje određenih pravnih posledica. Dakle, princip kontinuiteta dokaza predstavlja preduslov za pravilno formiranje slobodnog sudijskog uverenja, a samim tim i pravilne sudske presude, dok nepoštovanje principa kontinuiteta dokaza izaziva sumnju u pogledu egzistencije neke odlučne činjenice, odnosno predstavlja postojanje materijalnih i procesnih pretpostavki za primenu principa in dubio pro reo.

Na kraju treba istaći da su princip kontinuiteta dokaza i princip in dubio pro reo međusobno isključivi, tj. ako je princip kontinuiteta dokaza u potpunosti ispoštovan, onda nema osnova za primenu principa in dubio pro reo zbog nezakonitog postupanja prilikom utvrđivanja odlučnih činjenica, dok nepoštovanje principa kontinuiteta dokaza za posledicu ima postojanje materijalnih i procesnih pretpostavki za primenu načela in dubio pro reo. Takođe, kada postoje ove pretpostavke ne treba čekati završetak postupka da bi se princip in dubio pro reo primenio, već ga treba primeniti odmah kada se konstatuje da princip kontinuiteta dokaza nije ispoštovan.

LITERATURA

1. Bejatović, S. (2010) Krivično procesno pravo, drugo dopunjeno izdanje, Službeni Glasnik, Beograd.
2. Damaška, M. (2001) Dokazno pravo u kaznenom postupku: oris novih tendencija, Zagreb.
3. Davidov, S. (2011) Velika rekonstrukcija evropskog krivičnog postupka, Glasnik AKV, br.12.
4. Lazin, Č., Bejatović, S. (1988) Praktikum za krivično procesno pravo, Naučna knjiga, Beograd.
5. Nicević, M., Stevanović, Č. (2008) Krivično procesno Pravo. FUN, Novi Pazar.
6. Nicević, M., Stevanović, Č. (2015) Krivično procesno pravo, Novi Pazar.
7. Vladimirov, V. (1989) Učenje o krivičnim dokazima, 1910, Navedeno prema: Zagorka Jekić, Dokazi i istina, Beograd.
8. Vodinelić, V.(1992) Problemi činjenica u dokaznoj teoriji krivičnog procesnog prava, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu br. 5.
9. Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 i 35/2019).
10. Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije Službeni list SRJ, br. 72/2011, 101/2011. 121/2012.32/2013.45/2013 i 55/2014). Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije (Službenilist SRJ, br. 70/2001. 68/2002 i Službeni Glasnik RS\ br. 58/2004. 85/2005, 115/2005, 46/2006, 49/2007, 122/2008, 20/2009, 76/2010).

RESUME

Every legal action requires proof, especially in criminal proceedings. In some systems, evidence is collected and evaluated by the court, providing less opportunity for litigants to challenge or analyze the evidence. In systems that are more adversarial, there are more opportunities to challenge or refute evidence.

However, in any system, judges, prosecutors, defense attorneys, and aggrieved parties' representatives can benefit from a deeper understanding of the evidence. This deeper understanding of the evidence allows practitioners to more clearly describe the evidence, understand the weaknesses or strengths of the evidence, and verify the evidence in court. It is especially important that the judge, prosecutor, defense attorney, and others have a similar vocabulary and similar understanding when considering evidence. If everyone can describe the weakness or strength of certain types of evidence using the same language and principles then this allows for a clearer and fairer judgment in the case.

The trend of convergence of the model of modern criminal procedure has brought tectonic disturbances to the basic settings, on which the mixed (continental European) type of criminal procedure is based. In recent decades, there has been a tendency to reform criminal procedure, which in European countries is moving towards gradual, partial or complete adversarialization. The criminal procedure is shaped as partisan, with a pronounced contradiction of the main trial. In addition, there is a tendency to rationalize the criminal procedure, by introducing diversionary models, as well as simplified procedural forms, in order to affirm the efficiency of the procedure. The principle of researching material truth is marginalized, giving way to the fairness of the procedure, which rises to the rank of the supreme principle. Major changes in the continental type of criminal procedure actualize the return of the doctrine to fundamental and key issues and topics of criminal procedural law. This is necessary in order to understand the new reality and the functioning of the criminal procedure mechanism in the conditions of changed circumstances. If we look at evidence on the basis of the nature from which it originates, we can make a classification into material or real and personal evidence.

If the source of evidence is the subject or trace of a criminal offense, then it is material evidence. The core of evidence is the discovery, presentation, verification and evaluation of evidence. The author tries to make a classification of real evidence in order to present the basic characteristics of each of them. The aim of the paper is to point out the legal provisions on the basis of which all actions related to this type of evidence are performed, but also to emphasize the importance of material evidence which due to technologies that offer great technical possibilities of analysis can be essential for the procedure. It should also be noted that despite the great importance of material evidence in modern criminal proceedings, errors can occur in the performance itself, but also in the actions in which they are used, which can never be excluded, and therefore material evidence can not be considered absolutely superior. The process of proving takes place by inspecting the material evidence, but the material evidence is also the subject of various types of expertise, from which it can

be concluded that they become the basis for determining the facts in criminal proceedings.

The explicit introduction of the principle in dubio pro reo into our procedural legislation represents a significant step towards the protection of the rights of the accused in criminal proceedings. Therefore, now, in case of irrefutable doubt, a legally conducted criminal procedure cannot be imagined without rules in dubio pro reo. In the case when there is no certainty regarding the factual situation, the court will remove the suspicion by interpreting the fact to the detriment of the defendant in his favor, and vice versa. Based on all the above, we can conclude that although the principle in dubio pro reo is one of the fundamental principles on which the criminal procedural law of the Republic of Serbia is based, its representation in practice is at a very low level. Namely, although on a very small scale, this principle is mainly applied when passing the final verdict. We are of the opinion that the application of this principle should be especially evident during the control of the indictment, which is still not the case in practice. The main reasons for this situation regarding the application of the principle in dubio pro reo are the existence of ambiguities regarding this principle, which results in the existence of certain difficulties that hinder its full implementation. Uncertainties regarding this principle are reflected in the vague and insufficiently precise legislation on this issue, the lack of standards for ensuring the principle of continuity of evidence, as well as the lack of adequate legal mechanisms to indicate the existence of material and procedural prerequisites necessary to apply these principles in investigations.

Accordingly, we believe that it is first necessary for the legislator to provide additional clarifications regarding the application of this principle. Then it is necessary to define and adopt standards for meeting the principle of continuity of evidence, as well as amending legal provisions concerning the separation of records from the file, according to which records of investigative actions conducted contrary to the CPC and rules of criminal tactics and techniques should be extracted from the case file, immediately, and no later than the end of the investigation.

A more detailed regulation of this principle would eliminate to some extent the doubts that exist in practice, which would certainly influence the court to be more decisive in the application of this principle. Introduction of standards necessary to meet the principle of continuity of evidence, as well as procedural mechanisms for extracting from the record, records of investigative actions in relation to facts that are not acquired, the character of evidence because they remained in doubt because they were not obtained in the manner and in accordance with the law, is a guarantee or prerequisite for better work of criminal justice, and thus full implementation of the principles of legality, presumption of innocence, principles in dubio pro reo, material truth and the right to a fair trial. Evidence obtained illegally should not be an integral part of the file, as it affects the formation of a free judge's certificate. Namely, the court makes a decision based on a free judge's certificate, so if the principle of continuity of evidence is not respected and some evidence is obtained contrary to the rules of criminology and criminal procedure law, then there is no proper judge's certificate based on that evidence, and therefore no correct court decision. The importance of the existence of the principle of continuity of evidence is reflected in

the fact that if the continuity in the manner of proving is interrupted or disturbed at some stage, it will result in incorrect determination of decisive facts, i.e., erroneous assessment of evidence by the court, and thus erroneous application of legal regulations of criminal substantive and criminal procedural law, i.e., erroneous addition of certain legal consequences. Thus, the principle of continuity of evidence is a prerequisite for the proper formation of free judicial convictions, and thus correct court judgments, while non-compliance with the principle of continuity of evidence raises doubts about the existence of a decisive fact, i.e., the existence of material and procedural preconditions.

In the end, it should be pointed out that the principle of continuity of evidence and the principle *in dubio pro reo* are mutually exclusive, i.e., if the principle of continuity of evidence is fully complied with, then there are no grounds for applying the principle *in dubio pro reo* due to illegal actions in establishing decisive facts, while non-compliance with the principle of continuity of evidence results in material and procedural preconditions for applying the principle *in dubio pro reo*. Also, when these preconditions exist, one should not wait for the end of the procedure in order for the principle *in dubio pro reo* to be applied, but it should be applied as soon as it is concluded that the principle of continuity of evidence has not been respected.

PRIKAZ KNJIGE „LEVIJATAN ILI MATERIJIA, OBLIK I VLAST DRŽAVE CRKVENE I GRAĐANSKE“AUTORA TOMASA HOBBSA

Jelena Rakić

Studentkinja doktorskih studija na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Pazaru

REVIEW OF THE BOOK "LEVIATAN OR MATTER, FORM AND AUTHORITY OF THE CHURCH AND CIVIL STATE" BY THOMAS HOBBS

Apstrakt

„Levijatan ili materija, oblik i vlast države crkvene i građanske“ objavila je izdavačka kuća „Kultura“ iz Beograda 1961. godine. Delo je prevedeno na srpski jezik od strane dr Milivoja Markovića, dok su redakcija i predgovor pripali dr Mihailu Đuriću. Obim ovog dela je 624 strane od kojih je tekstom obuhvaćeno 610 strana, dok ostalo čine pregled, zaključak i sadržaj. Strukturalno je podeljeno u 48 glava sadržanih u četiri tematske celine koje se logički nadovezuju jedna na drugu.

Engleski filozof Tomas Hobs smatra se jednim od osnivača moderne političke filozofije i najpoznatijih teoretičara društvenog ugovora. Njegovo najznačajnije delo „Levijatan ili materija, oblik i vlast države crkvene i građanske“ objavljeno je 1651. godine i predstavlja jedan od najuticajnijih filozofskih tekstova 17. veka a ideje autora su i nakon četiri veka relevantne u politici. Nastajanje dela podudara se sa političkom nestabilnošću uzrokovanom građanskim ratom u Engleskoj što na određen način boji stav autora tako da primat daje jakoj naciji na uštrb sloboda i individualnih uverenja njenih građana, dok strah percipira kao osnovni pokretač u cilju stvaranja jake nacije.

Prvi deo, ujedno i najobimniji, koji nosi naziv „O čoveku“ čini 16 glava i predstavlja filozofski okvir na koji se nadovezuju naredni segmenti knjige kojima se detaljnije razrađuju argumenti izneti u ovom delu. Hobs počinje knjigu razmatranjem elementarnih kretanja materije, tvrdeći da se svaki aspekt ljudske prirode može zaključiti iz materijalističkih principa. Materijalistička filozofija autora temelji se na mehanicističkom poimanju univerzuma držeći da su svi fenomeni objašnjivi samo u smislu materije i kretanja odbacujući koncept bestelesnosti. Hobs ukazuje na to da se sva tela kreću i neminovno dolaze u kontakt jedna s drugim što se po analogiji dešava i s ljudima u hipotetičkom prirodnom stanju kroz stalno sukobljavanje. Prirodno stanje opisuje kao dijalektičku borbu između straha i moći u kojoj je moć pokretač ljudskih nevolja a strah spasilac ljudskih života. Primetno je da strah prema Hobsovom poimanju ima višu dimenziju jer ga poistovećuje sa herojem. Naime, kada strah percipira kao uslov za spas ljudi Hobs polazi od toga da u ljudima postoji urođena težnja za napuštanjem stanja potpune neorganizovanosti, odnosno prirodnog stanja. Shodno tome u završnici ovog dela knjige autor potencira na potrebi uspostavljanja društvenog ugovora kojim bi država kao društvena tvorevina pružila sigurnost ljudima koji je čine.

Drugi deo „O državi“ ima 15 glava i predstavlja centralni i najvažniji deo knjige. U ovom delu Hobs nastoji da objasni neophodnost postojanja i poštovanja društvenog ugovora za očuvanje građanskog mira i društvenog jedinstva. S tim u vezi daje instrukcije koje se odnose na prava suverena i podanika i funkcionisanje zakonodavnih i građanskih mehanizama u cilju stvaranja idealnog društva.

Posebnu pažnju posvećuje kreaciji veštačkog čoveka koga naziva Levijatan. Kako Levijatan predstavlja metaforu za državu potrebno mu je dodeliti i oblik vladavine pri čemu je očigledan Hobsov politički rojalizam budući da odustaje od aristokratije i demokratije u korist monarhije tvrdeći da je najbolji oblik suverene vlasti.

Hobs na slikovit i interesantan način pravi paralelu između pravog čoveka i Levijatana. Tako, posmatrano kroz prizmu telesne metafore, pretpostavljenom savršenom državom upravlja suveren koji je glava Levijatana budući da njegova moć proizilazi iz ugovora na koji su pristali svi ljudi, dok je njegova duša predstavljena kroz koncept suvereniteta. Ministre poistovećuje sa zglobovima, dok kazna i nagrada predstavljaju tetive koje pokreću udove političke zajednice. Ono što za čoveka predstavlja hrana to za Levijatana predstavlja kretanje robe i usluga kako unutar jedne države tako i među državama. Polazeći od toga da je krv funkcionalno najvažnija tečnost u živom organizmu Hobs prilikom izgradnje Levijatana njen pandan nalazi u novcu. Najmanja predstavnička jedinica je porodica u kojoj otac po ugovoru predstavlja majku i njihovu decu, dok svaki pojedinac predstavlja atomsku građu tela i prema Hobsovoj filozofiji, obrazloženoj u prvom delu knjige, utiče na funkcionisanje Levijatana u celini.

Život čoveka počinje rođenjem a završava smrću, ali smrt Levijatana ne mora nužno nastupiti. Naime, ukoliko suveren više nije u stanju da obezbedi zaštitu (primera radi kada je u državi građanski rat) Levijatan može nastaviti da živi tako što će ljudi sklopiti novi ugovor. U suprotnom nastupa smrt i ljudi se vraćaju u prirodno stanje. Upravo stanovište da smrt Levijatana vodi u prirodno stanje opredeljuje Hobsa za dodeljivanje dominirajuće uloge osećanju straha kao garancije za očuvanje mira. S tim u vezi pred ljudima su dve mogućnosti izabranog straha. Prva se vezuje za strah koji nosi bivstvovanje u uslovima građanskog rata, odnosno prirodnom stanju, dok je druga život u strahu od samog suverena, odnosno kazni koje mogu biti primenjene. I u vezi sa pitanjem izbora između dva zla primena postulata Hobsove filozofije vodi ka najboljem rešenju. S tim u vezi logičan izbor bio bi život u strahu od suverena jer u tom slučaju posledice su neminovne samo za one koji se oglašuju o upostavljeni pravni poredak što ukazuje na to da je strah u takvim uslovima života praćen sigurnošću u očuvanju života i mira, nasuprot strahu od prirodnog stanja koje ne može pružiti takvu sigurnost. Shodno navedenom autor potencira da je strah od suverena neuporedivo bolji od straha koji imaju ljudi koji žive u prirodnom stanju.

Treći deo sačinjen je od 12 glava i nosi naziv „O hrišćanskoj državi“. Dok se u prethodnim delovima knjige Hobs bavio prirodnim poretkom na osnovu koga je izgradio oblik vladavine zasnovan na zakonima prirode, u ovom delu se fokusira na tumačenje biblijskih spisa reinterpretirajući ih na način koji ukazuje na kompatibilnost hrišćanskih načela s njegovom filozofijom. S tim u vezi zauzima stav da carstvo božje nije prisutno dok svet kakav poznajemo ne prestane da postoji te da je samo suveren vladar na ovom svetu na koji način podriva gotovo kompletnu hrišćansku dogmu karakterističnu za 17. vek budući da je crkvena vlast uspostavljena pod verovanjem da je Bog prisutan u svetu. Hobs navodi da suveren mora biti i poglavar svih religija jer ako crkvena vlast nije podređena suverenu ljudi će biti poučeni suprotnim doktrinama što vodi u građanski rat. Ipak ne možemo reći da je Hobs ateista budući da smatra da je Bog najuzvišeniji i jedini čijoj se volji imaju pokloniti ne samo pripadnici naroda već i sam suveren, već da je njegova retorika koketiranje s ateizmom i verskim stavovima.

Završni, četvrti deo pod nazivom „O carstvu mraka“ čine četiri glave. U ovom delu Hobs nastavlja sa demistifikacijom verskih doktrina koje, prema njegovom mišljenju, imaju negativan uticaj na hrišćansko verovanje čime su znatno umanjene šanse da društvo ostvari pun verski potencijal. Uzrok tome vidi u crkvenoj vlasti koja propagira sujeverje čime ostvaruje ličnu korist u vidu očuvanja sopstvene moći. Hobs negira postojanje Boga u materijalnom svetu smatrajući da je svako obožavanje i verovanje u Božje neposredno

prisustvo idolopoklonstvo. S tim u vezi Bog se može percipirati samo prirodnim razumom i može se prepoznati kao osnovni uzrok prirodnih i neobičnih događaja, pravih čuda, čime implicira da nikada nije bio prisutan u svetu. Upravo iz stava o religiji koja obiluje lažnim doktrinama proizilazi Hobsova tvrdnja da društvo obitava u carstvu mraka - demona. Stoga, sugeriše da bi usvajanjem njegove filozofije ljudi ostvarili istinsku hrišćansku poslušnost jer je Levijatan u potpunom saglasju sa hrišćanstvom i hrišćanskim dobrom.

Danas „Levijatan“ predstavlja sjajnu simbiozu političke i prirodne filozofije koju je razvio Hobs, ali je u datom istorijskom trenutku predstavljao kontraverzno delo budući da period u kome je objavljen karakteriše najveća moć republike a sam Hobs se zalagao za monarhiju koju smatra najboljim oblikom vladavine. Iako Hobs nije transformisao državu i reformisao filozofiju onako kako je očekivao njegovo delo ostavilo je trajni uticaj na razvoj političke nauke.

SPISAK RECENZENATA ČASOPISA PRAVNE TEME
LIST OF RECONCILIANTS OF THE JOURNAL LEGAL
TOPICS

1. Prof. dr Nebojša Teofilović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
2. Prof. dr Miodrag Jović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
3. Prof. dr Aleksandar R. Ivanović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
4. Prof. dr Fuad Purišević, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerziteta u Sarajevu;
5. Prof. dr Qashif Bakiu, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu;
6. Prof. dr Eldar Šaljić, Koledž za bezbednost i globalne studije, Američki univerzitet u Emiratima;
7. Doc. dr Faton Shabani, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu;
8. Prof. dr Nazmi Maliqi, Fakultet političkih nauka, FON Univerzitet u Skoplju;
9. Doc. dr Ferid Bulić, Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru;
10. Prof. dr Predrag Ilić, Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru;
11. Prof. dr Naser Etemi, Fakultet za detective i bezbednost, FON Univerzitet u Skoplju;
12. Doc. dr Drinóczi Tímea, Pravni fakultet, Univerziteta u Pečuju;
13. Prof. dr Aleksandar B. Ivanović, Departman za pravne nauke, Univerziteta u Novom Pazaru.
14. Doc. dr Habi Nikolett, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju;
15. Prof. dr Nótári Tamás, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte;
16. Prof. dr Antalóczy Péter, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte;
17. Prof. dr Harun Hadžić, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
18. Prof. dr Muamer Nicević, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
19. Prof. dr Suad Bećirović, Departman za ekonomske nauke, Univerziteta u Novom Pazaru;
20. Doc. dr Mirza Totić, Departman za pravne nauke, Univerziteta u Novom Pazaru;
21. Prof. dr Nedžad Korajlić, Univerzitet u Travniku;

Uređivački odbor se zahvaljuje recenzentima koji su svojim zalaganjem doprineli kvalitetu izdanja časopisa u 2021. godini, uz želju da saradnju nastavimo i u narednoj godini.

TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA

Tekst rada obima do 15 stranica, na nekom od bhs jezika, napisan premasledećem uputstvu:

Format teksta: MS Word 2007 i stariji (*.docx; *.doc);

Font: Times New Roman;

Format stranice: A4 (210×297 mm);

Razmak između redova (Line spacing): jednostruki;

Margine: leva (left) 2.0 cm, desna (right) 1.5 cm, gornja (top) 2.0 cm, donja (bottom) 1.5 cm;

Naslov rada na nekom od bhs jezika: 12 pt., bold, centralno ravnanje (Alignment centered), velika slova;

Naslov rada na engleskom jeziku: 12 pt., bold, centralno ravnanje (Alignment centered), velika slova;

Imena autora: 11 pt., centralno ravnanje (Alignment centered), jedan autor mora biti podvučen kao autor koji će prezentovati rad;

Institucije i e-mail adrese: 11 pt., italic, centralno ravnanje (Alignment centered);

Izvod na nekom od bhs jezika i ključne reči: 10 pt., potpuno ravnanje (Alignment justified);

Izvod na engleskom jeziku i ključne reči: 10 pt. potpuno ravnanje (Alignment justified);

Tekst rada: 11 pt., potpuno ravnanje (Alignment justified) nazivi celina velikim slovima bez rednog broja;

Citiranje: Ispod teksta u fusnote upisivati samo propratne komentare. Propratni komentar pisati fontom Time New Roman 8 pt. Na kraju citata u tekstu otvoriti zagradu i u njoj upisati prezime autora, godinu izdanja i broj strane.

Primer za citiranje bibliografske jedinice jednog autora: (Krivokapić, 2008:74).

Primer za citiranje bibliografske jedinice dva autora (Matijević & Mitrović, 2011: 77).

Primer za citiranje više bibliografskih jedinica: (Krivokapić, 2005: 36; Simonović, 2004:183).

Primer citiranja bibliografske jedinice bez autora: (Deklaracija, 1948: 2).

Primer citiranja bibliografske jedinice jednog autora u slučaju da postoje druge bibliografske jedinice istog autora izdate iste godine: (Ivanović, 2011b: 45);

Literatura: 10 pt., sa rednim brojem ispred. Referentni izvori se navode prema abecednom redu. Abecednim redom navesti sve citirane bibliografske jedinice. Knjiga se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, naslov knjige kurzivom, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u knjizi se navodi sledećim redom: prezime (autora), ime (autora), godina izdanja, naslov članka, u:, prezime (urednika), ime (urednika), skraćena oznaka uredništva (u zagradi), naslov knjige kurzivom, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u časopisu se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, naslov članka, naslov časopisa kurzivom, godište, broj, izdavač i broj prve i poslednje strane na kojima je članak objavljen.

Primer navođenja knjige: Jović, Miodrag. 2011. Krivično pravo-opšti deo. Novi Pazar: Univerzitet u Novom Pazaru.

Primer navođenja teksta u knjizi: Pillar, Paul 2008. Counterterrorism, u: Williams, Paul (ur.). Security studies: an introduction. London and New York: Routledge.

Primer navođenja članka u časopisu: Ivanović, Aleksandar 2009. Privredni kriminalitet i korupcija u Republici Srbiji. Kriminalističke teme: Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, god. IX, br. 3-4: 153-172.

Naslovi slika: 11 pt., italic, centrirano ispod slike, Naslovi tabela: 11 pt., italic, centrirano iznad tabele; **Slike:** prihvatljivi su formati TIF, GIF, JPG, BMP, WMF i CDR

RESUME: na kraju teksta neophodno je dati rezime članka na engleskom jeziku u dužini do jedne stranice.

Radovi se predaju elektronskom poštom na adresu:

d.prava@uninp.edu.rs

sa naznakom „Za časopis Pravne teme ”

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

34

PRAVNE teme : časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru / glavni i odgovorni urednik
Samra Dečković. - God. 1, br. 1 (2013)- . - Novi Pazar :
Univerzitet
u Novom Pazaru, 2013- (Kraljevo : GrafiColor). - 25 cm

Polugodišnje. - Drugo izdanje na drugom medijumu: Pravne
teme (Novi Pazar. Online) = ISSN 2560-4813
ISSN 2334-8100 = Pravne teme (Novi Pazar)
COBISS.SR-ID 198572812